

BADANIA NAD ORNITOFAUNĄ ZIEMI PRZEMYSKIEJ

TOM III

PRZEMYŚL 1995

Wojewódzki Zarząd Parków Krajobrazowych
w Przemyślu

BADANIA NAD ORNITOFAUNĄ ZIEMI PRZEMYSKIEJ

3

Przemyśl 1995

Redakcja zeszytu
Przemysław Kunysz, Józef Hordowski

Projekt okładki
Tadeusz Nuckowski

Rysunki
Jadwiga Hordowska

Wydano ze środków Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska
i Gospodarki Wodnej w Przemyślu

Wojewódzki Zarząd Parków Krajobrazowych w Przemyślu
ul. Wybrzeże T. Kościuszki 24
37-700 Przemyśl
tel. (010) 70 48 74

ISBN 83-905033-0-1

Nakład 400 egz.

Skład komputerowy - Wojewódzki Zarząd Parków Krajobrazowych w Przemyślu

Produkcja - Best Line Design

Druk: „Auxilium", P. Skargi 6, 37-700 Przemyśl

Spis treści

P. Kunysz — Zimowanie ptaków drapieżnych pod Przemyślem zimą 1994/1995. ...5-9

M. Czernicki — Wstępne wyniki badań nad zimującą awifauną Arboretum Bolestraszyce (1994/95) 11-15

J. Hordowski — Zimowe noclegowiska gawronów i kawek (*Corvus frugilegus, C. monedula*) w Przemyślu 17-21

P. Kunysz — Zimowe zgrupowanie ptaków parku zamkowego w Przemyślu 1994/1995 23-25

C. Ćwikowski — Gniazdowanie orła przedniego *(Aquila chrysaetos)* w Górach Sanocko-Turczańskich w latach 1994-1995 27-31

J. Hordowski — Dynamika lęgowej populacji gawrona (*Corvus frugilegus*) na Ziemi Przemyskiej w latach 1963-1995 33-39

C. Ćwikowski — Ptaki Bieszczadów Zachodnich i Gór Sanocko-Turczańskich (1980-1995) 41-56

C. Ćwikowski — Ptaki doliny potoku Stebnik i terenów sąsiednich (Park Krajobrazowy Gór Słonnych)..... 57-70

J. Hordowski — Występowanie kląskawki (*Saxicola torquata*) w krajobrazie kulturowym nizinnej części Ziemi Przemyskiej 71-80

P. Kunysz — Zagęszczenie kląskawki *(Saxicola torquata)* na obszarze Pogórza Przemyskiego (1995) 81-83

P. Kunysz — Awifauna lęgowa projektowanego rezerwatu Turnica 85-88

Drobne doniesienia awifaunistyczne..... 89-93

ADRESY AUTORÓW

Czernicki Mariusz, Hordowski Józef
Zakład Fizjografii i Arboretum w Bolestraszycach
37-700 Przemyśl, skr. poczt. 471, tel. (010) 71 69 25

Ćwikowski Cezary
Ośrodek Dydaktyczny Bieszczadzkiego Parku Narodowego
ul. Bełzka 1, 38-700 Ustrzyki Dolne, tel. 245

Filipek Marcin
Sielec 63, 39-120 Sędziszów Małopolski

Kunysz Przemysław
Wojewódzki Zarząd Parków Krajobrazowych w Przemyślu
ul. Wybrzeże T. Kościuszki 24, 37-700 Przemyśl, tel. (010) 70 48 74

Kurek Henryk
37-700 Przemyśl, ul. Grunwaldzka 121/91, tel. (010) 70 64 54

Skowroński Maciej
Bykowce 85, 38-534 Załuż

Badania nad ornitofauną
Ziemi Przemyskiej. 1995 (3); 5-9.

Przemysław Kunysz

Zimowanie ptaków drapieżnych pod Przemyślem zimą 1994/1995

Wstęp

Badania nad ptakami drapieżnymi w Polsce skupiały się dotychczas na okresie lęgowym. Informacje zimowe zebrano zaś z kilku powierzchni do roku 1985 i kilkunastu w drugiej połowie lat osiemdziesiątych (Rzępała 1988, 1990). Aspekt dotyczący zimowania ptaków drapieżnych w Polsce południowo-wschodniej, jest jak do tej pory, zupełnie nieznany. Ogólnikowe wzmianki, dotyczące zimowania poszczególnych gatunków na Ziemi Przemyskiej, znaleźć można w opracowaniu Hordowskiego i Kunysza (1991) oraz w materiałach Rzępały (1988, 1990).

Celem opracowania jest przedstawienie zimowania ptaków drapieżnych w okolicach Przemyśla zimą 1994/1995.

Teren badań i metody

Obszar na którym prowadzono badania, to teren styku Karpat i Kotliny Sandomierskiej w obrębie Pogórza Przemyskiego, Przykarpackiego Progu Lessowego i Doliny Sanu (rys. 1). Administracyjnie jest to teren południowej części województwa przemyskiego i niewielka część województwa krośnieńskiego (okolice Arłamowa i dolina Jamnej).

Szczegółowy opis terenu badań znaleźć można w opracowaniu Hordowskiego i Kunysza (1991).

TABELA 1. Zimowe powierzchnie próbne. Objaśnienie: 1. numer powierzchni, 2. lokalizacja, 3. opis powierzchni i jej typ: Ł-łąkowa (powierzchnia łąk powyżej 90%); ŁP-łąkowo-polna (użytki zielone zajmują od 51 do 90% powierzchni); PŁ-polno-łąkowa (pola uprawne zajmują od 51 do 90% powierzchni); P-polna (powierzchnia pól powyżej 90%) wg. Rzępały (1988); n-powierzchnia nizinna, pg-podgórska, g-górska, t-terasa zalewowa rzeki.

1	2	3
I	Medyka (pow. 15 km^2), gm. Medyka (woj. przemyskie).Teren od przejścia granicznego w Medyce do Krównik, położony między drogą krajową E-4, a drogą wojewódzką nr. 573 i granicą państwa. Daty liczeń: 11, 19, 24 XII 94; 7 15, 31 I 95, 11; 17 II 95	Równinna powierzchnia, duży kompleks pól ornych i okresowo zalewane podmokłe łąki zespołu *Cirsio-Polygonetum bistortae* z nielicznymi drzewami i krzewami wierzby na wysokości 50 m npm. Podłoże zdegradowane, czarne ziemie (pH 6,0-6,8). W sąsiedztwie łąk stogi słomy. PŁ-n.
II	Fredropol (pow. 12 km^2) gm. Fredropol (woj. przemyskie).Teren od miejscowości Fredropol do miejscowości Aksmanice wzdłuż drogi wojewódzkiej nr 580 w pasie o szerokości 150 m po obu stronach drogi. Daty liczeń: 4, 18 XII 94; 10, 17, 20, 28 I 95	Powierzchnia równinna lekko pofałdowana, rozdrobnione pola orne i niewielkie kośne łąki na wysokości od 240 do 260 m npm. Na powierzchni pojedyncze drzewa (topole, grusze, wierzby) oraz liczne drewniane konstrukcje żerdziowe do suszenia siana. PŁ-pg.
III	Jamna (pow. 11 km^2) gm. Ustrzyki Dolne (woj. krośnieńskie), Fredropol (woj. przemyskie). Szeroka dolina, teren dawnej wsi Jamna. Daty liczeń: 4 XII 94; 17, 28 I 95; 12, 28 II 95	Szeroka dolina w otoczeniu zalesionych buczyną karpacką (*Fagetum carpaticum*) wzgórz na wysokości około 500 m npm. Powierzchnia łąkowa (częściowo koszona) z licznymi pojedynczymi drzewami; dąb, lipa, liczne drzewa owocowe (dawne sady). Ł-g.
IV	Kopysno (pow. 14 km^2), gm. Krasiczyn, Fredropol (woj. przemyskie). Teren od miejscowości Brylińce do miejscowości Rybotycze. Daty liczeń: 7 XII 94; 5, 11, 14, 20 I 95; 5, 12 II 95	Słabo koszone łąki oraz niewielkie pastwiska wśród zalesionych wzgórz. Około 520 m npm. Pojedyncze drzewa (lipa, dąb, grab) oraz stare opuszczone sady. Pasy ciernistych krzewów - głóg, tarnina. Ł-g.
V	Korytniki (pow. 12 km^2), gm. Krasiczyn (woj. przemyskie).Teren pomiędzy Hołublą a Korytnikami, wzdłuż drogi krajowej nr. 884 a rzeką San. Daty liczeń: 10, 18, 27 XII 93; 9, 16 I 94; 5 I 95	Żyzna terasa zalewowa doliny Sanu, intensywnie uprawiana - pola orne, niewielkie połacie pastwisk na wysokości około 200 m npm. Na powierzchni liczne drewniane konstrukcje żerdziowe do suszenia siana, pojedyncze drzewa liściaste oraz pasy ciernistych krzewów (głóg, tarnina). P-t.

Badania ilościowe na powierzchniach próbnych wykonywano na przełomie 1994 i 1995, z wyjątkiem powierzchni V, gdzie liczenia wykonano zimą 1993/1994. Badania prowadzono na 5 powierzchniach wielkości 11-15 km^2 (tab. 1). Do powierzchni nizinnych (od 50 m do 200 m npm) zaliczono: I - Medykę, V - Korytniki. Za górskie (od 240 m do 500 m npm) uznano: II - Fredropol, III - Jamną, IV - Kopysno. Liczenia na powierzch-

niach próbnych rozpoczynano około godziny 8^{oo}, kończono w zależności od wielkości około godziny 12^{oo}-15^{oo}.

Starano się wybierać dni o ustalonej dobrej lub bardzo dobrej pogodzie (zachmurzenie małe lub umiarkowane, bez opadów). Zbieranie informacji na zimowych powierzchniach próbnych oparto na wytycznych akcji "Badania ptaków drapieżnych w okresie jesienno-zimowym" (Rzępała 1988). Przy oznaczaniu płci i wieku posługiwano się opracowaniem Portera *et al.* (1986).

Wyniki

I. Powierzchnia Medyka. Typowo nizinna powierzchnia (50 m npm). Stwierdzono 4 gatunki ptaków drapieżnych. Najliczniej zimował myszołów zwyczajny (3,8 os./10 km^2), w dalszej kolejności myszołów włochaty (1,8 os./10 km^2), a następnie pustułka (tab. 2).

II. Powierzchnia Fredropol. Stwierdzono 3 gatunki. Najliczniej zimował myszołów zwyczajny (1,0 os./10 km^2) i myszołów włochaty (0,5 os./10 km^2, tab. 2). Jeden raz napotkano pustułkę.

III. Powierzchnia Jamna. Najwyżej położona powierzchnia badawcza (500 m npm). Spotkano 3 gatunki ptaków drapieżnych. Dominantem był myszołów zwyczajny (0,5 os./10 km^2) (tab. 2), obserwowany w grudniu i w lutym. Orła przedniego widziano 4 XII 94. Prawdopodobnie tego samego dorosłego ptaka obserwowano w dniu 10 I 95 niedaleko powierzchni badawczej (3 km na wschód, w pobliżu Arłamowa). Raz obserwowano także polującego krogulca.

IV. Powierzchnia Kopysno. Stwierdzono 2 gatunki. Regularnie zimującym gatunkiem na powierzchni był myszołów zwyczajny (0,2 os./10 km^2). Jeden raz 14 I 95 obserwowano krogulca (tab. 2).

V. Powierzchnia Korytniki. Stwierdzono 3 gatunki. Najliczniej zimował myszołów zwyczajny (0,6 os./10 km^2) (tab. 2). Raz napotkano jastrzębia i krogulca.

Omówienie wyników i wnioski

Ogółem podczas liczeń stwierdzono 7 gatunków zimujących (myszołów zwyczajny i włochaty, błotniak zbożowy, pustułka, krogulec, jastrząb, orzeł przedni). Najliczniej zimującym ptakiem na powierzchniach był myszołów

TABELA 2. Zagęszczenie ptaków drapieżnych (os./10 km^2) na powierzchniach zimą 1994/1995. Objaśnienie: - brak obserwacji, + gatunek obserwowany jeden raz . I. Medyka, II. Fredropol, III. Jamna, IV. Kopysno, V. Korytniki

Powierzchnia/ Gatunek	I	II	III	IV	V
1. *Buteo buteo*	3,8	1,0	0,5	0,2	0,6
2. *Buteo lagopus*	1,8	0,5	-	-	-
3. *Aquila chrysaetos*	-	-	+	-	-
4. *Falco tinnunculus*	0,7	+	-	-	-
5. *Circus cyaneus*	+	-	-	-	-
6. *Accipiter nisus*	-	-	+	+	+
7. *Accipiter gentilis*	-	-	-	-	+

zwyczajny (stwierdzony na wszystkich), następnie myszołów włochaty (pow. I, II), a w dalszej kolejności pustułka (pow. I, II). Gatunkami stwierdzonymi jeden raz były orzeł przedni, błotniak zbożowy, krogulec i jastrząb (tab. 2).

Zagęszczenie uzyskane pod Przemyślem dla myszołowa zwyczajnego jest niższe od uzyskanego na Śląsku, natomiast identyczne u myszołowa włochatego (Lontkowski 1994). Porównując uzyskane dane z wynikami dla całego obszaru naszego kraju (Rzępała, Kowalski 1992) należy stwierdzić, że dolna wartość przedziału zagęszczenia obydwu gatunków w okolicach Przemyśla jest niższa od krajowej (tab. 3). Lontkowski (1994) porównał wyniki zagęszczeń obu gatunków myszołowów ze Śląska z danymi z zachodniej i północno-zachodniej Europy. Wynika z nich, że teren Śląska leży poza głównym zasięgiem zimowania myszołowa zwyczajnego, a w przypadku myszołowa włochatego Śląsk stanowi południową granicę jego głównych zimowisk. W świetle danych z okolic Przemyśla należy uznać, iż myszołów zwyczajny na najdalej wysuniętych obszarach w Polsce południowo-wschodniej zimuje mniej licznie niż na obszarach zachodnich naszego kraju. Tereny okolic Przemyśla stanowią południową granicę zimowania myszołowa włochatego. Do takiego wniosku skłaniają wyniki z terenu Śląska, jak również dane z obszaru północno-wschodniej Polski, gdzie gatunek ten osiąga wartości dochodzące do 29 os./10 km^2 (Rzępała za Lontkowskim 1994).

TABELA 3. Zagęszczenie zimujących myszołowów zwyczajnych i włochatych (os./10 km^2) w okolicach Przemyśla na tle danych z Polski

Miejsce	*B. buteo*	*B. lagopus*	Źródło danych
Śląsk	6,0-15,6	0,5-1,8	Lontkowski 1994
Polska	0,5-55,0	5,0-29,0	Rzępała, Kowalski1992
Okolice Przemyśla	0,2-3,8	0,5-1,8	dane własne

Wartość zagęszczenia pustułki (pow. I) 0,7 os./10 km^2 mieści się w przedziale wartości uzyskanych na Śląsku (Lontkowski 1994).

Tereny wokół Przemyśla stanowią prawdopodobnie miejsce zimowania i przemieszczania się populacji bieszczadzkich orła przedniego. Wskazują na to zarówno obserwacje najnowsze, jak i z lat minionych (Dzieduszycki 1880, Hordowski, Kunysz 1991, Kunysz 1994).

Podziękowanie

Składam podziękowanie Dyrekcji i uczniom Liceum Ekologicznego w Przemyślu: Barbarze Błotnickiej, Renacie Chraszcz, Magdzie Chyła, Magdzie Kopko, Katarzynie Nachynie, Ewelinie Nowak, Monice Sarnie, Marcie Wójcik, Monice Zawalskiej za pomoc w badaniach terenowych.

Literatura

Dzieduszycki W. 1880. *Muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie.* Ptaki. Lwów.

Hordowski J., Kunysz P. 1991. *Ptaki Ziemi Przemyskiej.* Not. Orn. 32, 1-2: 5-90.

Kunysz P. 1994. *Awifauna lęgowa Parków Krajobrazowych: Pogórza Przemyskiego, Południoworoztoczańskiego i Puszczy Solskiej.* Bad. orn. Ziem. Przem. 2: 21-41.

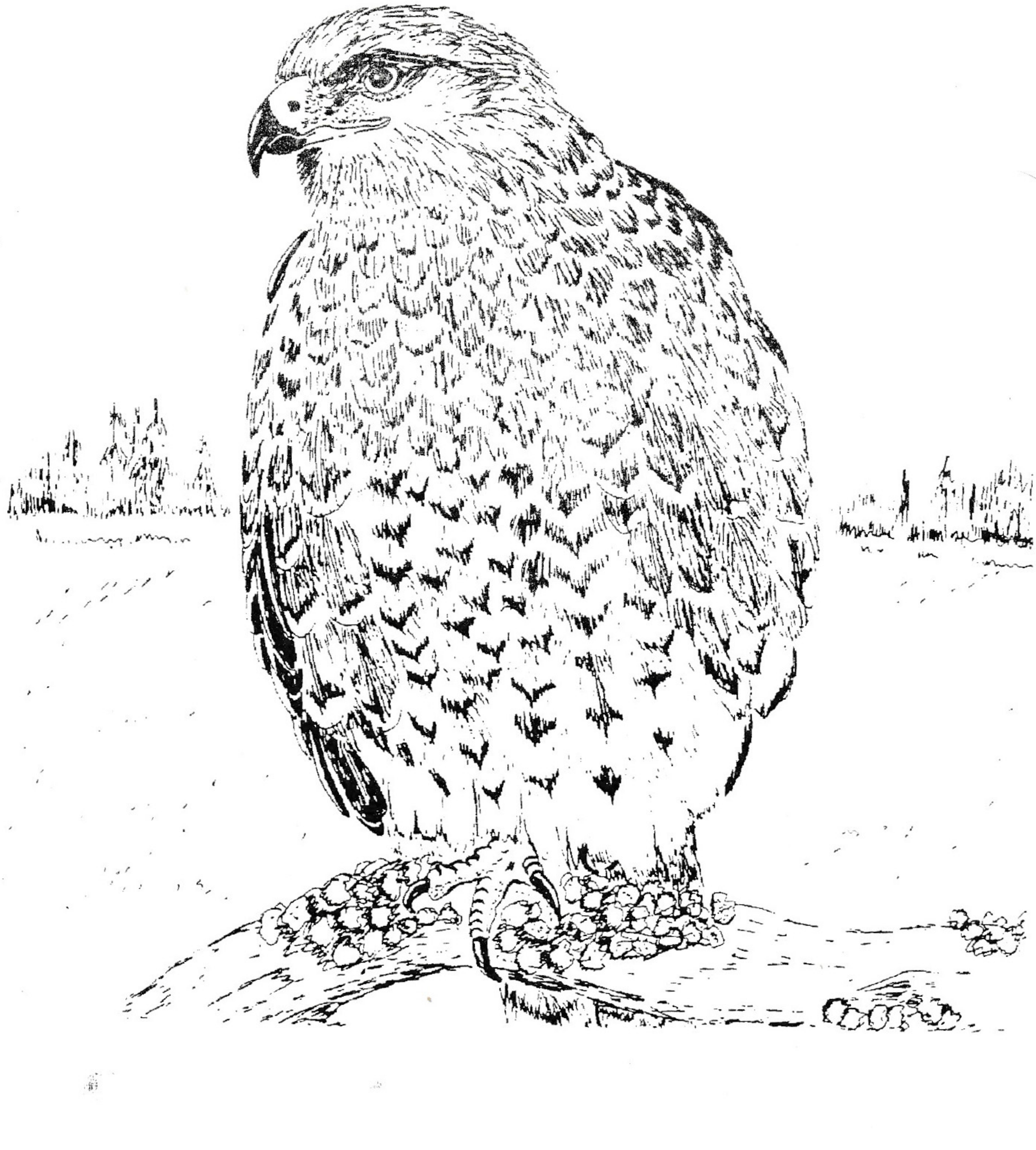
Lontkowski J. 1994. *Zimowanie ptaków drapieżnych na terenach otwartych Śląska.* Ptaki Śląska 10: 70-77.

Porter. R. F., I. Willis., S. Christensen., B. P. Nielsen. 1986. *Flight Identification of European Raptors.* Wyd. III. T. & A. D. Poyser.

Rzępała M. 1988. *Badania ptaków drapieżnych w okresie jesienno-zimowym. Sprawozdanie z sezonów 1985/86 i 1986/87.* Siedlce.

Rzępała M. 1990. *Badania ptaków drapieżnych w okresie jesienno-zimowym. Sprawozdanie z sezonów 1987/88.* Siedlce.

Rzępała M., Kowalski M. 1992. *W obronie myszołowów.* Łowiec Polski 12: 22-23.

Badania nad ornitofauną
Ziemi Przemyskiej. 1995 (3). 11-15.

Mariusz Czernicki

Wstępne wyniki badań nad zimującą awifauną Arboretum Bolestraszyce (1994/95)

Wstęp i cel badań

Niniejsza praca przedstawia wstępne wyniki badań nad składem gatunkowym i liczebnością ptaków zimujących w Arboretum Bolestraszyce. W polskim piśmiennictwie ornitologicznym podobnych opracowań jest niewiele. Prowadzono kontroie na obszarze parków Lublina (Biaduń 1994), Warszawy (Luniak 1981) oraz Poznania (Górska, Górski 1980). Na Ziemi Przemyskiej opracowano awifaunę parku zamkowym w Przemyślu (Kunysz 1995).

Metodyka i teren badań

Badaniami objęto park Arboretum Bolestraszyce, leżący na skraju Progu Lessowego, 7 km na północ od Przemyśla, o powierzchni 9,58 ha. Charakteryzuje się on dużym zróżnicowaniem gatunkowym drzew i krzewów oraz złożoną strukturą przestrzenną składającą się ze stromej skarpy i dwóch tarasów. W warstwie drzew na górnym tarasie dominują luźno rosnące lipy, jesiony, kasztanowce, klony, robinie oraz aleja leszczynowa. Niewielki jest udział drzew iglastych, jak: świerki, daglezje, jałowce, modrzewie. W warstwie krzewów przeważają gatunki obcego pochodzenia wprowadzone w ostatnich dziesięcioleciach. Przeważają w różnych formach i odmianach tuje, cyprysiki, świerki, jodły, jałowce i wiele innych.

Skarpa na całej długości porośnięta jest zwartym płatem robinii akacjowej. Na dolnym tarasie znajdują się duże połacie zbiorowisk roślinnych

przypominające naturalne łąki, z niewielkim udziałem wysokich drzew, jak topole i akacje. Obrzeża parku prawie na całej długości porośnięte są zwartym szpalerem ok. 20. letnich świerków oraz tuj.

Badania przeprowadzono od połowy grudnia 1994 do końca lutego 1995, wykonując 12 liczeń, średnio co 6 dni. . Notowano wszystkie ptaki oraz stada stwierdzone na całym terenie badań, w przypadku dużych grup śledzono ich przemieszczanie, zasięg żerowania, ponadto o ile było to możliwe rejestrowano strukturę płciową. Liczebność sów ustalono na podstawie, osobnych, czterokrotnych liczeń. Ponadto w pracy wykorzystano pojedyncze obserwacje z lat 1983/84 (inf. J. Hordowski)

Wyniki i dyskusja

Na terenie Arboretum w sezonie 1994/95 stwierdzono zimowanie 31 gatunków ptaków, w zagęszczeniu 143 os./10 ha/liczenie. Do najliczniejszych i stale obserwowanych, dla których obszar Arboretum był głównym miejscem żerowiskowym, należały: sowa uszata 21.1, bogatka 20,4, wróbel 16,0 os./10 ha/liczenie (tab. 1). Mniej liczne były: kos - 7,6 oraz gil 5,2 os./10 ha/liczenie, ponadto modraszka 3,5, kowalik 3,4 os./10 ha/liczenie. Do gatunków regularnie zalatujących zaliczono: gawrona i kawkę odpowiednio 35.6 i 9.8 os./10 ha/liczenie. Pojawy tych gatunków (od kilku do 200 osobników) następowały najczęściej w chwili ich przelotu na właściwe żerowiska i trwały nie dłużej niż 4 godziny. Nie stwierdzono na terenie parku noclegowisk tych gatunków. Takie gatunki, jak: jastrząb, myszołów zwyczajny i włochaty, zięba, dzwoniec, szczygieł i trznadel stwierdzono sporadycznie.

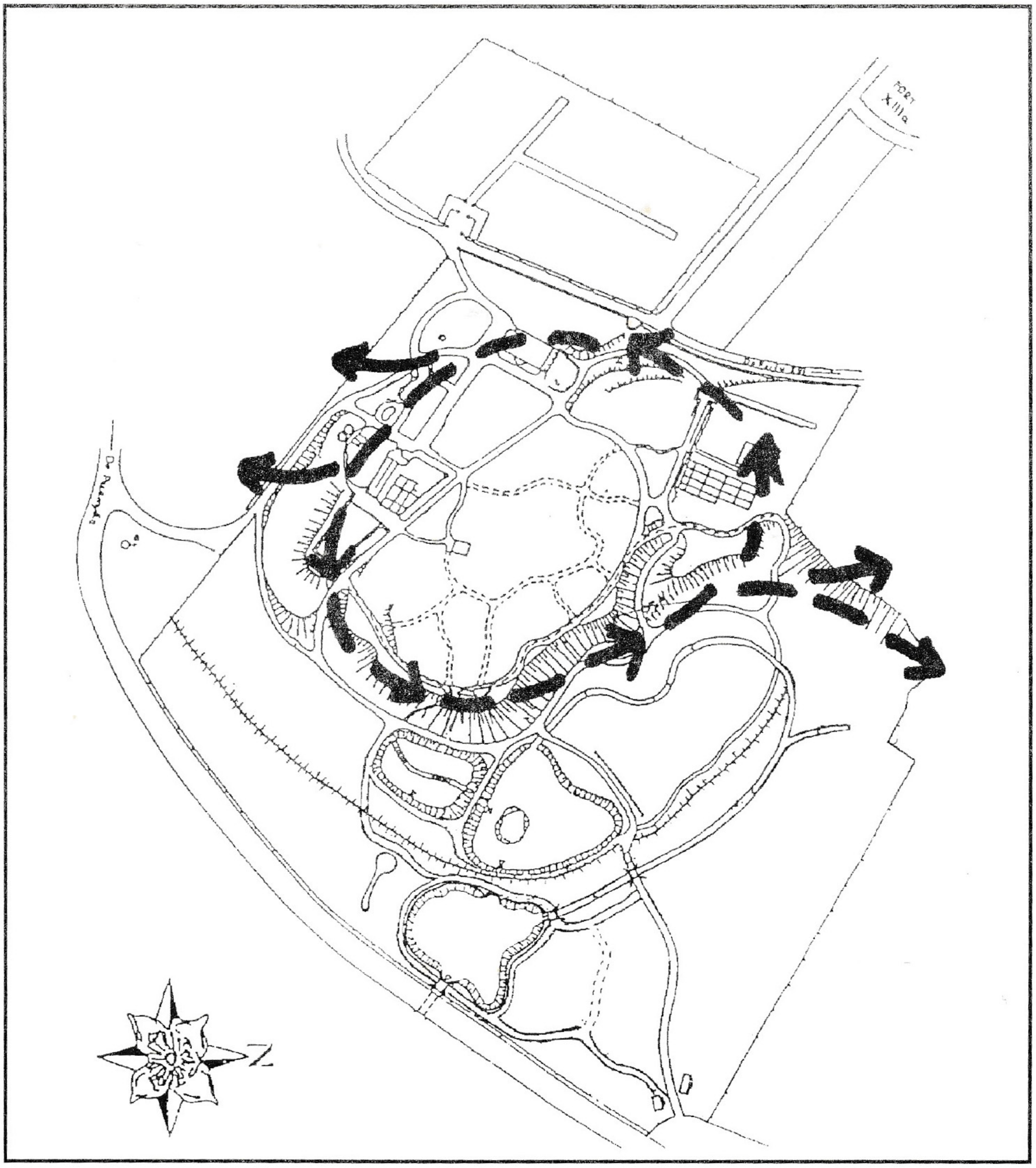
Przez cały okres badań regularnie obserwowano zimujące rudziki oraz strzyżyki. Gatunki te od co najmniej 10 lat stale w okresie zimowym przebywają na obszarze Arboretum (Hordowski, Kunysz 1990).

Sowy uszate przesiadywały w ciągu dnia przede wszystkim w szpalerach świerkowych oraz w mniejszym stopniu w alei leszczynowej. Liczebność w przeciągu całej zimy nie ulegała większym zmianom i wynosiła od 23 do 25 osobników. Jedynie w czasie ostatniego liczenia pod koniec lutego, kiedy część osobników już wywędrowała stwierdzono 10 ptaków.

TABELA 1. Średnia liczebność (os./10 ha/liczenie) i dominacja (w %) ptaków zimujących na terenie Arboretum Bolestraszyce (pow. 9.58 ha) w sezonie 1994/95. Gatunki prawdopodobnie stale zimujące oznaczono tłustym drukiem

Gatunek	os./ 10 ha/ liczenie	%
Corvus frugilegus	35,6	24,7
Asio otus	**21,1**	**14,6**
Parus major	**20,4**	**14,2**
Passer domesticus	**16,0**	**11,1**
Corvus monedula	9,8	6,8
Turdus merula	**7,6**	**5,2**
Pyrrhula pyrrhula	5,2	4,0
Parus caeruleus	**3,5**	**2,4**
Sitta europaea	**3,1**	**2,1**
Parus palustris/montanus	**2,8**	**1,9**
Passer montanus	**2,8**	**1,9**
Garrulus glandarius	**2,6**	**1,8**
Turdus pilaris	2,2	1,5
Strix aluco	**2,0**	**1,3**
Certhia sp.	**1,4**	**0,9**
Pica pica	1,4	0,9
Streptopelia decaocto	1,3	0,9
Troglodytes troglodytes	**1,0**	**0,6**
Dendrocopos medius	**0,8**	**0,5**
Corvus corax	0,5	0,3
Carduelis carduelis	0,5	0,3
Dendrocopos major	0,4	0,2
Erithacus rubecula	**0,3**	**0,2**
Regulus regulus	0,3	0,2
Dendrocopos syriacus	0,2	0,1
Carduelis chloris	0,2	0,1
Accipiter gentilis	poniżej 0,1	poniżej 0,1
Buteo buteo	+	+
B. lagopus	+	+
Fringilla coelebs	+	+
Emberiza citrinella	+	+
Razem	143.6	100,0

Sikory wraz z kilkoma innymi gatunkami (kowalik, pełzacze, dzięcioł duży, średni i białoszyi) tworzyły stada mieszane przemieszczające się codziennie prawie tą samą trasą (ryc. 1). Jedynie w przypadku pojawu krukowatych, stado mieszane wycofywało się w północno-zachodnią lub południową część parku, wykraczając często poza obręb Arboretum.

Ryc. 1. Najczęstszy przebieg codziennej trasy stada mieszanego na obszarze Arboretum Bolestraszyce oraz główne miejsca wylotu stada poza obręb ogrodu

Dzięcioł duży i białoszyi żerowały na znacznie większym obszarze (zadrzewienia śródpolne, fort XIII i XIIIa), a Arboretum było tylko fragmentem ich codziennej trasy koczowań, a dzięcioł średni praktycznie żerował tylko na obszarze Arboretum. Zimowanie dzięcioła białoszyjego notowano również w parku zamkowym w Przemyślu (Kunysz 1995).

TABELA 2. Średnia liczebność (os./10 ha/liczenie) niektórych gatunków ptaków zimujących w Arboretum Bolestraszyce w zimie 1994/95 i styczniu 1984 (1 liczenie)

Gatunek	Sezon badań	
	1984	1994/95
Dendrocopos major	1,0	0,4
Dendrocopos syriacus	1,0	0,2
Dendrocopos medius	1,0	0,8
Parus caeruleus	3	3,5
Parus palustris/montanus	3	2,8
Parus major	20	20,4
Sitta europaea	4	3,1
Certhia sp.	2	1,4

Jednokrotne liczenia w styczniu 1984 sugerują, iż na obszarze parku od wielu lat stale zimuje około: 20 bogatek, 3 modraszki, 3-4 kowaliki, 2 pełzacze (tab. 2).

Strukturę płciową udało się ustalić dla 4 gatunków. U bogatki wyraźnie przeważały samce. W liczeniach zanotowano od 4-6 samic i 14-20 samców. U kosa przeciętnie na 4 samców przypadała 1 samica (w poszczególnych liczeniach 1-4 samice i 3-8 samców). W przypadku gila i wróbla sytuacja była odwrotna. Na 2-5 samców wróbla przypadało 9-16 samic, a u gila przeciętnie na 1 samca przypadały 4 samice (w poszczególnych liczeniach 1-3 samice i 2-11 samic).

Literatura

Biaduń W. 1994. *Winter avifauna of urban parks and cemeteries in Lublin (SE Poland)*. Acta Orn. 29: 15-27.

Górska E., Górski W. 1980. *Birds wintering in Poznań*. Acta Orn. 17: 271-295.

Hordowski J., Kunysz P. 1990. *Ptaki Arboretum w Bolestraszycach pod Przemyślem*. Rocz. Przem., 27: 305-317.

Kunysz P. 1995. *Zimowe zgrupowanie ptaków parku zamkowego w Przemyślu* 1994/1995. Bad. orn. Ziem. Przem. 3. WZPK, Przemyśl.

Luniak M. 1981. *The birds of the park habitats in Warsaw*. Acta Orn. 18: 335-374.

Badania nad ornitofauną
Ziemi Przemyskiej. 1995 (3); 17-21

Józef Hordowski

Zimowe noclegowiska gawronów i kawek (*Corvus frugilegus, C. monedula*) w Przemyślu

Cel i metodyka badań

Zimowe noclegowiska gawronów i kawek notowano w wielu miastach Polski (Grodziński 1971, 1976, Tranda i Zając 1987, Tomiałojć 1990, Jadaczyk 1994).

Celem pracy jest przedstawienie liczebności zgrupowania oraz kierunków przelotów *Corvidae* w Przemyślu.

Ptaki liczono dwoma sposobami: w czasie zlotu na miejsca przednoclegowe oraz z kilku punktów w czasie ostatniego lotu z miejsca przednoclegowego na noclegowisko. W czasie nalotu na miejsce nocowania krukowate tworzyły z reguły jednolity strumień. Wówczas liczono ilość ptaków przelatujących w ciągu 5 sekund przez dany punkt przed obserwatorem. Natomiast w czasie zlotów na miejsce przednoclegowe liczono każde stado lub strumień oddzielnie. Udział kawek ustalono na podstawie dwukrotnych liczeń ptaków przesiadujących na miejscu przednoclegowym położonym na polach pod Żurawicą. Liczenia wieczorne prowadzono 11, 28 XI, 15, 17, 18, 23, 29 XII 1994, 11, 24, 29 I 1995. Ponadto wielokrotnie obserwowano poranne i popołudniowe ciągi na noclegowiska. Obserwacje zachowania się ptaków prowadzono w sezonie 1994/95.

Wyniki

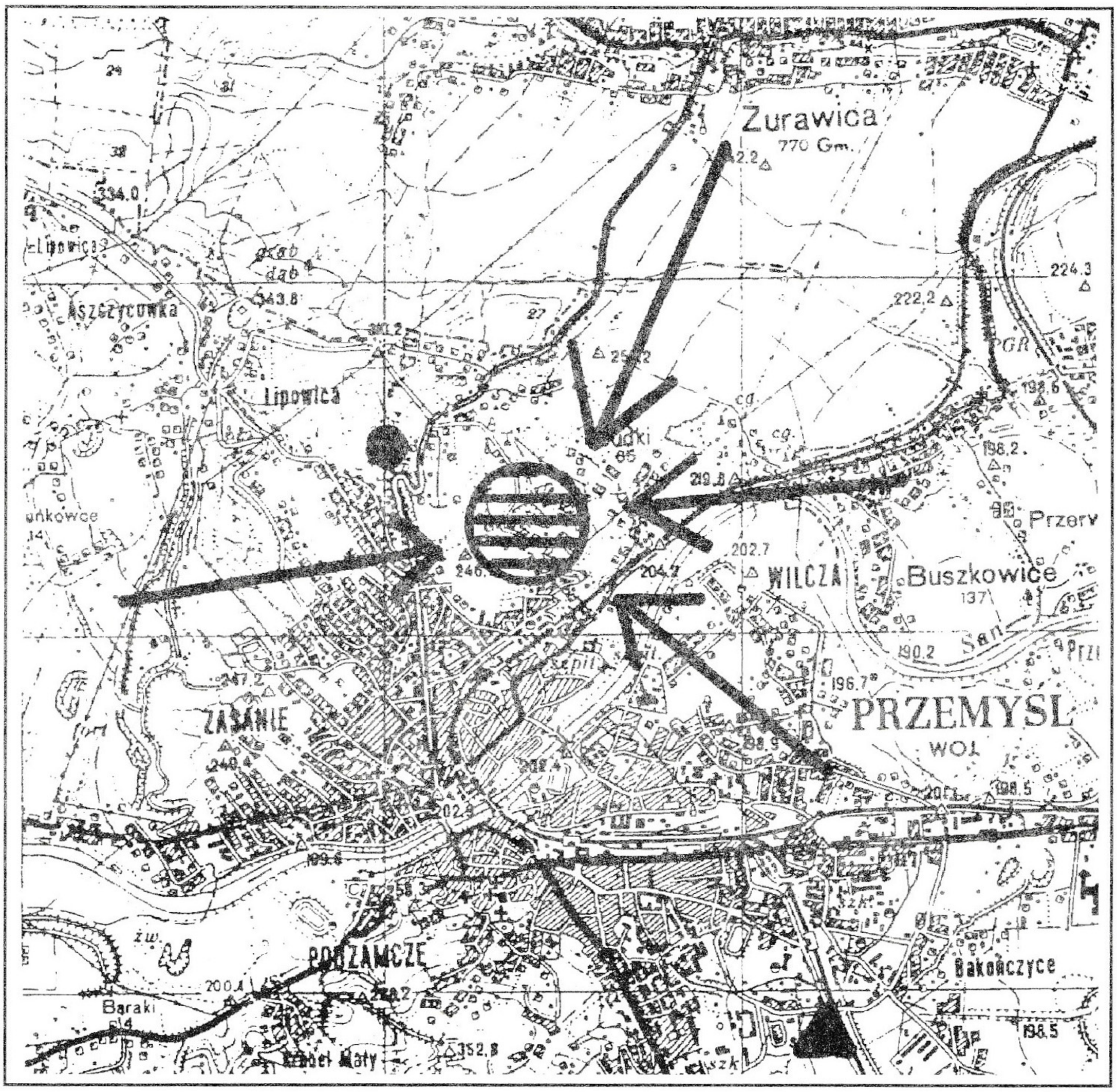
W Przemyślu w latach 1988/89-1994/95 stwierdzono regularnie nocowanie gawronów i kawek. W latach 1989/89-1993/94 noclegowisko znajdowało się w parku miejskim na Bakończycach, gdzie w sezonie 1988/89 nocowało do 200.000 ptaków. W 1994/95 noclegowisko znajdowało się w dolnej części parku miejskiego na Lipowicy, gdzie nocowało 120-170.000 gawronów i kawek. Udział kawek wynosił około 10-15% całego zgrupowania. Nie obserwowano nocowania ptaków w innych noclegowiskach w rejonie Przemyśla.

Noclegowisko "Bakończyce" znajdowało się na skraju miasta w parku miejskim na Bakończycach. Ptaki nocowały przede wszystkim w części północno-wschodniej. Występuje tu drzewostan liściasty w zróżnicowanym wieku: głównie jesiony, lipy, topole, olchy. Miejsce jest nie osłonięte i z każdej strony narażone na wiatry.

Noclegowisko "Lipowica" obejmowało wschodni fragment parku miejskiego "Lipowica". Były to naturalne zadrzewienia grabowo-dębowe w wieku 30-50 lat. Od strony wschodniej noclegowisko stykało się z dość zwartą i niską zabudową. Od strony zachodniej i północnej było osłonięte wzgórzami i lasami, natomiast otwarte od strony wschodniej.

Wielokrotne obserwacje pozwoliły na ustalenie zachowania gawronów i kawek w przeciągu dnia w miesiącach od połowy XI do I (1994/95). Rano rozlot następował, kiedy było jeszcze dość ciemno, rzadko nawet w całkowitych ciemnościach. Największa część ptaków z noclegowiska leciała na miejsca ponoclegowe i tam czekała, kiedy się już całkowicie rozwidni, a niewielka pozostawała na miejscu. Z noclegowiska i głównego miejsca ponoclegowego krukowate leciały promieniście we wszystkie strony świata. Po kilku kilometrach od Przemyśla ptaki zaczynały tworzyć mniejsze lub większe stada, które obierały stały kierunek, praktycznie nigdzie się po drodze nie zatrzymując. Pokonywały one w pogodne dni 10 km w ciągu około 20 minut. Ptaki te leciały prawdopodobnie najdalej od miejsca noclegowego. Np. w miejscowości Kosienice (ok. 17 km od miejsca noclegowego) regularnie przelatywało dziennie około 3000-5000 ptaków, które się nie zatrzymywały, ale leciały dalej na zachód. Powracające ptaki spotykano już na 3-4 godziny przed zapadnięciem zmroku.

Rozlot trwał łącznie około 1 godziny, a część ptaków żerowała w bezpośrednim sąsiedztwie noclegowiska.

Ryc. 1. Noclegowiska gawrona w Przemyślu. ● - noclegowisko w sezonie 1994/95, ▲ – w 1988/89, ⊜ - główne miejsca przednoclegowe w sezonie 1994/95. Strzałki oznaczają kierunek nalotu powracających stad na miejsce przednoclegowe.

Przylot pierwszych stad w okolice noclegowiska zaczynał się około 1-2 godziny (czasami 3 godz.) przed noclegiem. Ptaki wracały zwartymi stadami, a najczęściej tworzyły jednolity strumień, ciągnący się niekiedy kilka kilometrów. Maksymalny obserwowany strumień posiadał długość co najmniej 4.5 km. Pod Żurawicą zbierały się ptaki nadlatujące wzdłuż trasy E-4, np. 15 XII 1994 ciągłym, ale wąskim strumieniem nadciągnęło ok. 90.000-120.000 ptaków, które przesiadywały na ok. 10 ha pól. W ciągu minuty przed obserwatorem przelatywało około 1500 ptaków.

Na główne miejsce przednoclegowe ptaki zlatywały się do 1 godziny przed zapadnięciem ciemności. Jednak szczyt nalotu przypadał około 20-30 minut przed odlotem na nocleg. Na mniejszych - podrzędnych punktach zbornych ptaki przylatywały jeszcze wcześniej i znaczna ich część intensywnie żerowała.

Stwierdzono dwa główne miejsca przednoclegowe - na polach pod Żurawicą i na Bakończycach. Obserwowano także mniejsze koncentracje na osiedlu Kazanów i przy wylocie na Medykę. Ostatnie ptaki, na główne i praktycznie jedyne miejsce przednoclegowe na Winnej Górze, przylatywały na 10-15 minut przed odlotem na noclegowisko. Najczęściej nalot na to miejsce przebiegał z różnych stron długimi strumieniami (ryc. 1). Ptaki przesiadywały na drzewach (do 500 ptaków na drzewie), jak również na polach. W dni pogodne zachowywały się spokojnie, rzadko podlatując i zataczając koła. Przednoclegowisko na Winnej Górze oddalone było około 1 km od noclegowiska.

Nalot na miejsce noclegu rozpoczynał się zwykle już po zapadnięciu ciemności (prawie tak samo jak rozlot). Od całej grupy odrywała się niewielka frakcja osobników, która leciała bezpośrednio na miejsce noclegowe. Za nią systematycznie odrywały się inne ptaki i mniej więcej równomiernym strumieniem w przeciągu 6-10 minut przelatywały na noclegowisko. Rzadko ptaki przelatywały szybko (ok. 4.0-4.5 minuty) strumieniem szerokim 250-300 m. Strumień ptaków był wówczas bardzo silnie zwarty i ptaki leciały tuż obok siebie. Natomiast w dni silnego wiatru nalot na noclegowisko przedłużał się do 20 minut i najczęściej rozpoczynał się wcześniej niż zwykle, tak aby ostatnie ptaki zapadły, gdy zrobi się ciemno. W takie dni strumień nie był już tak zwarty, dość często ptaki leciały w dużych stadach. W czasie nalotu zarówno kawki, jak i gawrony bardzo intensywnie się odzywały.

Teren jaki ptaki penetroway w poszukiwaniu pokarmu wynosił około 20-25 km. Na teren Pogórza ptaki doliną Sanu dolatywały do Krzywczy (około 20 km), a w kierunku doliny Wiaru do Sierakość (około 20 km).

W kierunku Radymna najdalej powracające ptaki obserwowano mniej więcej w połowie drogi między Jarosławiem a Radymnem. W tym miejscu prawdopodobnie przebiegała granica penetracji między ptakami nocującymi w Jarosławiu a ptakami nocującymi w Przemyślu. Natomiast w kierunku doliny Sanu powracające ptaki w kierunku Przemyśla widziano pod Kalnikowem.

Podziękowania

Dziękuję kolegom P. Kunyszowi i H. Kurkowi za przekazanie niektórych informacji, a J. Bereźnickiemu za pomoc w badaniach terenowych.

Literatura

Grodziński Z. 1971. *Daily flights of Rooks Corvus frugilegus Linnaeus, 1758 and Jackdaws Corvus monedula Linnaeus, 1758 wintering in Cracow.* Acta Zool. Cracov. 16: 735-772.

Grodziński Z. 1976. *Rooks Corvus frugilegus Linnaeus 1758 in one of the Cracow Parks.* Acta Zool. Cracov. 21: 464-500.

Jadaczyk P. 1994. *Winter roosting of Rooks Corvus frugilegus in Wrocław.* Acta Orn. 29, 1: 39-47.

Tomiałojć L. 1990. *Ptaki Polski, rozmieszczenie i liczebność*. PWN, Warszawa.

Zając R.Z., Tranda E. 1987. *Problemy związane z gromadnymi noclegowiskami szpaków w Polsce i wyniki prób ich rozwiazania*. Prz. Zool., 31, 1: 65-88.

Badania nad ornitofauną
Ziemi Przemyskiej. 1995 (3); 23-25.

Przemysław Kunysz

Zimowe zgrupowanie ptaków parku zamkowego w Przemyślu 1994/1995

Wstęp

Awifauna zimowa terenów miejskich jest w Polsce słabo zbadana. Obserwacje przeprowadzono głównie na obszarze zachodniej, północnej i centralnej Polski (Strawiński 1963, Górska i Górski 1980, Górski 1981, Luniak 1981), a nieliczne tylko prace dotyczyły obszarów wschodnich naszego kraju (Biaduń 1994).

Liczenia przeprowadzono celem zebrania informacji o awifaunie zimowej parku położonego na przedpolu Karpat.

Teren badań i metody

Park zamkowy w Przemyślu, o powierzchni 18 ha, położony jest na obrzeżu doliny Sanu. Od strony północnej i zachodniej oddzielony jest 300 m zabudowy willowej. Strona południowa i wschodnia przylega do trawiastych wzgórz pokrytych krzewami (*Prunus* sp., *Crataegus* sp.). Park o charakterze leśnym składa się głównie z drzewostanu liściastego. Warstwa krzewów mało obfita. W okresie zimowym park prawie zupełnie nie jest odwiedzany przez ludzi. Ptaki dokarmiane są jedynie w okolicach zabudowy willowej (ulice: Parkowa, Zamkowa).

Podczas badań, trwających od listopada do końca lutego, wykonano 8 liczeń na obszarze całego parku. Jeden raz przeprowadzono liczenie wieczorne celem wykrycia zimowania gatunków z rodzaju *Strix* sp. Liczenie rozpoczynano około godziny 8^{oo}, a kończono o 9^{oo}.

Za Biaduniem (1994) zrezygnowano z metody 2-3 liczeń, zaproponowanej przez Luniaka, (1981) na korzyść bardziej efektywnej (zwiększona wykrywalność gatunków uzyskana większą liczbą liczeń). Liczono wszystkie gatunki włączając inwazyjnego gawrona i kawkę. Wartości liczbowe zagęszczeń (tab. 1) podano dla gatunków stwierdzonych nawet jeden raz na powierzchni.

Omówienie wyników i wnioski

Ogółem podczas badań stwierdzono 24 zimujące gatunki. Najliczniejszymi gatunkami (> 5%) były: gawron - 26,3, bogatka - 12,6, kawka 4,4 i sierpówka - 3,8 os./10 ha/liczenie. Często spotykanymi gatunkami (od 2 do 5%) były modraszka, kwiczoł, kowalik, sosnówka, sikora uboga, mazurek - od 3,5 do 1,7 os./10 ha/liczenie. Pozostałe gatunki (14) kos, czarnogłówka, sroka, gil, czyż, pełzacz ogrodowy, dzięcioł duży, rudzik, sójka, puszczyk, dzięcioł zielonosiwy, krogulec, dzięcioł białoszyi, puszczyk uralski występowały w zagęszczeniu od 0,1-1,3 os./10 ha/liczenie. Średnio stwierdzono 73,1 os./10 ha/liczenie.

Większość zimujących gatunków skupiała się w okolicy przylegającej do zabudowań. Związane to było z możliwością łatwego zdobycia pokarmu przez dokarmianie (dotyczyło to głównie takich gatunków, jak: gawron, kawka, bogatka, modraszka, rudzik, kos).

Na omówienie zasługują dzięcioł białoszyi, stwierdzony w Polsce zimą jedynie na powierzchniach badawczych Lublina (Biaduń 1994) oraz puszczyk uralski, obserwowany zimą w parku miejskim w Polsce po raz pierwszy. Poza terenem Polski dzięcioł syryjski wśród zabudowy notowany był zimą w Budapeszcie (Sasvari 1981). Zimowe obserwacje puszczyka uralskiego w parkach, przy wsiach i rzadko w miastach (Moskwa, Leningrad) stwierdzono w Rosji (Dementiev, Gladkov 1951). Zimowanie rudzika 1994/1995 obserwowane było w okolicach Przemyśla w latach poprzednich.

Szesnaście gatunków: bogatka, kawka, sierpówka, modraszka, kwiczoł, kowalik, sikora uboga, kos, sroka, pełzacz ogrodowy, dzięcioł duży, rudzik, sójka, puszczyk, dzięcioł zielony, puszczyk uralski, obserwowane były na terenie parku w okresie lęgowym (Hordowski, Kunysz 1993).

TABELA 1. Awifauna zimowa parku zamkowego w Przemyślu w zimie 1994/1995

Gatunek	os./10 ha/liczenie	%
1. *Corvus frugilegus*	26,3	36,0
2. *Parus major*	12,6	17,0
3. *Corvus monedula*	4,4	6,0
4. *Streptopelia decaocto*	3,8	5,2
5. *Parus caeruleus*	3,5	4,8
6. *Turdus pilaris*	3,1	4,2
7. *Sitta europaea*	3,0	4,1
8. *Parus ater*	2,8	3,8
9. *Parus palustris*	2,4	3,3
10. *Passer montanus*	1,7	2,3
11. *Turdus merula*	1,3	1,8
12. *Parus montanus*	1,2	1,6
13. *Pica pica*	1,0	1,4
14. *Pyrrhula pyrrhula*	1,0	1,4
15. *Carduelis spinus*	1,0	1,4
16. *Certhia brachydactyla*	0,8	1,1
17. *Dendrocopos major*	0,8	1,1
18. *Erithacus rubecula*	0,6	0,8
19. *Garrulus glandarius*	0,6	0,8
20. *Strix aluco*	0,6	0,8
21. *Picus canus*	0,3	0,4
22. *Accipiter nisus*	0,1	0,1
23. *Dendrocopos syriacus*	0,1	0,1
24. *Strix uralensis*	0,1	0,1
Razem	73,1	100

Literatura

Biaduń W. 1994. *Winter avifauna of urban parks and cementeries in Lublin (SE Poland)*. Acta Orn. 29: 15-27.

Dementev G.P., Gladkov N.A. 1951. *Pticy Sovietskogo Sojuza*. 3. Moskwa.

Górska E., Górski W. 1980. *Birds wintering in Poznań*. Acta Orn. 17: 271-295.

Górski W. 1981. *Species composition, number and biomass of the birds community of town Słupsk and its surroundings in the different phenological periods of the year*. Słupskie Pr. Mat. Przyr., 2: 199-235.

Hordowski J., Kunysz P. 1993. *Zespoły ptaków w parkach wiejskich okolic Przemyśla*. Bad. orn. Ziem. Przem. 1: 5-43.

Kunysz P. 1989. *Puszczyk uralski Strix uralensis w parku w Przemyślu.* Chroń. Przyr. Ojczys., 45, 3: 83-85.

Luniak M. 1981. *The birds of the park habitats in Warsaw*. Acta Orn. 18: 335-374.

Sasvari L. 1981. *Birds communities in the parks and squares of Budapest.* Opusc. zool., 17-18: 121-143.

Strawiński S. 1963. *The birds of the town of Toruń*. Acta Orn. 7: 115-156.

Badania nad ornitofauną
Ziemi Przemyskiej. 1995 (3); 27-31.

Cezary Ćwikowski

Gniazdowanie orła przedniego *(Aquila chrysaetos)* w Górach Sanocko-Turczańskich w latach 1994-1995

Wstęp

Góry Sanocko-Turczańskie rozciągają się pomiędzy dolinami Sanu i Stryja w brzeżnej części Karpat (Kondracki 1991). Są to pasma gór rusztowych położone na południowy-wschód od Przemyśla, utworzone przez brzeżne fałdy wschodniokarpackie. Do Polski należy jedynie ich zachodnia część (930 km^2). Najwyższym wzniesieniem jest szczyt Jawornikόw (910 m npm.). Na zachodnim krańcu tego mezoregionu leżą Sanok i Lesko, a na wschodnim Ustrzyki Dolne (Kondracki 1978).

Orzeł przedni należy do skrajnie nielicznie lęgowych gatunków w Polsce. Szacuje się, że obecnie gnieździ się około 15 par, głównie w Karpatach i na Pojezierzu Mazurskim (Król 1992). Ostatnio lęgi znane są głównie z Karpat, gdzie zlokalizowano jedno gniazdo w Beskidzie Niskim (Stój, Machura 1994), w Tatrach gdzie od 1976 stale gniazduje jedna para (Cichocki 1986) i w Bieszczadach gdzie, w latach 1986-1990 zajęte było jedno gniazdo (Komisja Faunistyczna 1991). Znane jest również jedno stanowisko lęgowe na północy Polski w Słowińskim Parku Narodowym (Chrzanowski 1992). [1]

[1] Gniazdowanie orła przedniego w Górach Sanocko-Turczańskich posiada akceptację Komisji Faunistycznej Sekcji Ornitologicznej Polskiego Towarzystwa Zoologicznego nr 4062/95 i 4175/95.

Omówienie wyników

W 1993 na obszarze Gór Sanocko-Turczańskich znane były trzy rewiry orła przedniego, oddalone od siebie (w linii prostej) o około 11 km a w 1994 dwa stanowiska lęgowe tego gatunku. Wiosną 1993 wykryto tu pierwsze niezajęte gniazdo, w pobliżu, którego regularnie obserwowano jednego dorosłego ptaka, natomiast parę osobników udało się zaobserwować w rewirze dopiero 12 IX 1993. Od lutego 1994 regularnie przebywała tu para ptaków, którą 6 III 1994 udało się zaobserwować podczas kopulacji w odległości ok. 150 m od gniazda. Gniazdo umieszczone było na 115-letniej jodle *(Abies alba)* o obwodzie pnia 390 cm, na wysokości około 18 m od powierzchni ziemi, w środkowej partii korony. Wymiary gniazda są następujące: średnica zewnętrzna ok. 180 cm, wysokość 100 cm. Zbudowane jest w przeważającej części ze średniej grubości gałęzi jodły z dodatkiem cienkich gałązek sosny zwyczajnej *(Pinus silvestris)*. Górna warstwa gniazda "przystrojona" była liśćmi paproci. Gniazdo wsparte było na gałęziach pnia rozwidlającego się na dwie odnogi - grubszą i cieńszą. Otoczenie gniazda tworzy drzewostan bukowy z dużym udziałem jodły i domieszką brzozy brodawkowatej *(Betula pendula)*. Podszyt stanowiła leszczyna pospolita *(Corylus avellana)* i jodła. W runie dominowała jeżyna gruczołowata *(Rubus hirtus)*, żywiec gruczołowaty *(Dentaria glandulosa)*, narecznica szerokolistna *(Dryopteris austriaca)*, narecznica samcza *(Dryopteris filix-mas)* i bluszczyk orzęsiony *(Glechoma hirsuta)*. W najbliższym sąsiedztwie stanowiska rośnie na niewielkiej powierzchni sztucznie wprowadzona 45-letnia sosna zwyczajna. Teren poprzedzielany jest łąkami częściowo kośnymi i pastwiskami rzadko porośniętymi jałowcem pospolitym *(Juniperus communis)*, śliwą tarniną *(Prunus spinosa)* i dziką różą *(Rosa canina)*.

Chociaż w okresie wysiadywania celowo nie prowadzono kontroli pod gniazdem, z odległości około 0,5 km przez lornetkę (lokalizacja gniazda umożliwia tego typu obserwacje) 22 III 1994 udało się zaobserwować wysiadującą samicę, a 12 VI 1994 w ten sam sposób obserwowano dorosłego ptaka karmiącego na gnieździe pisklę pokryte popielato-białym puchem. 24 VII 1994 przeprowadzono kontrolę pod gniazdem, podczas której obserwowano młodego orła przedniego siedzącego na gałęzi przy gnieździe. Ptak był całkowicie opierzony i zdolny do opuszczenia gniazda. Podczas ostatniej kontroli 1 VIII 1994, celem zebrania resztek pokarmu spod gniazda, nie stwierdzono obecności młodego orła przedniego. Wynikałoby, że opuścił on gniazdo w ostatnim tygodniu lipca. Sukces

lęgowy potwierdziła obserwacja z 10 X 1994, kiedy obserwowano tu krążącą parę dorosłych orłów wraz z młodym.

Interesujących danych na temat diety orła przedniego dostarczyły szczątki pokarmu znalezione pod gniazdem. Były to resztki ciał, szkielety, czaszki, pojedyncze kości i pióra: kuny leśnej *(Martes martes)*, tchórza zwyczajnego (*Mustela putorius*), kota domowego *(Felis catus)*, sarny *(Capreolus capreolus)*, jeża wschodniego *(Erinaceus concolor)*, zająca szaraka *(Lepus capensis)*, gołębia grzywacza *(Columba palumbus)*, kruka *(Corvus corax)*, kury domowej *(Gallus domestica)* oraz wypluwki, w skład których wchodziły głównie sierść kota domowego, sarny, kuny leśnej i zająca szaraka oraz kości i pazury kuny leśnej i kota domowego. Część resztek pokarmu (kilka czaszek i pojedyncze kości) pokryte były zielonym nalotem i przysypane zbutwiałymi liśćmi i igliwiem co wskazywałoby, że w gnieździe odbywały się lęgi w latach poprzednich.

W 1995 parę ptaków obserwowano w rewirze lęgowym począwszy od drugiej połowy lutego. 22 III 1995 udało się zaobserwować jednego dorosłego osobnika, który kilkakrotnie w ciągu dnia karmił drugiego wysiadującego lęg ptaka. Przystąpienie do lęgu musiało nastąpić prawdopodobnie między 14 a 22 III, gdyż jeszcze 13 III obserwowano obydwa ptaki krążące w pobliżu gniazda. Ponownie ptaki krążące razem obserwowano 1 V 1995. 18 VI 1995 przeprowadzono kontrolę pod gniazdem celem sprawdzenia sukcesu lęgowego. Dokładna obserwacja gniazda przez lornetkę nie potwierdziła obecności młodego orła, podobnie jak kontrola przeprowadzona w połowie lipca. Przyczyna straty lęgu nie jest znana. Mogły to być niekorzystne warunki pogodowe, gdyż dwa tygodnie kwietnia 1995 były mroźne i obfite w opady śniegu. Odnotowano w tym okresie, np. liczne straty w lęgach bociana białego *(Ciconia ciconia)* i "upadki" dorosłych ptaków, a także straty w lęgach sów i ptaków wróblowatych (zwłaszcza owadożernych).

Spod gniazda zebrano resztki ofiar orła przedniego z początkowej fazy lęgu. Były to pojedyncze kości, fragmenty kręgosłupa, czaszki i żuchwy kuny leśnej, kończyna zająca szaraka, pióra i fragmenty szkieletu kruka, kończyny koźlęcia sarny. Znaleziono również wypluwkę składającą się z sierści, kości palców z pazurami zająca szaraka. Na podstawie resztek pokarmu (kończyny koźlęcia sarny) można wnioskować, że gniazdo było zajęte jeszcze około połowy maja, kiedy to rodzą się młode sarny.

Drugie gniazdo z wysiadującą samicą wykryto w kwietniu 1994. Zbudowane było na 100-letniej jodle o obwodzie pnia 350 cm, na wysokości ok. 25 m nad powierzchnią ziemi, w środkowej partii korony przy pniu.

Średnica zewnętrzna gniazda wynosiła ok. 140 cm, a wysokość 80 cm. Podstawę gniazda stanowiły średniej grubości gałęzie jodły, a część górną cienkie gałązki sosny. Otoczenie gniazda tworzył drzewostan bukowy z płatami jodły i domieszką jawora *(Acer pseudoplatanus)*. W warstwie podszytu występował buk i jodła, a w warstwie runa dominował żywiec gruczołowaty, jeżyna gruczołowata, szczawik zajęczy *(Oxalis acetosella)*, narecznica szerokolistna i śledziennica skrętolistna *(Chrysosplenium alternifolium)*. Przeciwległy stok zajmowały głównie łąki kośne i pastwiska poprzedzielane licznymi wąwozami porośniętymi olszą szarą *(Alnus incana)* i pojedynczymi jodłami. W 1995 od kwietnia do czerwca obserwowano pojedynczego ptaka lub parę orłów przednich w rewirze. Jednak dwukrotna kontrola nie potwierdziła przystąpienia do lęgu w gnieździe znanym z 1994.

Pod gniazdem nie prowadzono regularnych kontroli, ale potwierdzeniem sukcesu legowego była obserwacja z 21 VIII 1994, kiedy to widziano młodego orła przedniego odzywającego się z czubka jodły w odległości 300 m od gniazda. Następnie parę ptaków z młodym obserwowano regularnie w rewirze do grudnia 1994.

Również spod tego gniazda zebrano resztki pokarmu. Były to fragmenty szkieletu 3-miesięcznego koźlęcia sarny - rozpoznano po uzębieniu żuchwy, kończyny zająca szaraka i pojedyncze kości ptaków.

Podsumowanie

Szczątki ofiar orła przedniego, zebrane w okresie lęgowym wykazują duże zróżnicowanie jego diety, a lista gatunków na pewno jest niekompletna. Stój i Machura (1994) podają, że w Beskidzie Niskim znaleziono również resztki ciał lisa, gronostaja *(Mustela erminea)* i gołębia domowego *(Columba domestica)*, a w Słowińskim Parku Narodowym szczątki warchlaka dzika *(Sus scrofa)* (Chrzanowski 1992).

Na obszarze Gór Sanocko-Turczańskich stwierdzono w diecie orła przedniego znaczny udział zwierząt domowych (kota i kury domowej). Wytłumaczeniem może być niewielka odległość terytoriów od wsi (około 3-4 km) i łatwość polowania na tego rodzaju zdobycz. Wielokrotnie bowiem spotykano koty domowe w lesie i na łąkach znacznie oddalonych od zabudowań. W grudniu 1994 obserwowano parę dorosłych orłów przednich z młodym, żerującą na upolowanym kocie domowym w odległości zaledwie 500 m od zabudowań ludzkich.

Interesującym jest również wybór drzewa pod budowę gniazda. W Bieszczadach i Górach Sanocko-Turczańskich są to jodły, w Beskidzie Niskim (Stój 1994) modrzew (*Larix decidua)*, a w Słowińskim Parku Narodowym (Chrzanowski 1992) sosna zwyczajna. Również dane z połowy XIX wieku z polskich Karpat (Król 1992) wykazują, że 9 gniazd orła przedniego usytuowanych było na świerkach. Wskazywałoby to, że orzeł przedni pod budowę gniazda preferuje głównie drzewa iglaste.

Analizując siedlisko tego gatunku można zauważyć, że obecnie wszystkie znane stanowiska lęgowe w Górach Sanocko-Turczańskich i rewiry w Bieszczadach Zachodnich (7 rewirów w 1994 - Komitet Ochrony Orłów - mat. niepubl.) zlokalizowane są w bezpośrednim sąsiedztwie rozległych pastwisk i łąk. Stanowią one bardzo ważny element areału łowieckiego, przy czym szczególnie preferowane są łąki kośne.

W 1983, na mocy Rozporządzenia o ochronie gatunkowej zwierząt, wprowadzono w Polsce strefową ochronę gniazd. Dla obu wyżej opisanych stanowisk lęgowch orła przedniego zostały utworzone strefy ochronne. Wydaje się jednak, że tego typu system nie jest w stanie zapewnić trwałej ochrony. Utworzone bowiem strefy ochronne (strefa ochrony ścisłej wynosi 200 m, a strefa ochrony częściowej 500 m wokół gniazda) zapewniają spokój jedynie w najbliższym otoczeniu gniazda, natomiast nie biorą pod uwagę areału łowieckiego. Praktycznie jedynym rozwiązaniem wydaje się opracowanie kompromisowego programu ochroniarskiego z uwzględnieniem gospodarki rolno-leśnej, mającego na celu ochronę całych kompleksów, a nie jedynie stanowisk czy gatunków ptaków drapieżnych.

Literatura

Chrzanowski T. 1992. *Lęg orła przedniego (Auqila chrysaetos) w Słowińskim Parku Narodowym*. Chroń. Przyr. Ojczys., 6: 66-67.

Cichocki W. 1986. *Niektóre gatunki lęgowych ptaków w Tatrzańskim Parku Narodowym*. Parki narodowe i rezerwaty przyrody, 7, 1: 57-62.

Komisja Faunistyczna. 1991. *Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1989. Raport nr 3*. Not. Orn., 32: 125-142.

Kondracki J. 1978. *Geografia fizyczna Polski.* PWN Warszawa.

Kondracki J. 1991. *Typologia i regionalizacja środowiska przyrodniczego*. w: (red L. Starkel). *Geografia Polski - środowisko przyrodnicze*. PWN Warszawa.

Król W. 1992. *Orzeł przedni (Aquila chrysaetos)*. w: (red Z. Głowaciński). *Polska czerwona księga zwierząt.* PWRiL, Warszawa. 125-128.

Stój M., Machura L. 1994. *Gniazdowanie orła przedniego (Aquila chrysaetos) w Beskidzie Niskim.* Chroń. Przyr. Ojczys., 2: 99- 101.

Badania nad ornitofauną
Ziemi Przemyskiej. 1995 (3); 33-39.

Józef Hordowski

Dynamika lęgowej populacji gawrona (*Corvus frugilegus*) na Ziemi Przemyskiej w latach 1963-1995

Wstęp, teren i metodyka

Rozmieszczenie i liczebność gawrona w południowej części województwa przemyskiego przedstawiona została we wcześniejszym opracowaniu (Hordowski 1989). Natomiast celem niniejszej pracy jest próba określenia wielkości oraz kierunku zmian liczebności lęgowej populacji gawrona na Ziemi Przemyskiej (woj. przemyskie, SE-Polska).

Badaniami objęto obszar ok. 600 km^2 położony na Przykarpackim Progu Lessowym w Kotlinie Sandomierskiej (200-300 m npm.). Występuje tu typowy krajobraz rolniczy, a lasy zajmują znikomy areał - wycięte zostały już dwa wieki temu. W uprawie dominują zboża oraz rośliny okopowe. Znajdują się tutaj jedne z najżyźniejszych gleb w Polsce - czarnoziemy leśno-stepowe zdegradowane i rzadziej właściwe. Ten typ gleb zajmuje tylko 1.2% użytków rolnych w Polsce (Kuźnicki *et al.*1979, Album Gleb Polski 1986). Charakteryzują się one dużą zawartością próchnicy typu mull, w glebach takich zwykle występuje bogata mezofauna, a ponadto duże jest zagęszczenie dżdżownic (Richards 1979).

Metodyka polegała na jednorazowym objeździe całego terenu badań i kontroli poszczególnych kolonii na przełomie kwietnia i maja, z wyjątkiem lat 1983 i 1986 kiedy to gniazda liczono jesienią po opadnięciu liści. Liczenia jesienne w przeciętne lata zaniżają ogólną liczebność o 5-10% (dane z kolonii w Bolestraszycach).

W latach 1983 i 1984 skontrolowano na tym obszarze 8 kolonii i były to głównie kolonie duże, liczące ponad 200 gniazd. Natomiast w latach 1986,

1987, 1989, 1992, 1993 i 1995 wszystkie kolonie jakie znaleziono na tym terenie. W żadnej z kontrolowanych kolonii nie zauważono świadomej akcji zrzucania gniazd.

Wyniki

Liczba kolonii na badanym obszarze w latach 1986-1995 była dość zbieżna i wynosiła 43-50 (tab. 1). W 1987 w porównaniu do 1986 pojawiły się 3 nowe kolonie, a w tym samym czasie znikła jedna, 1989 do 1987 - 4 : 3, 1992 do 1989 - 9 : 6, 1993 do 1992 - 0 : 5 i 1995 do 1993 - 9 : 5.

Liczebność całej populacji była natomiast zmienna. Tendencja wzrostowa w 8 dużych koloniach utrzymywała się w okresie 1983-1987. Od 1989 zaznaczył się stały spadek o kilka procent rocznie. Najwyższą liczebność na całym obszarze (ok. 600 km^2) zanotowano w 1989. W 1993 w stosunku do 1992 populacja zmniejszyła liczebność aż o 23%, kiedy to w poprzednich latach spadek lub wzrost nie przekraczał +12 do -3%. Można by wnioskować, iż najwcześniej regres dotknął kolonie duże, a ptaki nieco się rozproszyły po całym obszarze utrzymując lub nawet nieco zwiększając liczebność. W dalszym ciągu jednak trwająca recesja spowodowała spadek liczebności także i w pozostałych koloniach. Jeżeli za 100% przyjąć rok najwyższej liczebności (1989), to na całym obszarze w stosunku do 1993 populacja zmniejszyła się o 26%, a w koloniach dużych o 30%. W 1995 w stosunku do 1993 nastąpił ponowny wzrost o około 16% i populacja odbudowała stan z połowy lat 80.

Zagęszczenie dla całej powierzchni badawczej w roku 1986 wynosiło 9 p/km^2, w 1987 - 10, 1989 - 10.5, 1992 - 10.2, a w 1993 spadło do 7.9, natomiast wzrosło do 9.5 p/km^2 w 1995, śred. 8.3 p/km^2. Średnia wielkość kolonii waha się od 112 do 138 gniazd.

Liczebność kolonii w poszczególnych latach uległa dużym wahaniom i trudno jest wyznaczyć jakieś generalne trendy. Duże kolonie liczące powyżej 150 gniazd podzielono na cztery grupy:

1. kolonie, w których liczebność jest względnie ustabilizowana na przestrzeni wielu lat, jak: Boratyn, Roźwienica, Tyniowice, Zamiechów. Możliwy jest po dłuższej stabilizacji gwałtowny wzrost lub spadek, np. Chłopice.

TABELA 1. Wykaz kolonii gawronów na obszarze Ziemi Przemyskiej w latach 1963-1993. Dane z 1963 pochodzą z ankiety udostępnionej przez prof. A. Dyrcza, natomiast z 1971 przekazanych przez p. H. Kurka. Ze względu na niekompletny materiał nie podsumowano wyników z lat 1963, 1971, 1983-84. Oznaczenia: - kolonia nie istnieje

Lokalizacja	1963	1971	1983	1984	1986	1987	1989	1992	1993	1995
Bolestraszyce - park			410	485	485	494	469	360	335	370
Bolestraszyce - fort główny					16	-	-	-	-	-
Bolestraszyce- fort XIIIa					25	14	15	-	-	-
Bolestraszyce- fort XIIIb					34	10	-	-	-	-
Boratyn - park	50	100		146	165	176	176	198	112	120
Chłopice - park				233	231	242	230	296	217	367
Ciemierzowice; 1990 - 7, 1991 - 14 (park)			-	-	-	-	10	13	17	9
Czelatyce - wieś					-	-	-	52	23	32
Duńkowce - wieś					24	47	39	32	20	82
Hawłowice - park	30				493	487	439	383	381	426
Hureczko - park		41	-	-	-	-	-	10	49	106
Kaszyce - kościół					-	29	46	19	-	7
Kaszyce - wieś					-	-	18	75	84	51
Kosienice - wieś	135	-	10	6	18	7	2	-	-	-
Laszki - k. kościoła	30				81	160	190	224	105	123
Laszki - od Miękisza					-	-	-	10	-	2
Laszki - od Moszczan					90	145	133	90	40	14
Lutków - wieś					5	8	18	41	26	52
Łazy - szkoła					30	25	60	111	120	185
Łowce - cmentarz					26	17	42	-	-	-
Łowce - kościół					-	-	-	-	-	17
Łowce - park (szkoła)	30				68	101	73	86	60	49
Łowce - wieś					57	67	78	60	57	70
Łowce - wieś II					-	-	-	-	-	4
Medyka - park	500	180	641		430	207	249	248	135	20
Medyka - k. kościoła			-		-	-	-	4	6	3
Michałówka - wieś					15	24	4	1	2	1
Morawsko - wieś			-	-	-	-	-	-	-	6
Moszczany - PGR					-	-	-	20	-	2
Moszczany - łasek					12	30	102	153	193	265
Moszczany - wieś					25	62	58	55	34	9
Nakło - od Leszna			-	21	29	31	23	10	2	-
Nienowice - wieś					18	15	25	-	-	-
Niziny - wieś					35	23	16	4	-	-
Orły - wieś			-	-	-	-	-	24	10	52
Ostrów - PKP		103			-	-	-	25	18	-
Ostrów - kościół					7	16	32	27	9	10
Ostrów - remiza					18	79	48	24	11	23
Ostrów - skład buraków					32	70	74	58	45	27
Pikulice - d. koszary			12	-	-	-	-	-	-	-
Pruchnik - rynek				-	-	-	2	-	-	-
Radymno - jednostka					92	173	161	184	145	162
Radymno - lasek		89			238	285	309	261	215	313

cd tab. 1.

Lokalizacja	1963	1971	1983	1984	1986	1987	1989	1992	1993	1995
Radymno - rynek					-	6	2	11	5	-
Radymno - stacja PKP					37	90	157	134	108	180
Rokietnica - park			206	226	296	448	340	280	262	328
Roźwienica - park			338	367	226	318	342	350	317	305
Rudołowice - park			232		254	425	548	494	435	470
Sierakośce - park			-	-	-	8	17	22	18	20
Skołoszów - wieś					12	10	-	-	-	-
Sośnica - od Nizin				-	-	-	-	9	-	2
Sośnica - park		34			26	35	13	-	-	-
Sośnica - PGR			-	-	-	-	-	-	35	98
Stubno - park	36		428		410	267	397	486	367	446
Stubno - wieś					78	67	38	8	-	-
Surochów - k. kościóła					-	-	13	32	40	-
Surochów - park					105	76	146	188	121	135
Szówsko - wieś					-	-	-	30	8	-
Święte - wieś	43				11	8	-	-	-	-
Tyniowice - park			70	135	110	97	138	197	129	230
Wietlin - PGR					-	-	-	1	-	-
Więckowice - park				148	113	98	35	-	-	-
Wysock - most					80	155	198	162	90	65
Wysock - park					346	407	204	88	22	20
Wyszatyce - park					602	633	587	460	270	240
Zadąbrowie - szkoła			-	-	-	-	-	-	-	7
Zadąbrowie - wieś			-	-	-	-	-	-	-	7
Zamiechów - park	35				167	156	178	173	147	196
Razem					5672	6348	6494	6283	4845	5730
Liczba kolonii					44	46	47	50	43	45

2. kolonie, w których zaznacza się dość regularny wzrost a następnie spadek liczebności. Okres taki, jak się wydaje trwa co najmniej 10-15 lat: Rokietnica, Rudołowice, Hawłowice,

3. kolonie, w których utrzymuje się kilkuletni względnie stały poziom liczebności, a następnie następuje dość gwałtowny regres, nawet do całkowitego ich wymarcia: Wysock, Medyka, Wyszatyce. Prawdopodobnie w latach następnych nastąpi ponowne odbudowanie populacji,

4. kolonie, w których zanotowano bardzo wyraźny i gwałtowny wzrost liczebności: Łazy, Moszczany.

Analiza materiału wskazuje, iż okres 13 lat jest za krótki dla wyznaczenia wyraźnych trendów.

Dyskusja

Na podstawie fragmentarycznych danych można próbować przedstawić dynamikę lokalnej populacji na przestrzeni ostatnich 100 lat. Pod koniec XIX wieku na tym obszarze Dzieduszyckiemu (1880, 1895) znana była tylko jedna kolonia w Radymnie. Wydaje się, iż bardzo niski stan (w porównaniu do dzisiaj) trwał do 1940. Po tym okresie zaczyna powstawać coraz więcej nowych kolonii, które są jednak nieliczne i rozproszone (ankieta z 1963, Dyrcz 1966).

TABELA 2. Zagęszczenie (p/km^2)gawrona w niektórych rejonach Polski

Teren	Pow. (km^2)	p/km^2	Liczba par i kolonii	Rok badań	Autor
Ziemia Przemyska	600	7.9-10.5	4727-6340	1986-93	niniejsza praca
Ziemia Przemyska	974	7.9	7781 (81)	1987	Hordowski 1989
dawny pow. Kościan	188	5.9-7.1	1101-1327	1973-74	Jakubiec 1980
gmina Sułów	115	4.8	552 (9)	1989	Profus et al. 1992
woj. leszczyńskiego (S)	600	2.6	1548 (15)	1987	Lorek 1991
woj. przemyskie	4400	2.4	ca. 11500 (96)	1983-90	Hordowski 1991
dawny pow. Siedlce	1302	2.2	2889 (92)	1970	Luniak 1972
dawny pow. Września	730	2.0	1477	1984	Tomiałojć 1990
Małopolska	60000	ok. 2	-	1985-91	Profus 1992
dawny pow. nyski i prudnicki	1684	1.5	2540 (16)	1988	Kopij 1989
woj. leszczyńskie	4154	1.5	6200 (88)		Glutz 1993
dawny pow. Jarocin	700	1.4	1005 (20)	1972	Adamiak 1973
woj. opolskie i częściowo katowickie	10060	0.6	6254 (84)	1983-87	Dyrcz et al. 1991
Śląsk	40540	0.4	16185 (225)	1983-87	Dyrcz et al. 1991
Poj. Mrągowskie	600	0.2	150 (5)	1976-83	Tomiałojć 1990

Mniej więcej od połowy lat60. następuje dość silny wzrost liczebności, bowiem już w 1971 zagęszczenie na tym obszarze wynosiło ponad 5 p/km^2 (Pinowski, Zając 1990). W latach 80. tempo przyrostu spadło, a pod koniec tego dziesięciolecia się ustabilizowało. Na przełomie lat 80. i 90. XX wieku notuje się spadek liczebności, który szczególnie ostro zarysował się w 1993. W 1995 nastąpiło odbudowanie populacji do poziomu z połowy lat 80.

Do początku lat 70. XX wieku gawron występował także na zalesionych obszarach Pogórza Przemyskiego. Obecnie nie obserwuje się tutaj nawet prób zakładania nowych kolonii.

Spadek liczebności notowany w latach 90. spowodowany został być może czynnikami wewnątrzpopulacyjnymi, nie zauważono bowiem zmian

w zajmowanych przez nie siedliskach. Jedyne zmiany, jakie zaszły, to wielokrotne zmniejszenie nawożenia oraz w mniejszym stopniu stosowanie środków chemicznych. Natomiast opuszczenie obszarów Pogórza Przemyskiego zasiedlanego w latach 60. i 70. można wiązać z zamianą dużych obszarów pól uprawnych na pastwiska lub wręcz na nieużytki.

Skokowe zmiany liczebności poszczególnych kolonii, jak również fluktuacji całej populacji są charakterystyczne dla tego gatunku i były obserwowane w innych rejonach Polski, np. na Wysoczyźnie Sieleckiej, Wielkopolsce (Luniak 1972, Jakubiec 1980), a także i w Europie Zachodniej (Glutz 1993).

Stwierdzone na Ziemi Przemyskiej zagęszczenie śred. 8.2 p/km^2 jest najwyższe jakie dotychczas stwierdzono w Polsce (tab. 2). W 1971 na tym obszarze było ono niższe i wynosiło ponad 5 p/km^2 (Pinowski, Zając 1990). Jednak wielokrotnie wyższe zagęszczenia notowano w Europie Zachodniej, maksymalnie 47.4 gniazda/km^2 (Glutz 1993). Liczenia prowadzone na nieco większym obszarze Ziemi Przemyskiej (prawie 1000 km^2) wykazało 7.9 p/km^2 , a na całym obszarze woj. przemyskiego już tylko 2.4 p/km^2 (Hordowski 1989, 1991). Podobnie jest także w innych rejonach Polski. Na całym Śląsku stwierdzono 0.4 p/km^2 (Dyrcza *et al.* 1991), ale w dawnych powiatach nyskim i prudnickim już 1.5 p/km^2 (Kopij 1989). W Wielkopolsce występuje również plamowo, a najwyższe zagęszczenie (tylko nieco mniejsze od stwierdzonego na Ziemi Przemyskiej) obserwowano pod Turwią, śred. 6.4 p/km^2 (5.9-7.1 p/km^2) (Jakubiec 1980), gdzie na pozostałych obszarach 1.4-2.6 p/km^2 (Adamiak 1973, Tomiałojć 1990, Lorek 1991, Glutz 1993). We wschodniej Polsce, np. w gm. Sułów (woj. zamojskie) stwierdzono 4.8 p/km^2 (Profus *et al.* 1992).

Literatura

Adamiak W. 1973. *Kolonie lęgowe gawrona (Corvus frugilegus) w powiecie Jarocin w 1972 roku.* Not. Orn., 14, 3-4: 61-67.

Album gleb Polski. 1986. Polskie Towarzystwo Gleboznawcze. PWN. Warszawa.

Dzieduszycki W. 1880. *Muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie*. Ptaki. Lwów.

Dzieduszycki W. 1895. *Przewodnik po Muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie*. Lwów.

Dyrcz A. 1966. *Rozmieszczenie kolonii gawrona (Corvus frugilegus L.) w Polsce.* Acta Orn., 9, 5: 227-240.

Dyrcz A., Grabiński W., Stawarczyk T., Witkowski J. 1991. *Ptaki Śląska. Monografia faunistyczna*. Uniwersytet Wrocławski. Wrocław.

Glutz v. Blotzheim U.N. 1993. *Handbuch der Vogel Mitteleuropas*. Vol. 13. Wiesbaden.

Hordowski J. 1989. *Gawron (Corvus frugilegus) w południowo- wschodniej części województwa przemyskiego*. Not. Orn., 30, 1-2: 21-36.

Hordowski J. 1991. *Rozmieszczenie i liczebność ptaków lęgowych województwa przemyskiego*. ZFiA. Bolestraszyce.

Jakubiec Z. 1980. *Zagęszczenie i dynamika populacji lęgowej gawrona (Corvus frugilegus) w krajobrazie rolniczym Wielkopolski*. Ochr. Przyr., 43: 291-298.

Kopij G. 1989. *Gawron (Corvus frugilegus*). Ptaki Śląska 7: 132.

Kuźnicki F., Białousz S., Skłodowski P. 1979. *Podstawy gleboznawstwa z elementami kartografii i ochrony gleb*. PWN. Warszawa.

Lorek G. 1991. *Gawron (Corvus frugilegus) w południowej części województwa leszczyńskiego*. Lub. Przeg. Przyr., 2, 4: 37-41.

Luniak M. 1972. *Rozmieszczenie kolonii gawrona, Corvus frugilegus L., w powiecie Siedlce (województwo warszawskie*). Acta Orn., 13, 11: 425-449.

Pinowski J., Zając Z.R. 1990. *Damages to crops caused by birds in Central Europe*. (w:) Pinowski J., Summers-Smith J.D. (ed.) *Granivorous Birds in the Agricultural Landscape*. 333-345. PWN, Warszawa.

Profus P. 1992. *Gawron (Corvus frugilegus)*. (w:) Walasz K., Mielczarek P. (ed.). *Atlas ptaków lęgowych Małopolski 1985-1991*.428-429. Biologica Silesiae. Wrocław.

Profus P., Głowaciński Z., Marczakowski P., Krogulec J. 1992. *Awifauna województwa zamojskiego*. Stud. Ośrod. Dok. Fizjogr., 20: 113-208.

Richards B.N. 1979. *Wstęp do ekologii gleby*. PWN. Warszawa.

Tomiałojć L. 1990. *Ptaki Polski - rozmieszczenie i liczebność*. PWN. Warszawa.

Badania nad ornitofauną
Ziemi Przemyskiej. 1995 (3); 41-56.

Cezary Ćwikowski

Ptaki Bieszczadów Zachodnich i Gór Sanocko-Turczańskich (1980-1995)

Wstęp i metodyka

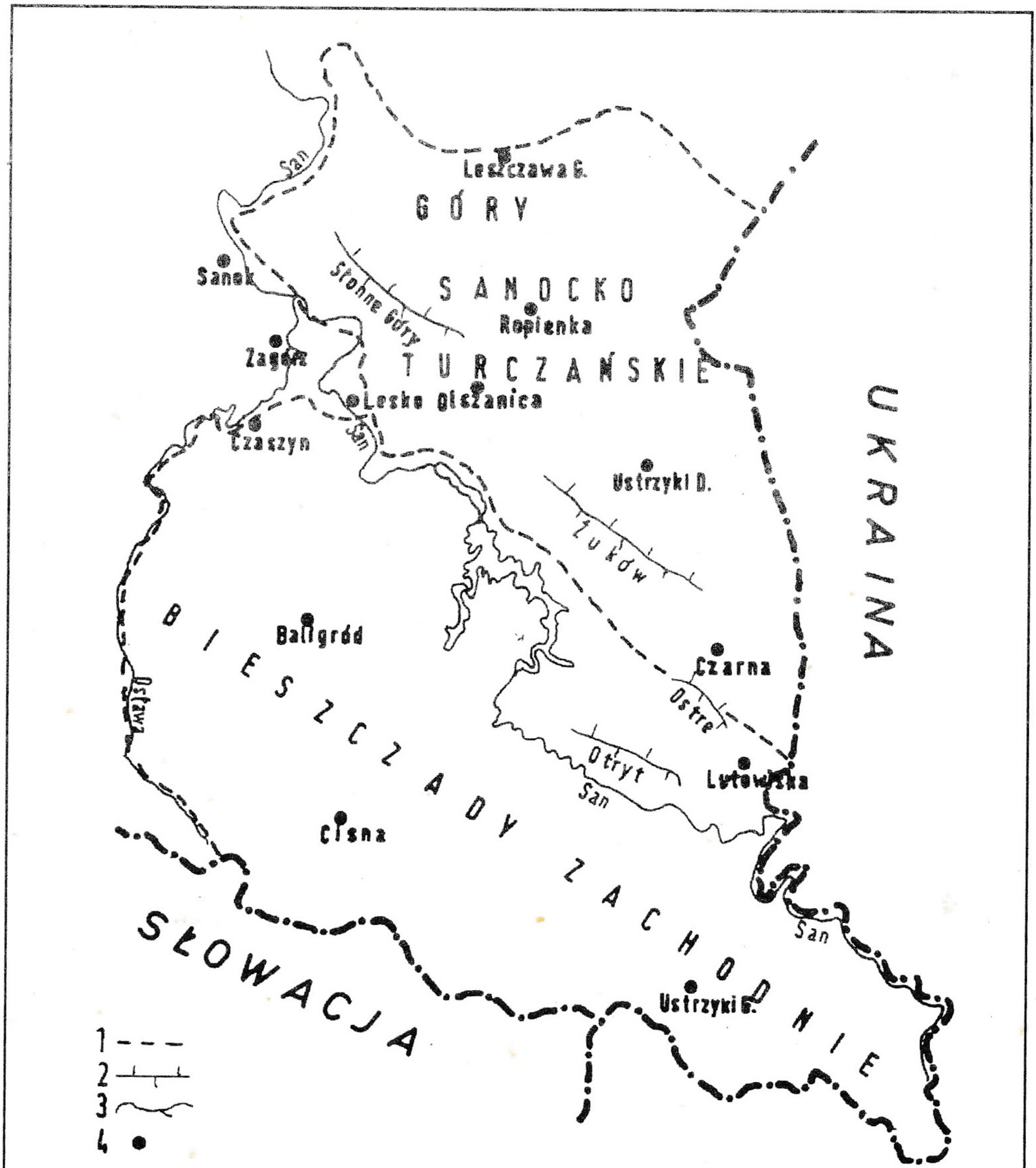
W przeciągu ostatnich kilkudziesięciu lat Bieszczady Zachodnie doczekały się niewielu opracowań ornitologicznych (Grodziński 1957, Głowaciński 1969), a teren Gór Sanocko-Turczańskich do chwili obecnej nie posiada całościowego opracowania. Większość danych dotyczących rzadkich gatunków ptaków ma często charakter pojedynczych, krótkich doniesień publikowanych w różnych czasopismach. Wiele danych znajduje się w pracy Tomiałojcia (1990), Walasza i Mielczarka (1992) oraz Cichonia i Zająca (1991).

Celem niniejszego opracowania jest próba zbiorczego przedstawienia gatunków rzadkich, nietypowych dla regionu, jak również interesujących pod względem ekologicznym, stwierdzonych na terenie Bieszczadów Zachodnich i Gór Sanocko-Turczańskich w przeciągu ostatnich 15 lat. Przegląd gatunków w tej pracy oparto na materiałach uzyskanych przez autora zarówno z pojedynczych, jak i systematycznych kontroli. Wykorzystano również informacje zawarte w Raportach Komisji Faunistycznej (1986, 1988, 1989, 1990, 1991, 1993, 1994a, 1994b). Ponadto wykorzystano również obserwacje Grzegorza Mołodyńskiego i Jacka Wajdy - sygnowane nazwiskami.

Zasięg opracowania zamyka się w granicach podziału fizjograficznego przedstawionego przez Kondrackiego (1978) (ryc.1). Łącznie obserwacjami

objęto obszar 2486 km^2, z którego 1556 km^2 przypada na Bieszczady Zachodnie, a 930 km^2 na Góry Sanocko-Turczańskie (ryc. 1).

Wszystkie wymienione w tekście obserwacje ptaków podlegające weryfikacji przez Komisję Faunistyczną posiadają jej akceptację.

Ryc.1. Mapa terenu badań. 1. Granica terenu badań, 2. Pasma górskie, 3. Rzeki, 4. Większe miejscowości

Wykaz gatunków

Nur rdzawoszyi *(Gavia stellata)*. W końcu listopada 1985 1 osobnik na Jeziorze Myczkowskim (Filipek 1994).

Nur czarnoszyi *(Gavia arctica)*. Nieregularnie i bardzo nielicznie pojawiający się na Jeziorze Myczkowskim podczas jesiennych przelotów. Najpóźniej ptaki rejestrowano w ostatniej dekadzie listopada 1985, najwcześniej na początku marca 1986 (Filipek 1994).

Perkozek *(Tachybaptus ruficollis)*. 16 I 1990 1 ptak (Filipek 1994) i 14 XII 1992 1 osobnik (G. Mołodyński) na Jeziorze Myczkowskim. 6 V 1995 parę ptaków (zachowanie godowe) obserwowano na stawach rybnych w Woli Maćkowej.

Zausznik *(Podiceps nigricollis)*. 21 V 1987 1 ptak w Ustrzykach Górnych w ujściu Terebowca do Wołosatego (Cichoń, Zając 1991).

Kormoran *(Phalacrocorax carbo)*. 11 VII 1994 2 osobniki na stawie rybnym w Brzegach Dolnych. Następnego dnia znaleziono martwego ptaka pod linią wysokiego napięcia (G. Mołodyński).

Bączek *(Ixobrychus minutus)*. 11 V 1980 1 ptak nad Sanem w Zwierzyniu.

Czapla biała *(Egretta alba)*. 15 VI 1995 2 żerujące ptaki w stadzie z bocianem białym i czaplą siwą w okolicy Myczkowiec Osiedla.

Czapla purpurowa *(Ardea purpurea)*. 30 IV 1988 1 osobnik na stawach rybnych w Bóbrce (G. Mołodyński).

Bocian biały *(Ciconia ciconia)*. W przeciągu ostatnich piętnastu lat nastąpił wyraźny wzrost liczebności we wschodniej części Bieszczadów Zachodnich i Gór Sanocko-Turczańskich. Inwentaryzację prowadzono na terenie 3 gmin : Lutowiska (476 km^2), Czarna (185 km^2) i Ustrzyki Dolne (394 km^2). Łącznie obserwacjami objęto obszar 1055 km^2. W latach 1980-1984 na terenie gminy Lutowiska i Czarna gniazd nie stwierdzono. W gminie Ustrzyki Dolne w 1980 było 12 gniazd, a w 1984 już 23. Cenzus prowadzony w latach 1993-1995 wykazał istnienie jednego gniazda w gminie Lutowiska (najwyższe stanowisko lęgowe tego gatunku w Górach Sanocko-Turczańskich, ok. 615 m npm.), 4 gniazd w gminie Czarna, 24 (1993) i 25 (1994) w gminie Ustrzyki Dolne.

Bocian czarny *(Ciconia nigra)*. W latach 1991-1995 regularnie obserwowano pojedyncze osobniki nad Sanem w okolicy osady Zwierzyń, nad potokiem Wołosaty w okolicy Pszczelin, nad Strwiążem między wsiami Brzegi Dolne i Krościenko. Ponadto w latach 1993-1995 jeden ptak nad potokiem Stebnik (Ćwikowski 1995). W 1993 na obszarze Bieszczadzkiego

Parku Narodowego (270 km^2) liczebność oszacowano na co najmniej 4 stanowiska (Głowaciński 1993).

Łabędź niemy *(Cygnus olor)*. Zimą 1989/1990 na Jeziorze Myczkowskim obserwowano stado 10-15 osobników, a w drugiej połowie grudnia 1989 przebywał tutaj jeden młody osobnik należący do formy *immutabilis* (Filipek 1994). Na tym samym zbiorniku 16 I 1995 obserwowano 70, a 20 I 1995 59 ptaków.

Łabędź krzykliwy *(Cygnus cygnus)*. Filipek (1994) podaje obserwację z Jeziora Myczkowskiego 9 ptaków z początku października i 3 ptaków z ostatniej dekady grudnia 1987. Również na tym samym zbiorniku 16-20 I 1995 obserwowano 8 *ad.* i 1 *imm.*

Gęś zbożowa *(Anser fabalis)*. 21 III 1987 1 osobnik w dolinie Mucznego (Cichoń, Zając 1991).

Gęś białoczelna *(Anser albifrons)*. 16 I 1995 2 ptaki na Jeziorze Myczkowskim.

Gęś gęgawa *(Anser anser)*. 9 V 1995 1 osobnik nad Wołosatką pomiędzy Ustrzykami Górnymi a Wołosatem.

Rożeniec *(Anas acuta)*. Na Jeziorze Myczkowskim 2 samce w połowie października 1989 i 3 osobniki w połowie grudnia 1990 oraz pojedyncze samce w połowie lutego 1990 i w połowie stycznia 1991 (Filipek 1994).

Cyranka *(Anas querquedula)*. Na Jeziorze Myczkowskim regularnie przelotna wiosną, rzadko jesienią, w grupach nie przekraczających 20 osobników (Filipek 1994). 30 IV 1988 na tym zbiorniku stwierdzono 4 pary (G Mołodyński).

Płaskonos *(Anas clypeata)*. W liczbie do 5 osobników obserwowany nieregularnie na przelotach wiosennych i jesiennych na Jeziorze Myczkowskim (Filipek 1994).

Głowienka *(Aythya ferina)*. Regularnie i corocznie obserwowana na Jeziorze Myczkowskim w okresie przelotów jesiennych i wiosennych, w stadach do 20 osobników. Wyjątkowo w marcu 1987 obserwowano 73 ptaki, a w połowie stycznia 1991 samca (Filipek 1991).

Czernica *(Anas fuligula)*. Nieregularnie i nielicznie przelotna jesienią na Jeziorze Myczkowskim w stadach do 15 ptaków. (Filipek 1994). 30 IV 1988 obserwowano tu parę ptaków, 14 XII 1992 8 samców i 9 samic (G. Mołodyński), 16 I 1995 6 samców, a 20 I 1995 8 samców i 2 samice.

Ogorzałka *(Aythya marila)*. Przez Filipka (1994) obserwowana od początku grudnia 1985 do połowy stycznia 1986 na Jeziorze Myczkowskim, w liczbie 2-6 osobników.

Markaczka *(Melanitta nigra)*. Jeden osobnik w grudniu 1985 na Jeziorze Myczkowskim (Filipek 1994).

Uhla *(Melanitta fusca)*. Filipek (1994) podaje ją z Jeziora Myczkowskiego jako nielicznie i nieregularnie przelotną jesienią w grupach do 5 osobników. W pierwszych dniach grudnia 1985 odnotował 12 osobników, a od grudnia 1985 do 18 I 1986 - 15 ptaków.

Gągoł *(Bucephala clangula)*. Corocznie regularnie obserwowany na Jeziorze Myczkowskim w czasie jesiennych i wiosennych wędrówek. Największe stado (100 osobników) odnotowano w końcu lutego 1991. Zimuje tu również w stadach do 50 osobników (Filipek 1994).

Bielaczek *(Mergus albellus)*. Na Jeziorze Myczkowskim w drugiej połowie grudnia 1987 obserwowano samicę (Filipek 1994).

Nurogęś *(Mergus merganser)*. Nieregularnie przelotny wiosną, zwykle pojedynczo. 6 ptaków obserwowano na Jeziorze Myczkowskim w połowie stycznia 1986 (Filipek 1994), ponadto 20 I 1995 samica.

Trzmielojad *(Pernis apivorus)*. Nieliczny gatunek lęgowy. Na początku czerwca 1987 w okolicach osady Muczne stwierdzono parę lęgową, 28 VI 1987 w Tarnawie, a w czerwcu 1988 kilkakrotnie widziano parę w okolicach Obnogi (Cichoń, Zając 1991). 13 VI 1993 para ptaków pomiędzy miejscowościami Wańkowa - Paszowa, 8 VIII 1993 i 9 VII 1995 jeden osobnik w okolicy dawnej wsi Stebnik (Ćwikowski 1995). 25 V 1995 1 ptaka widziano w dolinie Górnej Solinki (Puszcza Bukowa - Bieszczadzki PN), a 10 VII 1995 ok. 1 km na południowy-zachód od osady Rabe k. Baligrodu. Kuzysz (1994) podaje następujące obserwacje z roku 1993: 18 VII dwa ptaki na południowych stokach Połoniny Caryńskiej, 27 VII rewir lęgowy na zachód od Zatwarnicy na stokach góry Wierszek, 28 VII jeden osobnik w okolicach wsi Bandrów Narodowy, 29 VII 2 *ad.* i 2 *imm.* na terenie dawnej wsi Stebnik, 30 VII i 2 VIII 2 ptaki w okolicy Ustrzyk Górnych (widły potoków Terebowiec, Wołosatka, Zakopaniec), 1 VIII jeden osobnik w okolicy osady Muczne, 2 VIII w okolicach dawnej wsi Bukowiec nad potokiem Halicz.

Bielik *(Haliaeetus albicilla)*. W latach 1985-1991 od ostatniej dekady grudnia do końca stycznia Filipek (1994) obserwował pojedyncze ptaki na Jeziorze Myczkowskim. 7 III 1994 jeden osobnik na przelocie w okolicach dawnej wsi Stebnik (Ćwikowski 1995), a wyjątkowo latem 4 VII 1993 odnotowano ptaka nad Jeziorem Solińskim w okolicy Teleśnicy Oszwarowej (G. Mołodyński).

Ścierwnik *(Neophron percnopterus)*. 21 V 1993 obserwowano 2 *ad.* w Masywie Tarnicy, Halicza i Bukowego Berda, (Komisja Faunistyczna 1994).

Sęp płowy *(Gyps fulvus)*. 21 VII 1991 1 *ad.* nad Połoniną Caryńską (Komisja Faunistyczna 1993).

Gadożer *(Circaetus gallicus)*. W VII 1982 widziano prawdopodobnie lęgowe osobniki w rejonie Wetliny i Ustrzyk Górnych (Tomiałojć 1990). Cichoń i Zając (1991) obserwowali go 11 VI i 19 VI 1988 w rejonie Bukowego Berda.

Błotniak stawowy *(Circus aeruginosus)*. 8 IV 1993 samiec w okolicy dawnej wsi Stebnik (Ćwikowski 1995), a 12 IX 1994 samiec i młody ok. 3 km na północny-wschód od wsi Liskowate.

Błotniak zbożowy *(Circus cyaneus)*. Przez Cichonia i Zająca (1991) stwierdzony dwukrotnie: 16 V 1987 na Bukowym Berdzie i 5 VII 1988 na Haliczu. Parę ptaków widziano 9 IV 1993 w okolicy wsi Bystre, a 10 IV 1993 samca w okolicy Ustrzyk Górnych (Kunysz 1994). 16 XII 1992 samiec nad Ustrzykami Dolnymi.

Błotniak łąkowy *(Circus pygargus)*. Obserwowany dwukrotnie: 24 IV 1994 samiec na łąkach we wsi Lipie i 12 IX 1994 młody w okolicach wsi Liskowate.

Jastrząb *(Accipiter gentilis)*. Nieliczny gatunek lęgowy. 6 IX 1983 obserwowano jednego osobnika na zboczach Kamiennej Laworty w okolicy Ustrzyk Dolnych. 26 IV 1993 parę ptaków (zachowanie godowe) na łąkach w okolicy wsi Żłobek (pasmo Żuków). Na terenie dawnej wsi Stebnik widziano jednego ptaka 21 VI 1993 i 16 VII 1995 (Ćwikowski 1995). Jednego osobnika regularnie obserwowano na łąkach w Brzegach Dolnych 3 IV, 15 IX, 28 IX 1993, 19 III 1994 (G. Mołodyński) i 16 X 1994. Kunysz (1994) podaje obserwacje jednego ptaka 23 VII 1993 z okolic Polany i zajętego rewiru 11 IV 1993 na południe od Ustrzyk Górnych nad potokiem Wołosatka. Ponadto widziano osobnika 1 V 1994 w rejonie dawnej wsi Stebnik, 7 XII 1994 w okolicy Czarnej Dolnej (G. Mołodyński), 29 IV 1994 w pobliżu wsi Bystre i 23 VII 1995 młodego ptaka ok. 1 km na północ od wsi Jałowe.

Krogulec *(Accipiter nisus)*. Nieliczny gatunek lęgowy. Stwierdzono lęgi i obserwowano ptaki prawdopodobnie lęgowe na następujących stanowiskach: 21 VI 1993 w okolicy Bandrowa Narodowego widziano samicę lecącą z pokarmem; 25 VII 1993 parę dorosłych ptaków karmiąca 2 młode ok. 3 km na południe od wsi Michniowiec, 31 VIII 1993 znaleziono gniazdo i stwierdzono lęg nad potokiem Zakopaniec na południowy-wschód od Ustrzyk Górnych (Kunysz 1994). W latach 1993-1995 stwierdzano corocznie 2 pary w dolinie potoku Stebnik (Ćwikowski 1995). 2 VII 1995 odnotowany

jeden dorosły ptak z pokarmem w okolicy wsi Krywe (dolina Sanu - pasmo Otrytu).

Myszołów *(Buteo buteo)*. Najliczniejszy lęgowy ptak drapieżny. W latach 1994-1995 na dwóch powierzchniach po 20 km^2 mozaiki siedliskowej (Góry Sanocko-Turczańskie), na podstawie znalezionych gniazd stwierdzono 2,0 pary/10 km^2. Na terenie Bieszczadzkiego Parku Narodowego (270 km^2) w 1993 jego liczebność oceniono na 23-30 stanowisk lęgowych (Głowaciński 1993).

Myszołów włochaty *(Buteo lagopus)*. 19 III 1988 4 osobniki na polach koło Bukowca, Litmirza i Tarnawy, 23 VI 1988 1 osobnik na polach w Tarnawie (Cichoń, Zając 1991).

Orlik krzykliwy *(Aquila pomarina)*. Po myszołowie zwyczajnym, drugi co do liczebności gatunek lęgowy. Głowaciński (1993) podaje, że w tym obszarze geograficznym orlik krzykliwy osiąga optimum swojego występowania i najwyższe zagęszczenia. W 1994 na dwóch powierzchniach po 20 km^2 mozaiki siedliskowej (Góry Sanocko-Turczańskie), na podstawie znalezionych gniazd stwierdzono 1,0-1,5 par/10 km^2.

Orzeł przedni *(Aquila chrysaetos)*. W 1993 stwierdzono 6 rewirów na obszarze Bieszczadów Zachodnich i 2 rewiry na obszarze Gór Sanocko-Turczańskich (mat. niepubl., Komitet Ochrony Orłów). W przeciągu ostatnich 15 lat z omawianego terenu znane są trzy stanowiska lęgowe (znaleziono gniazda). Jedno z Bieszczadów Zachodnich zajęte w latach 1986-1989 (Komisja Faunistyczna 1991) i dwa z Gór Sanocko-Turczańskich (Ćwikowski 1995, Ćwikowski, Mołodyński, w druku). Ze względu na bezpieczeństwo ptaków przebywających w rewirach nie podano dokładnych lokalizacji stanowisk.

Orzełek *(Hieraaetus pennatus)*. W ostatnich 15 latach obserwowano pojedyncze ptaki czterokrotnie: 24 VI 1984 odmiana ciemna, w okolicy Sakowczyka (Komisja Faunistyczna 1986), 14 V 1992 odmiana jasna w okolicach Bandrowa Narodowego (Komisja Faunistyczna 1994), 11 VIII 1993 odmiana jasna w Ustrzykach Górnych oraz 28 VIII 1993 odmiana ciemna w okolicach Krościenka (Komisja Faunistyczna 1994).

Rybołów *(Pandion haliaetus)*. 5 IV 1994 1 ptak w dolinie Strwiąża pod Krościenkiem i 6 IV 1994 jeden na przelocie z południa na północny-wschód w okolicach wsi Brzegi Dolne (G. Mołodyński).

Pustułka *(Falco tinnunculus)*. Nieliczny gatunek lęgowy. 6 VI 1987 jednego osobnika obserwowano na Bukowym Berdzie, a VI-VII 1988 parę w rejonie Bukowca (Cichoń, Zając 1991). 5 VII 1992 1 ptak na łąkach pod Bandrowem, a 10 IV 1993 i 20 IV 1994 pod Smolnikiem. 10 IV i 27 VII

1993 jeden ptak w okolicach Lutowisk. Dwukrotnie 10 VI 1993 notowano parę ptaków na łąkach pod wsią Procisne, a jednego 28 III 1994. 11 IV 1993 jeden osobnik, a 8 VIII 1993 3 osobniki polowały na łąkach w okolicy wsi Hoszów. 10 IV i 30 VII 1993 para ptaków w widłach potoków Wołosatka, Zmór i Polaniec. Jednego ptaka obserwowano 25 VII 1993 na zboczach Bukowego Berda i między wsiami Hulskie i Krywe nad Sanem, a 11 VII 1993 polującą samicę w rejonie Przełęczy Pod Berehami (Kunysz 1994). Na łąkach między wsiami Bystre i Lipie obserwowano jednego osobnika 24 IV i 7 VIII 1994. 24 IV 1994 widziano parę ptaków na łąkach między Ustrzykami Górnymi a Wołosatym, a 2 V 1994 na łąkach w Tarnawie Wyżniej. 12 IX 1994 jeden ptak krążący nad łąkami w okolicy wsi Liskowate.

Kobczyk *(Falco vespertinus)*. 10 VIII 1985 - 1 ♀ *ad.* w Smolniku (Komisja Faunistyczna 1988).

Kobuz *(Falco subbuteo)*. Nieliczny gatunek lęgowy. Stwierdzony 24 VI 1987 (dwa osobniki), w okolicy rezerwatu torfowiskowego "Tarnawa" i 28 VI 1988 jeden, 29 VI 1987 jeden osobnik nad Sanem w okolicy Tarnawy. W 1988 stale obserwowany w rejonie Krzemienia (Cichoń, Zając 1991). 25 VII 1993 1 ptak w okolicy Lutowisk i wsi Krywka, 26 VII 2 dorosłe i młody w okolicy wsi Bystre oraz jeden w okolicy wsi Zatwarnica (Kunysz 1994). W okolicach Ustrzyk Dolnych obserwowano jednego osobnika 1 IX 1984, 29 IV 1993 i 8 V 1993. W pobliu wsi Hoszów zanotowano parę ptaków z młodym 8 VIII 1993, a 12 V 1994 1 ok. 1 km na południe od Lutowisk. Na łąkach w okolicy wsi Bystre obserwowany 23 V 1994 (para ptaków); 27 VI 1994 (jeden osobnik) i 29 IV 1995 (samiec). Ponadto 10 VI 1995 samiec polujący na łąkach w okolicy Myczkowiec Osiedla.

Bażant *(Phasianus colchicus)*. Na omawianym obszarze obserwowany sporadycznie. 25 VI 1980 samica w okolicy wsi Ustianowa. 16-18 V 1995 samiec w okolicy wsi Brzegi Dolne (G. Mołodyński), 24 VI 1995 na tym samym terenie słyszano odzywającego się samca.

Wodnik *(Rallus aquaticus)*. 25 VI 1987 samiec przy rezerwacie torfowiskowym "Tarnawa" (Cichoń, Zając 1991) .

Derkacz *(Crex crex)*. W czerwcu 1987 i 1988 słyszano odzywające samce na łąkach koło Stuposian, 26-29 VI 1987 4 samce na Tarnawie i Litmirzu, w 1988 kilkakrotnie na łąkach w Tarnawie oraz 28 VI 1988 na zboczach Haliczа (Cichoń, Zając 1991). 8 VI 1987 4 samce słyszano na pastwisku w Sokolikach k. Tarnawy Niżnej, 16 VI 1993 3 samce na podmokłych łąkach między Jałowem a Moczarami, a 23 V 1994 2 samce na terenie opuszczonego sadu we wsi Bystre; 18 V 1995 na łąkach w okolicy wsi Procisne i 31 V 1995 na łąkach w Ustrzykach Górnych. Na wybranej powierzchni (45 ha)

łąk w dolinie potoku Stebnik (Góry Sanocko-Turczańskie) na podstawie odzywających się samców odnotowano zagęszczenie 1,1 p/10 ha (Ćwikowski 1995).

Kokoszka *(Gallinula chloropus)*. 3 VII 1995 para ptaków na zarośniętym stawie w Uhercach Mineralnych.

Łyska *(Fulica atra)*. Regularnie przelotna na Jeziorze Myczkowskim w stadach do 20 osobników, gdzie od 1989 również zimuje (Filipek 1994). W połowie stycznia 1995 obserwowano duże stado około 200 ptaków.

Żuraw *(Grus grus)*. Obserwowany na jesiennych przelotach w pierwszej połowie października w stadach od kilkudziesięciu do 150 osobników. 13-14 X 1994 nad Ustrzykami Dolnymi, w godzinach od 23^{30}-5^{00} średnio co 20 minut przelatywał klucz złożony z kilkudziesięciu osobników. Łącznie przelot oszacowano na około 500-600 ptaków.

Sieweczka rzeczna *(Charadrius dubius)*. 30 IV 1988 - 5 osobników na Jeziorze Myczkowskim (G. Mołodyński), a 26 IV 1993 - 1 ptak nad potokiem Borsukowiec w okolicach Tyrawy Wołoskiej, 18 VI 1995 stwierdzono lęg (4 jaja) przy składzie drewna we wsi Krościenko.

Słonka *(Scolopax rusticola)*. W latach 1987-88 obserwowano 4 tokujące samce w rejonie osady Muczne i na Bukowym Berdzie (Cichoń, Zając 1991). 25 V 1992 tokującą parę obserwowano u podnóża Radiów Wierchu w okolicy dawnej wsi Stebnik (Ćwikowski 1995), 1 VII 1994 widziano ptaka w dolinie potoku Smorz, ok. 1 km na północ od wsi Jałowe. Podczas ciągów obserwowana regularnie od IV-VII w dolinie potoku Nanowa przy granicy z Ukrainą (Ćwikowski 1995) i na wilgotnych terenach leśno-łąkowych ok. 1 km na południowy-wschód od Bandrowa Narodowego.

Krwawodziób *(Tringa totanus)*. 30 IV 1988 ptak nad Jeziorem Myczkowskim (G. Mołodyński).

Kwokacz *(Tringa nebularia)*. 3 V 1993 2 osobniki żerujące na spuszczonym stawie rybnym w Wołkowyi.

Samotnik *(Tringa ochropus)*. 31 VIII 1981 ptak na Sanie pod Myczkowcami.

Brodziec piskliwy *(Actitis hypoleucos)*. Na omawianym terenie obserwowany nad czystymi potokami i rzekami posiadającymi naturalne płycizny i kamienne wyspy. W czerwcu 1987 i 1988 obserwowano parę ptaków nad potokiem Muczne (Cichoń, Zając 1991), 20 IV 1994 notowano parę ptaków na potoku Wołosatka w okolicy Ustrzyk Górnych; 25 V 1995 para nad potokiem Górna Solinka (Puszcza Bukowa - Bieszczadzki PN), 28 V 1995 para nad Sanem około 2 km na południe od wsi Rajskie. W dolinie potoku

Stebnik (Góry Sanocko-Turczańskie) odnotowano 15 par (1,7 p/1 km doliny rzecznej) (Ćwikowski 1995).

Śmieszka *(Larus ridibundus)*. 3 IV 1993 40 osobników krążących nad wysypiskiem śmieci w Brzegach Dolnych (G. Mołodyński), 3 V 1993 50 ptaków na Jeziorze Solińskim w okolicy Wołkowyi.

Siniak *(Columba oenas)*. Cichoń i Zając (1991) obserwowali tokującego samca w latach 1987-1988 w okolicy wsi Muczne. 13 III 1994 w okolicy Hoszowa widziano 45 ptaków, a 1 V 1994 20 ptaków w okolicy wsi Moczary, 25 VI 1995 ptak w okolicy wsi Bystre, a 6 VIII 1995 7 we wsi Liskowate.

Turkawka *(Streptopelia turtur)*. Obserwowana rzadko i jedynie na obszarze Gór Sanocko- Turczańskich. 31 V 1992 3 ptaki, 29 VI 1994 2 widziano w okolicy wsi Krościenko, 18 VIII 1993 7 ptaków na terenie osady Trzcianiec, a 17 VII 1995 jeden przy zabudowaniach wsi Wojtkowa.

Płomykówka *(Tyto alba)*. Jedyne znane autorowi stanowisko tego gatunku, to cerkiew w Ustrzykach Dolnych, gdzie ptaki odbywały lęgi na początku lat osiemdziesiątych.

Puchacz *(Bubo bubo)*. W 1981 stwierdzono lęg tego gatunku w okolicy Dwernika (Ruprecht, Szwagrzak 1988). 2 VII 1988 znaleziono lotkę I rz. w okolicy Rozsypańca, a 6 X 1987 martwego ptaka na polach w okolicy Tarnawy Dolnej (Cichoń, Zając 1991). W IV 1992 słyszano ptaka na Przełęczy Wyżniańskiej (Bieszczadzki P.N.) (J. Wajda). 20 VI 1993 obserwowano osobnika w okolicach Soliny, 9 VI 1995 znaleziono martwego, nielotnego młodego puchacza, a 10-15 VI 1995 stwierdzono lęg i widziano 1 dorosłego z lotnym młodym w okolicy wsi Myczkowce Osiedle.

Sowa śnieżna *(Nyctea scanidaca)*. 28 XI 1988 ptak w okolicach Myczkowiec (Komisja Faunistyczna 1990).

Sóweczka *(Glaucidium passerinum)*. 16 X 1991 jeden ptak na Magurce, 7 i 13 III 1993 także jeden w Rabem (Komisja Faunistyczna 1993, 1994).

Pójdźka *(Athene noctua)*. 11 III 1994 jeden osobnik siedzący na dachu ambony myśliwskiej w okolicy dawnej wsi Stebnik (G. Mołodyński).

Puszczyk *(Strix aluco)*. W latach 1994-1995 na powierzchni około 20 km^2 (Góry Sanocko-Turczańskie) odnotowano zagęszczenie 3,0 terytoriów/10 km^2 mozaiki siedliskowej (Ćwikowski 1995).

Puszczyk uralski *(Strix uralensis)*. W 1994 na powierzchni 10 km^2 starodrzewia bukowego (Bieszczadzkim Parku Narodowym) stwierdzono wstępnie 5 par lęgowych (J.Wajda). W latach 1994-1995 na powierzchni 20 km^2 mozaiki siedliskowej (Góry Sanocko-Turczańskie) odnotowano zagęszczenie 2,5-3,0 terytoriów/10 km^2 (Ćwikowski 1995).

Uszatka *(Asio otus)*. Mniej liczna od puszczyka i puszczyka uralskiego. Cichoń i Zając (1991) 26 VI 1988 słyszeli odzywającego się samca w rejonie Bukowego Berda. 19 V 1994 w Brzegach Dolnych stwierdzono lęg w starym gnieździe sroki, z którego para wyprowadziła 4 młode. Także na tym samym stanowisku 11 VI 1995 stwierdzono lęg (3 jaja) w starym gnieździe sroki, a 19 VII 1995 obserwowano 2 dorosłe ptaki i 2 lotne młode.

Lelek *(Caprimulgus europaeus)*. 26 VII i 12 IX 1992 obserwowano po jedym ptaku w paśmie Ostrego w okolicy wsi Polana Ostre. We wrześniu 1994 obserwowano pojedyncze ptaki w okolicy Ustrzyk Górnych (J. Wajda). Odnotowano również późną obserwację jednego osobnika 9 X 1994 w okolicy Brzegów Dolnych (G. Mołodyński).

Jerzyk alpejski *(Apus melba)*. 2 VII 1986 2 osobniki w okolicach wsi Lipie (Komisja Faunistyczna 1988).

Żołna *(Merops apiaster)*. 23 V 1988 1 ptak we wsi Jureczkowa (G. Mołodyński).

Kraska *(Coracias garrulus)*. 5 IX 1987 1 ptak we wsi Brzegi Dolne (G. Mołodyński).

Dudek *(Upupa epops)*. 2 VII 1987 1 ptak w dolinie potoku Terebowiec (Cichoń, Zając 1991). 29 IV 1994 1 ptak ok. 1 km na południowy-wschód od Brzegów Dolnych, a 11 VII 1994 w okolicy wsi Liskowate (G. Mołodyński). 12 VI 1993 stwierdzono lęg w dolinie Strwiąża pod Krościenkiem, a 1 V 1995 1 ptak przy drodze na odcinku Michniowiec-Lipie.

Krętogłów *(Jynx torquilla)*. 23 V 1988 1 ptak oraz 1 VIII 1994 znaleziono martwego ptaka w okolicy Jureczkowej, 26 V 1995 na terenie dawnej wsi Stebnik 1 ptak (G. Mołodyński).

Dzięcioł zielony *(Picus viridis)*. Na omawianym terenie obserwowany bardzo rzadko. 16 III 1980 samiec w okolicy Ustrzyk Dolnych, a 20 VII 1995 samica we wsi Krościenko (Ćwikowski 1995). 6 VIII 1995 znaleziono martwego, młodego samca na drodze między wsiami Krościenko a Liskowate.

Dzięcioł białogrzbiety *(Dendrocopos leucotos)*. W 1987 obserwowano pojedyncze osobniki na zboczach Bukowego Berda i parę między Mucznym a Obnogą, 14 VII 1988 schwytano w sieci samicę nad potokiem Muczny (Cichoń, Zając 1991). Na stokach Kamiennej Laworty w okolicy Ustrzyk Dolnych obserwowano w dniach 31 I 1993, 13 XII 1993 i 6 II 1994 samca. Ponadto obserwowano samca 3 V 1993 nad Solinką w okolicy Bukowca, a samicę w starych sadach w okolicy osady Rajskie. 25 V 1992 stwierdzono lęg w starym sadzie (dziupla w jabłoni) na terenie dawnej wsi Stebnik, gdzie

23 V 1993 również obserwowano parę ptaków (zachowanie godowe) a 9 V 1993 i 17 V 1994 pojedyncze osobniki (Ćwikowski 1995). Ponadto 28 XII 1992 samica w dolinie rzeki Strwiąż w okolicy Krościenka, a 16 XII 1992 i 13 IV 1993 pojedyncze ptaki na południowych stokach pasma Czereniny w okolicy wsi Brzegi Dolne (G. Mołodyński). W 1993 na terenie Bieszczadzkiego Parku Narodowego (270 km^2) liczbę areałów lęgowych oceniono na co najmniej 10 stanowisk (Głowaciński 1993).

Dzięcioł trójpalczasty *(Picoides tridactylus)*. 26 X 1980 samiec u podnóża Kamiennej Laworty na południe od Ustrzyk Dolnych, a w marcu 1983 samica w sadzie owocowym w Ustrzykach Dolnych. W 1987 Cichoń i Zając (1991) znaleźli gniazdo z 2 młodymi na odcinku Muczne-Obnoga (1083 m npm), a 16 VI 1988 obserwowali jednego osobnika między Mucznem a Bukowym Berdem. Ponadto 19 I 1993 1 ptak w starodrzewiu bukowo-jodłowym w okolicy dawnej wsi Stebnik (G. Mołodyński).

Brzegówka *(Riparia riparia)*. Nieliczny gatunek lęgowy. W latach 80. znane były dwie kolonie lęgowe: w skarpie przybrzeżnej Sanu w okolicach Zwierzynia (kilkanaście nor lęgowych) i w skarpie przybrzeżnej Jeziora Solińskiego w Rajskim (około 50 nor lęgowych).

Jaskółka rudawa *(Hirundo daurica)*. 13 IV 1987 1 ptak pod Myczkowcami (Komisja Faunistyczna 1989).

Siwerniak *(Anthus spinoletta)*. Spotykany jedynie w piętrze połonin w Bieszczadach Zachodnich. Cichoń i Zając (1991) podają jego zagęszczenie z połonin Bukowego Berda (powierzchnia 44 ha) w 1987 2,3 p/10 ha, a w 1988 3,2 p/10 ha.

Jemiołuszka *(Bombycilla garrulus)*. Obserwowana nieregularnie, zarówno na wędrówkach wiosennych, jak i jesiennych. W okolicach Ustrzyk Dolnych obserwowano: 7 XI 1980 10 osobników, 24 XI 1990 50 ptaków, w pierwszej dekadzie marca 1991 kilkanaście osobników, 11 IV 1994 18 ptaków i 21 I 1995 21 ptaków.

Płochacz halny *(Prunella collaris)*. 13 VI 1987 1 *imm*. na Krzemieniu (Cichoń, Zając 1991).

Pleszka *(Phoenicurus phoenicurus)*. 5 X 1980 w okolicy Ustrzyk Dolnych obserwowano samca, 7 VI 1981 stwierdzono lęg (7 piskląt) w budce lęgowej w lesie mieszanym na Kamiennej Laworcie, a 18 VI 1993 samiec na terenie miasta. 7 VIII 1995 obserwowano samca na skraju boru sosnowego w okolicy wsi Jałowe. Cichoń, Zając (1991) przez cały czerwiec 1987 obserwowali parę w pobliżu Obnogi, 6 VI 1987 samca na Bukowym Berdzie, a przez cały czerwiec 1988 parę między osadą Muczne a Obnogą.

Nagórnik *(Monticola saxatilis)*. 13 V i 1 VI 1992 obserwowano samca w paśmie Krzemienia (Komisja Faunistyczna 1994).

Kląskawka *(Saxicola torquata)*. 21 VI 1987 obserwowano samca w rezerwacie torfowiskowym "Tarnawa" (Cichoń, Zając 1991). 31 V 1992 i 24 VII 1995 widziano parę ptaków, a 11 III 1994 samicę na łąkach pod Hoszowem. Samca odnotowano 1 V 1994 na łąkach między wsiami Jałowe i Moczary, 20 VII 1995 we wsi Serednica i Ropienka Górna, a 26 VI 1995 we wsi Krościenko (Ćwikowski 1995). 17 VII 1995 w okolicy osady Trójca obserwowano na łąkach zaniepokojoną parę, a przy potoku Wiar parę ptaków, z której samiec karmił dwa lotne młode.

Drozd obrożny *(Turdus torquatus)*. Cichoń, Zając (1991) zanotowali w czerwcu 1987 gniazdowanie 4 par w pobliżu osady Muczne, a także obserwowali w czerwcu 1987 parę między Bukowym Berdem a Obnogą i 2 pary między Bukowym Berdem a osadą Muczne, w pobliżu której 23 VI 1988 stwierdzili lęg. Ponadto 1 ptak 1 IV 1991 w okolicy Ustrzyk Dolnych, 9 IV 1993 w paśmie górskim Ostre i 24 V 1993 pod Olchowcem. 9 IV 1993 obserwowano 4 samce i 2 samice na pastwisku we wsi Zadwórze, 25 V 1992 i 9 V 1993 (jeden ptak) w okolicy wsi Bandrów, a 4 IV 1993 2 ptaki, 16 VIII 1993 samica w dolinie Terebowca pod Ustrzykami Górnymi, 24 IV 1994 samiec koło wsi Bystre, 1 VI 1995 para ptaków z dwoma podlotami na Hnatowym Berdzie i 10 VII 1995 samiec w rezerwacie "Gołoborze". 29 IV 1987 stwierdzono samca w okolicy osady Tarnawa Niżna. Na terenie dawnej wsi Stebnik obserwowany kilkakrotnie: 4 IV 1993 - 3 osobniki, 9 V 1993 1 zaniepokojony ptak przy gnieździe i 23 V 1993 jeden osobnik (Ćwikowski 1995).

Droździk *(Turdus iliacus)*. Obserwowany nieregularnie podczas wiosennych i jesiennych wędrówek. 8 IV 1992 15 osobników w okolicy Ustrzyk Dolnych, 1 XI 1992 1 ptak w stadzie kwiczołów w Ustrzykach Dolnych, 4 IV 1992 3 ptaki na pastwisku pod Bandrowem i 6 III 1994 2 osobniki na pastwisku dawnej wsi Stebnik (Ćwikowski 1995).

Muchołówka białoszyja *(Ficedula albicollis)*. W drugiej dekadzie czerwca 1987 znaleziono gniazdo i obserwowano dwie inne pary z pokarmem na zboczach Obnogi; 2 VI 1987 samiec w dolinie Terebowca. W 1988 stwierdzono lęg między Mucznem a Bukowym Berdem, ponadto kilka par stwierdzono na zboczach Bukowego Berda (Cichoń, Zając 1991). 17 IV 1993 samiec we wsi Brzegi Dolne (G. Mołodyński), 1 V 1984 znaleziono martwego samca nad Sanem w okolicy Rajskiego. 3 V 1995 samiec nad potokiem Stebnik (Ćwikowski 1995) i 24 V 1995 samiec nad potokiem Wołosatka w pobliżu Ustrzyk Górnych.

Muchołówka żałobna *(Ficedula hypoleuca)*. 24 IV 1994 para ptaków ok. 1 km na wschód od Czarnej Górnej.

Czubatka *(Parus cristatus)*. Najrzadsza z sikor, związana głównie z borami sosnowymi i świerkowymi, rzadziej lasami mieszanymi. 30 III 1994 1 osobnik ok. 1 km na południe od Brzegów Dolnych, 29 IV 1994 stwierdzono lęg ok. 1,5 km na południowy-wschód od Brzegów Dolnych (G. Mołodyński). Ponadto para ptaków widziano 11 IV i 26 XII 1993 w borze sosnowym na południowych stokach pasma Równi.

Wilga *(Oriolus oriolus)*. 30 V 1993 obserwowano i słyszano samca w okolicach dawnej wsi Stebnik (Ćwikowski 1995), a 11 V 1994 obserwowano 1 osobnika w okolicach wsi Liskowate (G. Mołodyński).

Dzierzba czarnoczelna *(Lanius minor)*. 18 V 1995 1 ptaka na łąkach ok. 0,5 km na południe od Ustrzyk Górnych.

Srokosz *(Lanius excubitor)*. Cichoń i Zając (1991) 26 VI i 29 VI 1987 obserwowali osobnika z pokarmem w rezerwacie Tarnawa, w czerwcu 1987 obserwowali pary: na Bukowcu, Litmirzu, w rezerwacie Tarnawa, w rejonie PGR Tarnawa i na łąkach koło Stuposian. Na łąkach w okolicy Smolnika obserwowano ptaka 4 X, 6 X, 24 XI 1991. Nieregularnie obserwowano parę i pojedyncze ptaki w sierpniu 1992, w kwietniu i listopadzie 1993 oraz w marcu i maju 1995 na łąkach między wsiami Jałowe i Hoszów. Pojedyncze osobniki odnotowano na łąkach w okolicy wsi Bandrów Narodowy (9-11 V, 11 XI 1993 i 11 III 1994 i 18 VII 1995), 15 V 1994 we wsi Moczary, 4 VI 1995 we wsi Liskowate, 25 VI 1995 w okolicy wsi Bystre i 19 VII 1995 w okolicy wsi Brzegi Dolne. Na łąkach pod Uhercami Mineralnymi 3 VII 1995 obserwowano 2 *ad.* z 3 lotnymi młodymi, a 20 VII 1995 w okolicy wsi Serednica 2 *ad.* z dwoma lotnymi młodymi. Na terenie dawnej wsi Stebnik w latach 1993-1995 regularnie obserwowano 1 ptaka (Ćwikowski 1995).

Jer *(Fringilla montifringilla)*. Obserwowany jedynie wiosną. 31 III 1988 30 ptaków w Brzegach Dolnych (G. Mołodyński), 6 IV 1992 4 ptaki na zboczach Kamiennej Laworty pod Ustrzykami Dolnymi i 28 III 1993 samiec w Ustrzykach Dolnych.

Krzyżodziób świerkowy *(Loxia curvirostra)*. W okolicy Ustrzyk Dolnych u podnóża Kamiennej Laworty 19 IV 1992 obserwowano 6 osobników, a 20 II 1994 10 ptaków. 8 XII 1992 - 15 osobników, 25 XII 1992 3 samice i samca obserwowano w okolicy Brzegów Dolnych. Na terenie dawnej wsi Stebnik w latach 1993-1995 stwierdzono regularnie niewielkie stada, a 23 III 1993 stwierdzono lęg (samiec karmiący 2 lotne młode) na północnych stokach Radiów Wierchu (G. Mołodyński).

Dziwonia *(Carpodacus erythrinus)*. Cichoń i Zając (1991) podają obserwacje w 1987 2 par w Ustrzykach Górnych, 3 par przy ujściu Terebowca do Wołosatki, śpiewającego samca na Obnodze i stwierdzenie lęgu (5 piskląt) 24 VI w rezerwacie torfowiskowym "Tarnawa". W 1988 2 pary w dolinie Mucznego, 1 para w Stuposianach. 14 VI 1993 obserwowano samca nad Sanem w Rajskim, a 20 VI 1993 w Bukowcu. W V-VI 1995 w dolinie Wołosatki, na odcinku 1 km, stwierdzono 3 pary. 5 VI 1995 samiec, a 11 VI 1995 para ptaków w dolinie potoku Stebnik (Ćwikowski 1995). Ponadto 11 VI 1995 1 ptak w okolicy Brzegów Dolnych.

Podsumowanie

Niniejsze opracowanie zawiera obserwacje 96 gatunków ptaków. Na uwagę zasługują gatunki wpisane do Polskiej czerwonej księgi zwierząt. Z gatunków skrajnie zagrożonych i ginących, szczególnej rangi nadaje omawianym mezoregionom orzeł przedni mający tutaj stałe stanowiska lęgowe. Brak jest natomiast z ostatnich lat danych o lęgach dzierzby czarnoczelnej, gnieżdżącej się w polskich Karpatach w latach 50-tych i lęgach orlika grubodziobego, który gniazdował w Bieszczadach Zachodnich w latach 1959-1960 (Tomiałojć 1990). Nie odnotowano również lęgów gadożera i błotniaka zbożowego (gatunki narażone na wyginięcie), chociaż obserwacje z sezonu lęgowego sugerują prawdopodobne gniazdowanie. Gatunki rzadkie reprezentowane są głównie przez ptaki drapieżne, sowy i dzięcioły (orlik krzykliwy, orzełek włochaty, puchacz, puszczyk uralski, sóweczka, dzięcioł białogrzbiety i trójpalczasty). Z innych gatunków rzadkich i o nieokreślonym statusie odnotowano płochacza halnego i nagórnika występujące jedynie w piętrze połonin Bieszczadów Zachodnich. Z gatunków wyjątkowo zalatujących interesujące jest stwierdzenie ścierwnika tak daleko od areału jego stałego występowania.

Podziękowanie

Serdecznie dziękuję moim kolegom G. Mołodyńskiemu i J. Wajdzie za udostępnienie swoich obserwacji z omawianego terenu.

Literatura

Ćwikowski C. 1995. *Gniazdowanie orła przedniego (Aquila chrysaetos) w Górach Sanocko-Turczańskich w latach 1994-1995.* Bad. orn. Ziem. Przem. T. 3. Woj. Zarz. Par. Kraj. w Przem.

Ćwikowski C. 1995. *Ptaki doliny potoku Stebnik i terenów sąsiednich.* Bad. orn. Ziem. Przem. 3. Woj. Zarz. Par. Kraj.

Ćwikowski C., Mołodyński G. (w druku). *Breeding of the Golden Eagle (Aquila chrysaetos) in the Polish Part of the Sanocko-Turczańskie Mountains.* Berkut-Ukraińskij Ornitologicni Zurnal

Cichoń M., Zając T. 1991. *Avifauna of Bieszczady National Park (SE Poland) in 1987 and 1988 - quantitative and qualitative data.* Acta Zool. Cracov., 34, 2: 497-517.

Filipek M. 1994. *Przeloty i zimowanie ptaków wodnych na Jeziorze Myczkowskim w latach 1985-1991.* Chroń. Przy. Ojcz. 50, 3-4: 43-51.

Głowaciński Z. 1969. *Materiały do znajomości awifauny Bieszczadów Zachodnich.* Acta Zool. Cracov., 14, 13: 327-350.

Głowaciński Z. 1992. (red.). *Polska czerwona księga zwierząt.* PWRiL Warszawa.

Głowaciński Z. 1993. *Zróżnicowanie i problemy ochrony fauny kręgowców Bieszczadzkiego Parku Narodowego.* Rocz. Bieszcz. 2: 109-127.

Grodziński W. 1957. *Materiały do fauny kręgowców Bieszczad Zachodnich.* Zesz. Nauk. Uniw. Jagiell., Zool., 10, 1: 177-221.

Komisja Faunistyczna 1986. *Raport Komisji Faunistycznej o stwierdzeniach w roku 1984.* Not. Orn. 27: 169-176.

Komisja Faunistyczna 1988. *Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w 1985 r. Raport Nr 2.* Not. Orn. 29: 53-65.

Komisja Faunistyczna 1988. *Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1986. Raport Nr 3.* Not. Orn. 29: 135-149.

Komisja Faunistyczna 1989. *Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1987. Raport Nr 4.* Not. Orn. 30: 57-71.

Komisja Faunistyczna 1990. *Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1988. Raport Nr 5.* Not. Orn. 31: 67-85.

Komisja Faunistyczna 1991. *Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1989. Raport Nr 6.* Not. Orn. 32: 125-142.

Komisja Faunistyczna 1993. *Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1991. Raport Nr 8.* Not. Orn. 34: 347-358.

Komisja Faunistyczna 1994a. *Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1992. Raport Nr 9.* Not. Orn. 35: 157-170.

Komisja Faunistyczna 1994b. *Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1993. Raport Nr 10.* Not. Orn. 35: 331-346.

Kondracki J. 1978. *Geografia fizyczna Polski.* PWN Warszawa.

Kunysz P. 1994. *Występowanie ptaków drapieżnych w górskiej części Polski południowo-wschodniej w roku 1993.* Rocz. Przem. 29-30, 6: 73-85.

Ruprecht A., Szwagrzak A. 1988. *Atlas rozmieszczenia sów Strigiformes w Polsce.* Studia Nat. ser. A., 32.

Tomiałojć L. 1990. *Ptaki Polski - liczebność i rozmieszczenie.* PWN Warszawa.

Badania nad ornitofauną
Ziemi Przemyskiej. 1995 (3); 57-70.

Cezary Ćwikowski

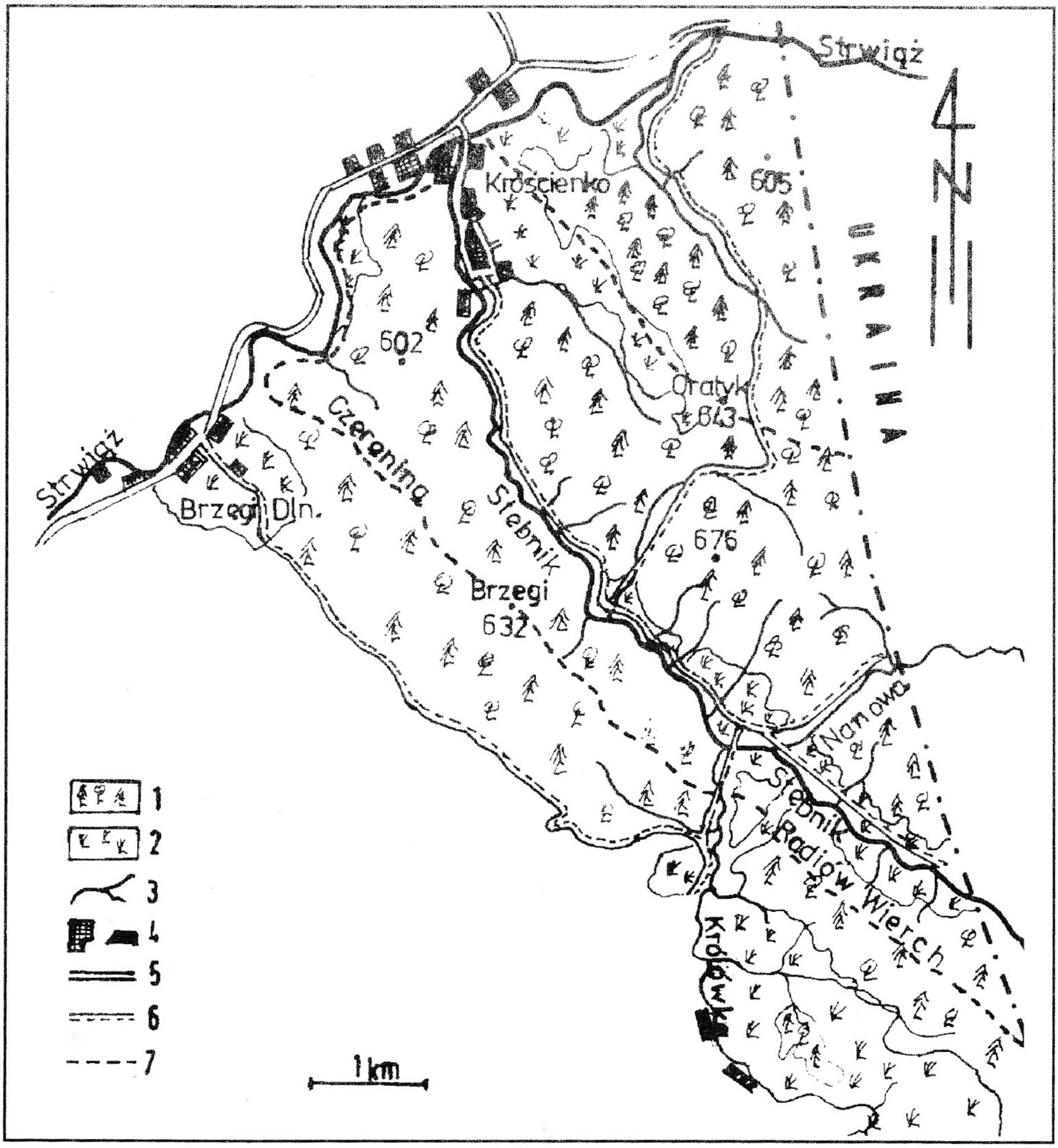
Ptaki doliny potoku Stebnik i terenów sąsiednich (Park Krajobrazowy Gór Słonnych)

Opis terenu i metodyka badań

Dolina potoku Stebnik (gmina Ustrzyki Dolne, woj. krośnieńskie) położona jest w Górach Sanocko-Turczańskich, których pasma mają tu regularny, równoległy układ tworząc, tzw. góry rusztowe (Kondracki 1989).

Badaniami objęto dolinę potoku Stebnik od granicy państwa z Ukrainą po ujście Strwiąża, dolinę potoku Nanowa (dopływ Stebnika), południowo-zachodni stok Oratyka (644 m npm.) oraz północno-wschodni stok Radiów Wierchu (625 m npm.) i pasma Czereniny (632 m npm.), których cieki wodne tworzą zlewnię potoku Stebnik. Łącznie badaniami objęto obszar o powierzchni około 20 km^2 (ryc.1). Leży on na wysokości 450-668 m npm. Średnia roczna suma opadów atmosferycznych wynosi ok. 900 mm, a średnia roczna temperatura powietrza ok. + 6,5° C. Długość zalegania pokrywy śnieżnej wynosi 100 dni (Zemanek 1991).

Omawiany teren wykazuje duże zróżnicowanie pod względem zbiorowisk roślinnych. Można tu wyróżnić zarówno zbiorowiska naturalne, typowe dla występującego tu piętra pogórza i regla dolnego, jak i zbiorowiska antropogeniczne związane z działalnością człowieka.

Ryc. 1. Mapa terenu badań. 1. lasy, 2. łąki i pastwiska, 3. rzeki i potoki, 4. zabudowania, 5. drogi główne, 6. drogi leśne, 7. granice terenu badań.

W dolinach potoków Stebnik i Nanowa rozpowszechnione są dwa zespoły roślinne: nadrzeczne zarośla wiklinowe *(Salicetum triandro-viminalis)* i olszyna karpacka *(Alnetum incanae)*. Zajmują one na ogół pas od kilku do kilkunastu metrów szerokości na terasie zalewowej wzdłuż nurtu rzeki, występując często na przemian. Wikliny nadrzeczne tworzy głównie wierzba krucha *(Salix fragilis),* natomiast drzewostan olszyny karpackiej - olsza szara z domieszką wierzby kruchej, klonu jaworu *(Acer pseudoplatanus)* i buka

(Fagus silvatica). Potok ma szerokość 2,5 m - 13 m i często rozgałezia się tworząc małe zatoki i wysepki. Głębokość nie przekracza 1 metra.

Na południowo-zachodnich stokach Oratyka, bezimiennego szczytu (668 m npm.) i pasma Czereniny występuje kilka zespołów leśnych. Niższe położenia zajmuje głównie grąd *(Tilio-Carpinetum)*, w drzewostanie którego dominuje 40-60 letni grab zwyczajny *(Carpinus betulus)* z domieszką lipy drobnolistnej *(Tilia cordata)* i jodły pospolitej *(Abies alba)* oraz forma podgórska buczyny karpackiej *(Dentario glandulosae-Fagetum collinum)*. Drzewostan tego zespołu, to starodrzewia bukowo-jodłowe z domieszką jawora. Wyższe położenia i północne stoki zajmuje buczyna karpacka *(Dentario glandulosae-Fagetum)*, a głównie jej dwa podzespoły: typowy *(Dentario glandulosae-Fagetum typicum)* i wilgotny *(Dentario glandulosae-Fagetum lunarietosum)*. Drzewostan tworzą 60-100 letni buk i jodła z domieszką jawora. Występują również lasy brzozowo-jodłowe powstałe w procesie naturalnej sukcesji (część pasma Radiów Wierchu). Niewielkie powierzchnie zajmuje buczyna karpacka ze znacznym udziałem (80%) 60-110 letniej jodły.

Ze zbiorowisk antropogenicznych występują tutaj 25 letnie laski olszy szarej, zbiorowiska przedplonowe z sosną, a także fragmenty zdziczałych sadów z przewagą jabłoni i pojedynczymi krzewami porzeczki i agrestu. Ponadto wielogatunkowe zarośla z przewagą śliwy tarniny i głogu ze znacznym udziałem leszczyny *(Pruno-Crataegetum)*.

Do zbiorowisk nieleśnych zaliczyć można zbiorowiska łąkowe i pastwiskowe, o różnym stopniu przekształcenia w miejscach dawnych wsi i na terenach porolnych oraz zbiorowiska ruderalne w pobliżu siedzib ludzkich (południowa część wsi Krościenko).

Od połowy XV wieku dolina potoku Stebnik była zamieszkała przez ludność rusko-wołoską. Pierwsze wzmianki o wsi Stebnik pochodzą z 1539. Natomiast w 1784, obok wsi Stebnik powstała kolonia niemiecka Steinfels. Również na badanym terenie w dolinie potoku Nanowa, prawdopodobnie od 1532, istniała wieś o tej samej nazwie (Augustyn 1993). Wioski te istniały do 1951. Obecnie jedynym ich świadectwem jest stary cmentarz, zarośnięte podmurówki domów i zdziczałe sady w znacznym stopniu wykarczowane.

Zasadniczą część badań przeprowadzono w latach 1993-1995. Materiał uzupełniono informacjami z nieregularnych kontroli z lat 1991-1992. Wykorzystano również obserwacje udostępnione przez Grzegorza Mołodyńskiego (sygnowane inicjałami).

Kryterium lęgowości przyjęto za Polskim Atlasem Ornitologicznym (1986). Badania ilościowe sów prowadzono metodą kartograficzną zgodnie

z zaleceniami omówionymi w instrukcji Koła Naukowego Biologów UW "Metody liczenia sów". Liczebność ptaków drapieżnych określano na podstawie znalezionych gniazd i regularnych, wielokrotnych obserwacji par i par z młodymi w okresie od kwietnia do sierpnia. Liczebność derkacza oszacowano na podstawie odzywających się samców między 15 maja a 15 czerwca, a liczebność gąsiorka metodą kartograficzną (3 powierzchnie próbne) zgodnie z zaleceniami Tomiałojcia (1980). Przy zastosowaniu tej metody w zależności od powierzchni wykonano 3-10 liczeń. Ptaki związane bezpośrednio z korytem potoku (zimorodek, pliszka górska, pluszcz) liczono na podstawie przemarszów korytem potoku. Przeprowadzono 6 dziennych kontroli (po dwie w połowie maja, na początku czerwca i w połowie czerwca).

Na trasach obejmujących różne typy środowisk doliny liczenia wykonano metodą transektową, trzykrotnie (w połowie maja, pierwszych dniach czerwca i połowie czerwca).

Nazewnictwo oraz układ systematyczny oparto na pracy Komisji Faunistycznej Sekcji Ornitologicznej Polskiego Towarzystwa Zoologicznego (1994). Badany teren stanowi północno-wschodni fragment Parku Krajobrazowego Gór Słonnych

Celem pracy jest przedstawienie awifauny badanego terenu oraz oszacowanie liczebności wybranych gatunków lęgowych.

Przegląd gatunków

Oznaczenia: (★) gatunek lęgowy, (●) gatunek prawdopodobnie lęgowy, (O) gniazdowanie możliwe, (◆) gatunek przelotny.

(O) Czapla siwa *(Ardea cinerea)*. 25 V 1992 nad potokiem Królówka, 12 IX i 1 V 1994 ptak nad potokiem Stebnik. W 1995 jednego ptaka obserwowano regularnie w dolinie potoku Stebnik od maja do sierpnia. 20 VII 1995 2 osobniki przelatujące nad wsią Krościenko w kierunku południowowschodnim.

(O) Bocian czarny *(Ciconia nigra)*. Pojedynczego ptaka obserwowano nad potokiem Stebnik 6 VI i 1 VIII 1993 oraz regularnie od IV- VIII 1995.

(★) Bocian biały *(Ciconia ciconia)*: Obserwowany nad potokiem Stebnik w odległości ok. 300 m od ujścia potoku Stebnik do rzeki Strwiąż znajduje się gniazdo zajęte od 15 lat.

(●) Krzyżówka *(Anas platyrhynchos)*. Parę ptaków na potoku Stebnik obserwowano 4 IV i 10 VI 1993 oraz od III-VIII 1995. 18 VII 1995 odnoto-

wano 10 dorosłych ptaków żerujących na potoku Stebnik w pobliżu wsi Krościenko.

(★) Trzmielojad *(Pernis apivorus)*. W 1993 stwierdzono lęgową parę, ponadto 29 VII 1993 na południowo-wschodnich stokach pasma Czereniny obserwowano parę dorosłych ptaków z dwoma młodymi (Kunysz 1994). 8 VIII 1993 obserwowano jedego osobnika (odmiana ciemna) w dolinie potoku Nanowa, a 9 VII 1995 jednego ptaka (odmiana jasna) w dolinie potoku Stebnik.

(◆) Bielik *(Haliaeetus albicilla)*. 7 III 1994 1 ptak na przelocie z południowego-zachodu na północny-wschód.

(◆) Błotniak stawowy *(Circus aeruginosus)*. 8 IV 1993 1 ptak nad pastwiskiem dawnej wsi Stebnik.

(O) Jastrząb *(Accipiter gentilis)*. 21 VI 1993, 1 V 1994 i 16 VII 1995 pojedyncze *ad.* obserwowano w dolinie potoku Stebnik.

(★) Krogulec *(Accipiter nisus)*. W latach 1993-1995 rokrocznie stwierdzano gniazdowanie dwóch par. Ptaki dorosłe noszące pokarm oraz pary z młodymi obserwowano w paśmie Czereniny, w widłach potoków Stebnik i Nanowa oraz nad Oratykiem.

(★) Myszołów *(Buteo buteo)*. W latach 1993-1995 rokrocznie gnieździły się 3-4 pary (dwa gniazda w paśmie Czereniny).

(★) Orlik krzykliwy *(Aquila pomarina)*. W latach 1993-1995 stwierdzano gniazdowanie 2 par. Ze względu na bezpieczeństwo ptaków zrezygnowano z podania dokładnej lokalizacji stanowisk lęgowych.

(◆) Orzełek *(Hieraaetus pennatus)*. 28 VIII 1993 obserwowano jednego osobnika (odmiana ciemna) na południe od Krościenka (Komisja Faunistyczna 1994).

(★) Jarząbek *(Bonasa bonasia)*. Obserwowany regularnie w drzewostanach bukowo-jodłowych i sosnowych, a także w dolinie potoku Stebnik, gdzie 12 VI 1993 widziano samicę wodzącą cztery podloty.

(◆) Kuropatwa *(Perdix perdix)*. 27 XI 1994 12 ptaków żerujących na pastwisku dawnej wsi Stebnik.

(●) Derkacz *(Crex crex)*. Stwierdzony jedynie na łąkach z pojedynczymi drzewami i krzewami (dolina Stebnika) w południowo-wschodniej części terenu badań. Na przełomie maja i czerwca w 1994 odnotowano 3, a w 1995 5 odzywających się samców (5 VI obserwowano kopulującą parę). Na badanej powierzchni (45 ha) zagęszczenie wynosiło ok. 1,1 p/10 ha.

(◆) Żuraw *(Grus grus)*. 5 X 1994 obserwowano klucz 80 ptaków lecących ze wschodu w kierunku południowo-zachodnim (GM).

(●) Słonka *(Scolopax rusticola)*. 25 V 1992 dwa ptaki tokujące nad pasmem Radiów Wierchu. We wcześniejszych latach regularnie strzelana na ciągach przez myśliwych w dolinie potoku Nanowa.

(★) Brodziec piskliwy *(Actitis hypoleucos)*. W latach 1992-1995 stale notowany w dolinie potoku Stebnik. W 1995 na podstawie par zachowujących się terytorialnie i zaniepokojonych dorosłych ptaków liczbę par lęgowych oceniono na 15 w zagęszczeniu 1,7 p/1 km doliny rzecznej. 18 VI 1995 znaleziono gniazdo zawierające 4 jaja.

(●) Grzywacz *(Columba palumbus)*. Na badanym terenie obserwowano pojedyncze ptaki i niewielkie stada (kilka osobników), a w sezonie lęgowym słyszano odzywające się ptaki w wysokopiennych drzewostanach pasma Czereniny, Radiów Wierchu i na Oratyku.

(○) Turkawka *(Streptopelia turtur)*. 29 VI 1994 2 osobniki w sadzie na południowym skraju wsi Krościenko.

(●) Kukułka *(Cuculus canorus)*. Prawdopodobnie lęgowa na badanym terenie, gdzie w latach 1991-1995 w sezonie lęgowym obserwowano i słyszano ptaki, a 26 V 1995 obserwowano kopulującą parę.

(○) Pójdźka *(Athene noctua)*. 11 III 1994 jeden ptak siedzący na ambonie myśliwskiej w pobliżu ujścia Nanowy do Stebnika (GM).

(★) Puszczyk *(Strix aluco)*. W latach 1994-1995 stwierdzono 6 terytoriów (3,0 terytoria/10km^2) w paśmie Czereniny 3 i Radiów Wierchu 2 i Oratyka - 1.

(★) Puszczyk uralski *(Strix uralensis)*. W 1994 stwierdzono 6 terytoriów (3,0 terytoria/10 km^2), w 1995 - 5 terytoriów (2,5 terytoria/10 km^2). Największą liczbę terytoriów odnotowano w paśmie Czereniny (3).

(◆) Jerzyk *(Apus apus)*. 26 VI 1995 4, a 16 VII 1995 kilkanaście osobników łowiących owady w dolinie potoku Stebnik.

(★) Zimorodek *(Alcedo atthis)*. W 1995 w dolinie potoku Stebnik stwierdzono dwie pary lęgowe (znaleziono gniazda).

(○) Krętogłów *(Jynx torquilla)*. 1 VIII 1994 znaleziono martwego ptaka na terenie dawnej wsi Stebnik (GM), a 26 V 1995 obserwowano jednego osobnika żerującego na uschniętej jabłoni w starym sadzie w dolinie potoku Stebnik.

(★) Dzięcioł zielonosiwy *(Picus canus)*. W latach 1993-1995 pojedyncze ptaki regularnie obserwowano w dolinie potoku Stebnik. 4 IV 1993 stwierdzono przeganiające się i intensywnie odzywające się 3 samce w starych sadach na terenie dawnej wsi Stebnik. 3 VII 1994 widziano parę ptaków wodzącą 5 lotnych młodych w okolicy starego cmentarza na Stebniku.

(O) Dzięcioł zielony *(Picus viridis)*. 20 VII 1995 samica w południowej części wsi Krościenko.

(●) Dzięcioł czarny *(Dryocopus martius)*. W latach 1993-1995 obserwowano regularnie przez cały rok pojedyncze ptaki w grądach i starodrzewiach jodłowo-bukowych. 9 VII 1995 obserwowano zaniepokojoną parę ptaków w grądzie na stokach Oratyka.

(★) Dzięcioł duży *(Dendrocopos major)*. Pojedyncze ptaki i pary obserwowano we wszelkiego typu drzewostanach na całym badanym terenie oraz w starych sadach (dawna wieś Stebnik), gdzie rokrocznie stwierdzano pojedyncze lęgi w starych dziuplastych jabłoniach.

(★) Dzięcioł białogrzbiety *(Dendrocopos leucotos)*. Pojedyncze samce 9 V 1993 i 17 V 1994 obserwowano na terenie starych sadów dawnej wsi Stebnik. 25 V 1992 stwierdzono tam lęg w dziupli próchniejącej jabłoni, a 23 V 1993 obserwowano parę nawołujących się ptaków.

(●) Dzięciołek *(Dendrocopos minor)*. 16 V 1993 obserwowano samicę poprawiającą wejście do dziupli w starej próchniejącej wierzbie, a 30 VII 1995 parę ptaków nad potokiem Stebnik.

(O) Dzięcioł trójpalczasty *(Picoides tridactylus)*. 19 I 1993 samiec w starym drzewostanie jodłowym (pasmo Oratyka) (GM).

(●) Skowronek *(Alauda arvensis)*. W latach 1994-1995 w sezonie lęgowym słyszano i obserwowano kilkanaście osobników na łąkach w południowej części wsi Krościenko.

(★) Dymówka *(Hirundo rustica)*. Lęgowa w południowej części wsi Krościenko (gniazda w przydomowych zabudowaniach gospodarskich i w oborach Spółdzielni Produkcyjnej).

(★) Oknówka *(Delichon urbica)*. Lęgowa w południowej części wsi Krościenko (gniazda w oborach Spółdzielni Produkcyjnej).

(★) Świergotek drzewny *(Anthus trivialis)*. W sezonie lęgowym rokrocznie obserwowano pary i pojedyncze ptaki (również noszące pokarm) wszędzie tam, gdzie las graniczy z łąkami i pastwiskami (dolina potoku Stebnik i północne stoki Oratyka).

(★) Pliszka górska *(Motacilla cinerea)*. Regularnie obserwowana w dolinie potoku Stebnik i Nanowa. W 1995 na podstawie terytorialnie zachowujących się ptaków populację lęgową w dolinie potoku Stebnik oceniono na 5 par (0,6 p/1 km potoku). 8 VI 1995 znaleziono gniazdo z 6 jajami.

(★) Pliszka siwa *(Motacilla alba)*. W okresie od IV-VIII obserwowano pojedyncze ptaki i niewielkie stada (do kilkunastu osobników) w dolinach potoków: Stebnik, Nanowa i Królówka. Lęgi stwierdzono w dolinie Stebni-

ka (gniazda w rurze stanowiącej barierę mostu nad potokiem, nawet do 4 gniazd w jednej barierce).

(★) Pluszcz *(Cinclus cinclus)*. 12 II, 2 IV i 22 V 1995 obserwowano jednego ptaka żerującego nad potokiem Stebnik. 11 VI 1995 znaleziono gniazdo z 4 pisklętami (młode opuściły gniazdo 20 VI).

(●) Strzyżyk *(Troglodytes troglodytes)*. Pojedyncze ptaki obserwowano w zwartych drzewostanach jodłowo-bukowych i brzozowo-jodłowych z dobrze rozwiniętym runem i podszytem.

(★) Pokrzywnica *(Prunella modularis)*. W latach 1994-1995 pojedyncze lęgi stwierdzono w dolinie potoku Stebnik. Wszystkie znalezione gniazda (3) usytuowane były w zdziczałych krzewach agrestu.

(★) Rudzik *(Erithacus rubecula)*. Stwierdzony w dolinie potoku Stebnik i Nanowa oraz w zwartych drzewostanach mieszanych o obfitym runie i podszyciu.

(★) Kopciuszek *(Phoenicurus ochruros)*. Pojedyncze lęgi stwierdzono w zabudowaniach inwentarskich (owczarnia, obory) na terenie wsi Krościenko. 26 IX 1994 obserwowano 2 ptaki przy wypale węgla drzewnego (usytuowanego w starym sadzie owocowym na terenie dawnej wsi Stebnik) w odległości około 2 km od najbliższych zabudowań ludzkich.

(★) Pokląskwa *(Saxicola rubetra)*. Pojedyncze pary obserwowano na łąkach wzdłuż doliny potoku Stebnik oraz w południowej części wsi Krościenko, gdzie w lipcu 1995 odnotowano dorosłe ptaki wodzące lotne młode.

(O) Kląskawka *(Saxicola torquata)*. 26 VI 1995 obserwowano jednego samca na skraju łąki w południowej części wsi Krościenko.

(★) Drozd obrożny *(Turdus torquatus)*. 4 IV 1993 odnotowano 3 ptaki żerujące na pastwisku dawnej wsi Stebnik, a 9 V 1993 zaniepokojonego ptaka przy gnieździe w starodrzewiu bukowo-jodłowym w widłach potoków Stebnik i Nanowa. W tym samym terenie obserwowano jednego osobnika 23 V 1993.

(★) Kos *(Turdus merula)*. Lęgowy w dolinie Stebnika i Nanowy oraz w grądach i buczynach.

(★) Kwiczoł *(Turdus pilaris)*. Od lutego do października regularnie obserwowano pojedyncze osobniki i stada (do kilkudziesięciu osobników) na łąkach i pastwiskach, w dolinach potoków oraz na obrzeżach wszelkiego typu lasów. Lęgi odnotowano w maju, w olszynach i zaroślach wierzbowych w dolinie Stebnika (gniazda na olszach i wierzbach kruchych) oraz w sadach owocowych (gniazda na starych jabłoniach). Większe stada (100-200 osobników) obserwowano jesienią (październik-listopad).

(★) Śpiewak *(Turdus philomelos)*. Stwierdzano lęgi w dolinie potoku Stebnik oraz w drzewostanach mieszanych na całym badanym terenie. 13 III 1995 obserwowano stado złożone z kilkudziesięciu osobników żerujące na pastwisku dawnej wsi Stebnik.

(◆) Drozdzik *(Turdus iliacus)*. 6 III 1994 2 ptaki w stadzie kwiczołów żerujące na pastwisku.

(★) Paszkot *(Turdus viscivorus)*. Pojedyncze ptaki notowano od trzeciej dekady lutego do początku października, w starych sadach, na zachodnich stokach Radiów Wierchu oraz w dolinach potoków Stebnik i Królówka. Intensywnie śpiewające samce słyszano w drugiej połowie marca. W trzeciej dekadzie maja 1995 widziano pojedyncze pary wodzące lotne młode, na skraju lasu u podnóża Oratyka.

(★) Strumieniówka *(Locustella fluviatilis)*. Na omawianym terenie występuje głównie w dolinie potoków Stebnik i Nanowa. Na podstawie terytorialnie zachowujących się samców stwierdzono zagęszczenie 1,0 p/10 ha.

(○) Łozówka *(Acrocephalus palustris)*. W maju i czerwcu 1995 słyszano pojedyncze ptaki w zaroślach wierzbowych nad potokiem Stebnik oraz w południowej części wsi Krościenko.

(★) Zaganiacz *(Hippolais icterina)*. 30 VII 1995 obserwowano jednego *ad.* i 4 lotne młode w olszynach nad potokiem Stebnik.

(●) Piegża *(Sylvia curruca)*. Regularnie śpiewające samce obserwowano w starych sadach dawnej wsi Stebnik.

(★) Cierniówka *(Sylvia communis)*. Stwierdzona w zaroślach wierzbowych i olszynach nad potokami Stebnik i Nanowa oraz na skraju lasków olchowych. Lęgi stwierdzono w pierwszej dekadzie czerwca do końca lipca (gniazda w krzewach tarniny i olszy).

(★) Gajówka *(Sylvia borin)*. W latach 1993-1995 obserwowana w starych sadach (dawna wieś Stebnik), w zaroślach wierzbowych nad potokiem Stebnik oraz na obrzeżach lasków olchowych i grądów. Gniazda stwierdzono w maju i czerwcu w krzewach agrestu, śliwy tarniny i czeremchy pospolitej.

(★) Kapturka *(Sylvia atricapilla)*. W latach 1993-1995 pojedyncze ptaki i pary obserwowano w dolinie potoku Stebnik (zarośla wierzbowe) oraz w starych sadach, gdzie odnotowano lęgi (gniazda w krzewach agrestu). 21 VI 1993 stwierdzono również lęg (4 jaja) na starym cmentarzu zarośniętym osiką i jesionem.

(★) Świstunka *(Phylloscopus sibilatrix)*. Zasiedlała drzewostany jodłowo-bukowe, 30 V 1994 na powierzchni około 20 ha starodrzewia (z dużym udziałem jodły) naliczono 5 śpiewających samców.

(●) Pierwiosnek *(Phylloscopus collybitta)*. Pojedyncze śpiewające samce obserwowano w okresie lęgowym w starych sadach dawnej wsi Stebnik oraz na południowo-zachodnim stoku Oratyka.

(●) Piecuszek *(Phylloscopus trochilus)*. W okresie lęgowym śpiewające samce obserwowano w dolinie potoków Stebnik i Nanowa oraz na południowych stokach Oratyka.

(●) Mysikrólik *(Regulus regulus)*. Pojedyncze osobniki i stadka do kilkunastu osobników regularnie obserwowano w starych drzewostanach bukowo-jodłowych ze znacznym udziałem jodły.

(★) Muchołówka szara *(Muscicapa striata)*. Gniazduje w dolinie potoku Stebnik (gniazda głównie w wierzbach) i w opuszczonych sadach (gniazda w jabłoniach)

(O) Muchołówka białoszyja *(Ficedula albicollis)*. 3 V 1995 samiec nad potokiem Stebnik.

(★) Raniuszek *(Aegithalos caudatus)*. Niewielkie stada, do kilkunastu osobników, podgatunku *A. c. caudatus,* obserwowano regularnie przez cały rok w dolinach potoków Stebnik i Nanowa oraz w borze sosnowym. 2 I 1995 widziano w olszynach stadko złożone z 9 osobników podgatunku *A. c. caudatus* i *A. c. europaeus*. W pierwszej dekadzie VI 1995 obserwowano dorosłego ptaka *A. c. caudatus* karmiącego lotne młode.

(●) Sikora uboga *(Parus palustris)*. Regularnie obserwowano pojedyncze ptaki i niewielkie stada (do kilkunastu osobników) w dolinie Stebnika i drzewostanach mieszanych (grądy, buczyna) na całym omawianym terenie.

(★) Czarnogłówka *(Parus montanus)*. Pojedyncze osobniki i małe stadka (kilka ptaków) obserwowano regularnie przez cały rok na styku lasów mieszanych z olszynami i zaroślami wierzbowymi w dolinie Stebnika, gdzie pojedyncze lęgi stwierdzono w starych próchniejących olszach.

(★) Sosnówka *(Parus ater)*. Lęgi stwierdzono w starodrzewiach bukowo-jodłowych na Oratyku. Ponadto pojedyncze ptaki i niewielkie stada (do kilkunastu osobników) obserwowano regularnie przez cały rok w drzewostanach jodłowo-bukowych i sosnowych.

(★) Modraszka *(Parus caeruleus)*. Lęgowa w starych sadach na terenie dawnej wsi Stebnik, oraz w olszynach wzdłuż potoków Stebnik, Nanowa i Królówka.

(★) Bogatka *(Parus major)*. Na badanym terenie najliczniejsza z sikor. Lęgi stwierdzono w starych drzewostanach jodłowo-bukowych, w olszynach nad potokiem Stebnik, w starych sadach (dziuple w jabłoniach), a w 1994 stwierdzono lęg w rurze stanowiącej barierkę mostu na potoku Nanowa.

(★) Kowalik *(Sitta europaea)*. Obserwowany regularnie przez cały rok w zaroślach wierzbowych i olszynach nad potokiem Stebnik i Nanowa (lęgi stwierdzono w starych wierzbach). Pojedyncze ptaki notowano również w drzewostanach jodłowo-bukowych na całym terenie.

(●) Pełzacz leśny *(Certhia familiaris)*. W sezonie lęgowym obserwowano zaniepokojone pary w głębi starych drzewostanów jodłowo-bukowych. Ponadto pojedyncze ptaki widywano w drzewostanach mieszanych, w olszynach i starych sadach przylegających do lasu.

(O) Wilga *(Oriolus oriolus)*. 3 V 1993 obserwowano śpiewającego samca nad potokiem Stebnik.

(★) Gąsiorek *(Lanius collurio)*. Zasiedla głównie skraje lasów i łąki ze skupieniami krzewów oraz sady w dolinie potoku Stebnik. W 1995 zagęszczenie na powierzchniach próbnych wynosiło średnio 2,4 p/10 ha (skrajnie 2,2-3,0 p/10 ha) optymalnego siedliska. Lęgi stwierdzono w 1 dekadzie czerwca (gniazda w krzewach agrestu, dzikiej róży, jałowca pospolitego).

(O) Srokosz *(Lanius excubitor)*. W latach 1993-1995 regularnie obserwowano jednego osobnika na użytkowanym pastwisku z pojedynczymi drzewami i krzewami śliwy tarniny, na terenie dawnej wsi Stebnik. 20 VII 1995 1 *ad.* na łąkach w południowej części wsi Krościenko.

(★) Sójka *(Garrulus glandarius)*. Pojedyncze ptaki i niewielkie stada obserwowano przez cały rok we wszelkiego typu drzewostanach.

(★) Sroka *(Pica pica)*. Lęgowa na terenie wsi Krościenko i w zaroślach u podnóża góry Oratyk (gniazda w krzewach śliwy tarniny). 16 V 1993 stwierdzono lęg (4 pisklęta) w krzewie śliwy tarniny na pastwisku dawnej wsi Stebnik.

(★) Orzechówka *(Nucifraga caryocatactes)*. Obserwowana regularnie, zwłaszcza w drzewostanach ze znacznym udziałem jodły. W czerwcu i lipcu widziano niewielkie stada złożone z dorosłych i młodych ptaków.

(★) Kruk *(Corvus corax)*. Regularnie gniazdują 3-4 pary (gniazda na jodłach) w paśmie Oratyka i Radiów Wierchu. 12 IX 1993 obserwowano przelot 72 ptaków z kierunku wschodniego na zachód.

(★) Szpak *(Sturnus vulgaris)*. Corocznie gniazduje kilkanaście par w jabłoniach na terenie starych sadów.

(★) Wróbel *(Passer domesticus)*. Lęgowy w południowej części wsi Krościenko (część gniazd stwierdzono w oborach Spół. Produkcyjnej).

(★) Zięba *(Fringilla coelebs)*. Zasiedla wszelkiego typu drzewostany na całym terenie oraz doliny potoków.

(●) Kulczyk *(Serinus serinus)*. 18 V 1993 stwierdzono parę ptaków (zachowanie godowe) w południowej części wsi Krościenko.

(●) Dzwoniec *(Carduelis chloris)*. W V i VI 1994-1995 obserwowano pary ptaków w starych sadach oraz w zaroślach na granicy lasu mieszanego i pastwiska (teren dawnej wsi Stebnik).

(★) Szczygieł *(Carduelis carduelis)*. Od III-X notowano pojedyncze ptaki i stada (do kilkudziesięciu osobników) w dolinach potoków, sadach owocowych oraz na łąkach i pastwiskach na całym terenie.

(●) Czyż *(Carduelis spinus)*. 16 V 1994 para ptaków w dolinie potoku Stebnik, 26 II 1995 odnotowano ok. 30 osobników żerujących na olszach w dolinie potoku Nanowa.

(●) Makolągwa *(Carduelis cannabina)*. Małe stada (kilka osobników) i pojedyncze ptaki obserwowano jedynie w południowej części wsi Krościenko (ogrody i sady).

(★) Krzyżodziób świerkowy *(Loxia curvirostra)*. W latach 1993-1995 na badanym terenie obserwowano niewielkie stada (do kilkunastu osobników) w drzewostanach bukowo-jodłowych. 23 III 1993 na północnym stoku Radiów Wierchu obserwowano cztery dorosłe ptaki oraz samca karmiącego dwa lotne młode (GM).

(●) Dziwonia *(Carpodacus erythrinus)*. 5 VI 1995 śpiewający samiec w zaroślach wierzbowych w pobliżu połączenia potoków Stebnik i Królówka, a 11 VI 1995 para ptaków (zachowanie godowe) w zaroślach wierzbowych nad potokiem Stebnik.

(●) Gil *(Pyrrhula pyrrhula)*. Pojedyncze pary w sezonie lęgowym obserwowano w starych sadach na terenie dawnej wsi Stebnik oraz w olszynach nad potokami Stebnik i Nanowa.

(★) Grubodziób *(Coccothraustes coccothraustes)*. Pary ptaków obserwowano głównie na terenie starych sadów oraz na granicy pastwisk i lasu mieszanego dawnej wsi Stebnik. Ptaki dorosłe noszące pokarm stwierdzono w ostatniej dekadzie V i w VI.

(★) Trznadel *(Emberiza citrinella)*. Śpiewające samce, pary ptaków i dorosłe ptaki z młodymi rokrocznie obserwowano w całej dolinie Stebnika i we wsi Krościenko, wszędzie tam gdzie były choćby niewielkie powierzchnie łąk lub pastwisk.

(O) Potrzeszcz *(Miliaria calandra)*. 20 VII 1995 1 osobnik na granicy sadów i łąk, w południowej części wsi Krościenko.

Podsumowanie

Na omawianym terenie stwierdzono ogółem 95 gatunków ptaków, z czego 74 to gatunki lęgowe i prawdopodobnie lęgowe.

Szczególnego podkreślenia wymaga fakt gnieżdżenia rzadkich gatunków wpisanych do Polskiej czerwonej księgi zwierząt: orlika krzykliwego, puszczyka uralskiego, dzięcioła białogrzbietego oraz stwierdzenie dzięcioła trójpalczastego.

Stwierdzono znaczny udział gatunków zasiedlające stare sady, gdzie zanotowano 25 gatunków, z których 15 to lęgowe. Wydaje się, że w przeciągu kilkudziesięciu lat grupy starych drzew i krzewów owocowych, oddalone znacznie od zabudowań ludzkich, stały się atrakcyjnym elementem obrzeży lasów i dolin rzecznych. Stwierdzono tu 6 lęgowych dziuplaków, a dalszych dwóch lęg jest możliwy.

Z gatunków charakterystycznych dla dolin rzecznych odnotowano w dolinie Stebnika brodźca piskliwego, który występował tu w wysokim zagęszczeniu. Jest ono wyższe od stwierdzonego w dolinie Skawy, Wisłoki i Jasiołki (Walasz, Mielczarek 1992), natomiast porównywalne do stwierdzonego na środkowym Wiarze (Hordowski, Kunysz 1991). Również na omawianym terenie stwierdzono wysokie zagęszczenie puszczyka uralskiego. Podobne zagęszczenie stwierdził Stój (1992) w Beskidzie Niskim na obszarze projektowanego Magurskiego Parku Narodowego, a także Czuchnowski (1993) w Puszczy Niepoomickiej.

Ten bogaty w różnorodne zbiorowiska teren, stanowiący ostoje wielu gatunków ptaków, w ciągu najbliższych lat może być poważnie zagrożony. Od 1993 funkcjonują tu dwa wypały węgla drzewnego. Spowodowało to wyrąb olszy w dolinach potoków oraz zanieczyszczenie powietrza dymami unoszącymi się z retort, które w niesprzyjających warunkach pogodowych (duża wilgotność powietrza, bezwietrzna pogoda) utrzymują się bardzo długo w dolinie. Może to mieć negatywny wpływ na starodrzew, zwłaszcza szpilkowy. Funkcjonowanie wypału spowodowało również zwiększenie ruchu kołowego, ponadto łąki w dolinie Stebnika są miejscem ćwiczeń i zawodów strzeleckich miejscowych kół łowieckich.

Dolinę Stebnika i Nanowy należałoby otoczyć opieką nie tylko ze względów ornitologicznych, ale również kulturowych, stanowią one bowiem osobliwość tego regionu.

Podziękowanie

Dziękuję koledze Grzegorzowi Mołodyńskiemu za udostępnienie swoich obserwacji z omawianego terenu i pomoc w badaniach terenowych.

Literatura

Augustyn M. 1993. *Przyczynek do badań nad osadnictwem dorzecza górnego Sanu, Strwiąża i Wiaru*. Mat. Muz. Bud. Lud. w Sanoku. 31: 104-110.

Bieszczady - Przewodnik. 1992. Słownik miejscowości: 311-312.

Czuchnowski R. 1992. *Puszczyk uralski Strix uralensis w Puszczy Niepołomickiej w 1992 roku*. Chroń. Przyr. Ojczys. 49,4: 94-97.

Hordowski J, Kunysz P. 1991. *Ptaki ziemi przemyskiej*. Not. Orn., 35, 1-2: 5-90.

Kondracki J. 1989. *Karpaty*. WSiP. Warszawa

Komisja Faunistyczna. 1994. *Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1993. Raport nr 10*. Not. Orn., 35: 331-346.

Ptaki Palearktyki Zachodniej - nazewnictwo i status krajowy Komisja Faunistyczna Sekcji Ornitologicznej Polskiego Towarzystwa Zoologicznego. 1994.. Not. Orn. 35, supplem.

Kunysz P. 1994. *Występowanie ptaków drapieżnych w górskiej części Polski Południowo-Wschodniej w roku 1993*. Rocz. Przem. 29-30. 6, 1: 73-85.

Metody liczenia sów. 1984. Koło Naukowe Biologów U. Warszawskiego.

Polski Atlas Ornitologiczny. 1986. Komunikat nr 2. Stacja Ornitologiczna Instytutu Zoologii PAN. Gdańsk.

Głowaciński Z. 1992. (red.). *Polska czerwona księga zwierząt*. PWRiL Warszawa.

Stój M. 1992. *Ptaki projektowanego Magurskiego Parku Narodowego*. Chroń. Przyr. Ojczys. 6: 12-21.

Tomiałojć L. 1980. *Kombinowana odmiana metody kartograficznej do liczenia ptaków lęgowych*. Not. Orn. 21, 1-4 : 33-54.

Walasz K., Mielczarek P. 1992. *Atlas ptaków lęgowych Małopolski*. Biologica Silesiae. Wrocław.

Zemanek B. 1991. *The phytogeographical division of the Polish East Carpathians*. Prace Botaniczne 22 : 81-119.

Badania nad ornitofauną
Ziemi Przemyskiej. 1995 (3); 71-80.

Józef Hordowski

Występowanie kląskawki (*Saxicola torquata*) w krajobrazie kulturowym nizinnej części Ziemi Przemyskiej

Teren badań i metodyka

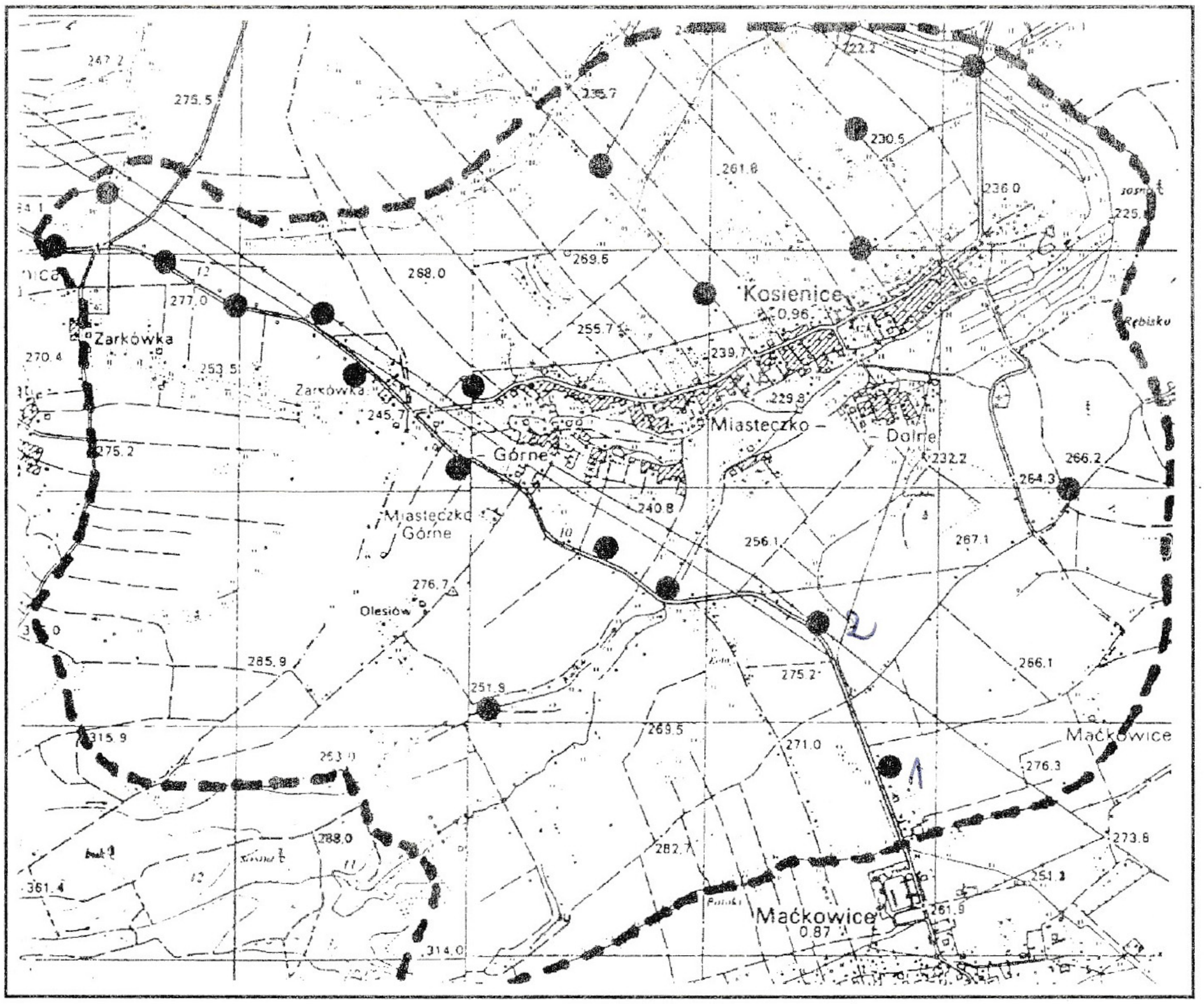
Celem pracy jest przedstawienie zagęszczenia kląskawki w roku 1995 na trzech dużych powierzchniach próbnych położonych w okolicach Przemyśla oraz jego porównanie do innych rejonów Polski, a także Europy.

Badania przeprowadzono, według geobotanicznego podziału, na obszarze Przykarpackiego Progu Lessowego (pow. A), Doliny Sanu (pow. B) oraz Opola Zachodniego (pow. C) (Szafer, Zarzycki 1977).

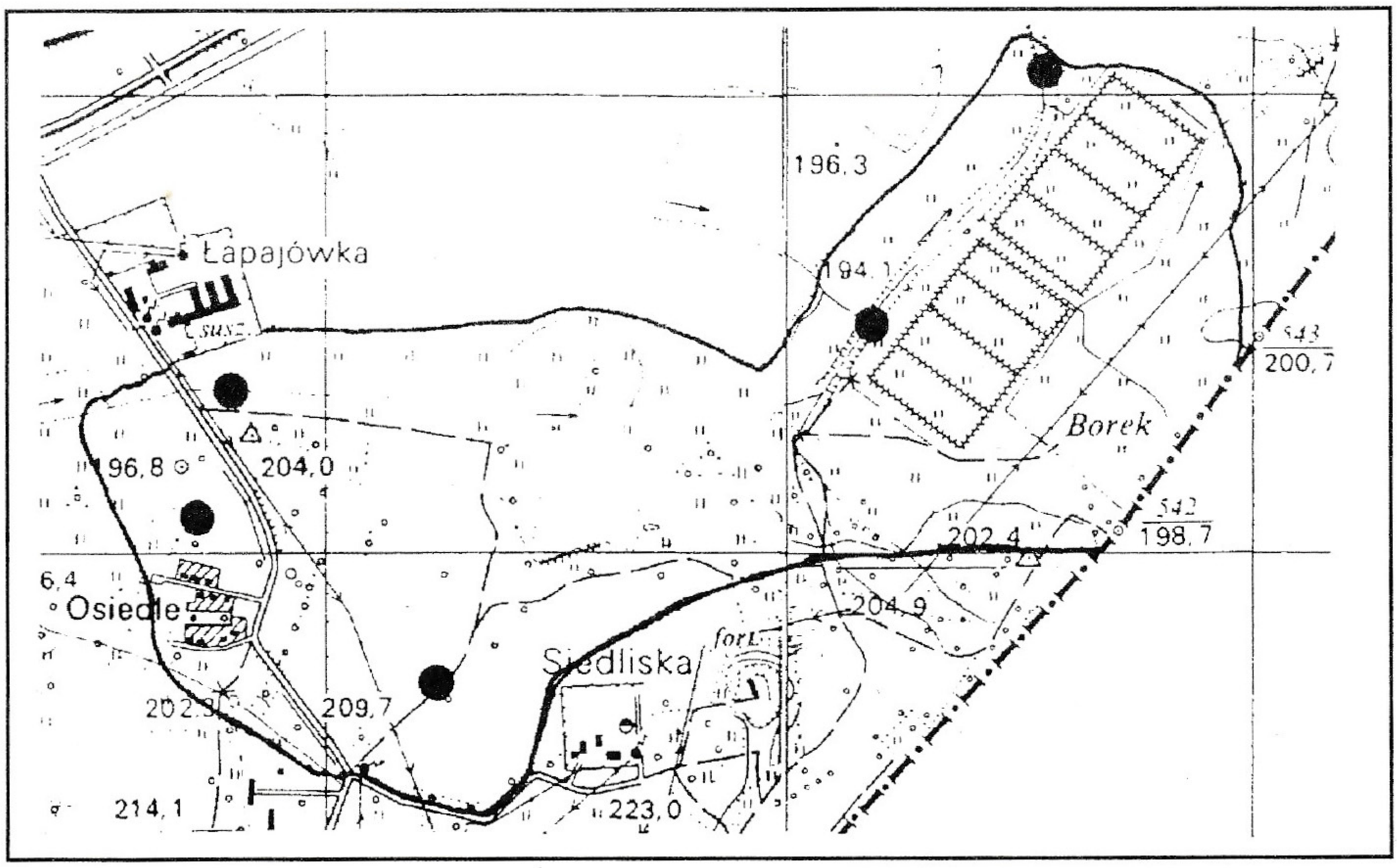
Opis powierzchni:

1. Powierzchnia A - Kosienice, wielkość 12.5 km^2, w tym tereny zabudowane i sady około 150 ha, reszta to pola uprawne i łąki. Wykonano 11 liczeń w maju i czerwcu. Powierzchnia badań obejmowała teren wsi Kosienice wraz z terenami przylegającymi (ryc. 1). W uprawie dominowały zboża głównie pszenica, rzadziej jęczmień lub żyto, ponadto rośliny okopowe. Łąki ciągną się wąskimi pasami wzdłuż dolin potoków spływających z lasów Pogórza. Znajdują się tutaj na dużych obszarach bardzo żyzne gleby czarnoziemy leśno-stepowe właściwe i zdegradowane. Fizjografia terenu urozmaicona, cały obszar jest łagodnie pofalowany. Zadrzewienia wśród pól ubogie, jedynie wzdłuż niektórych polnych dróg oraz wszystkich asfaltowych rosły w rzędowych nasadzeniach topole. Ocenę liczebności na tym obszarze dokonano w latach 1988-1992 (Hordowski 1994).

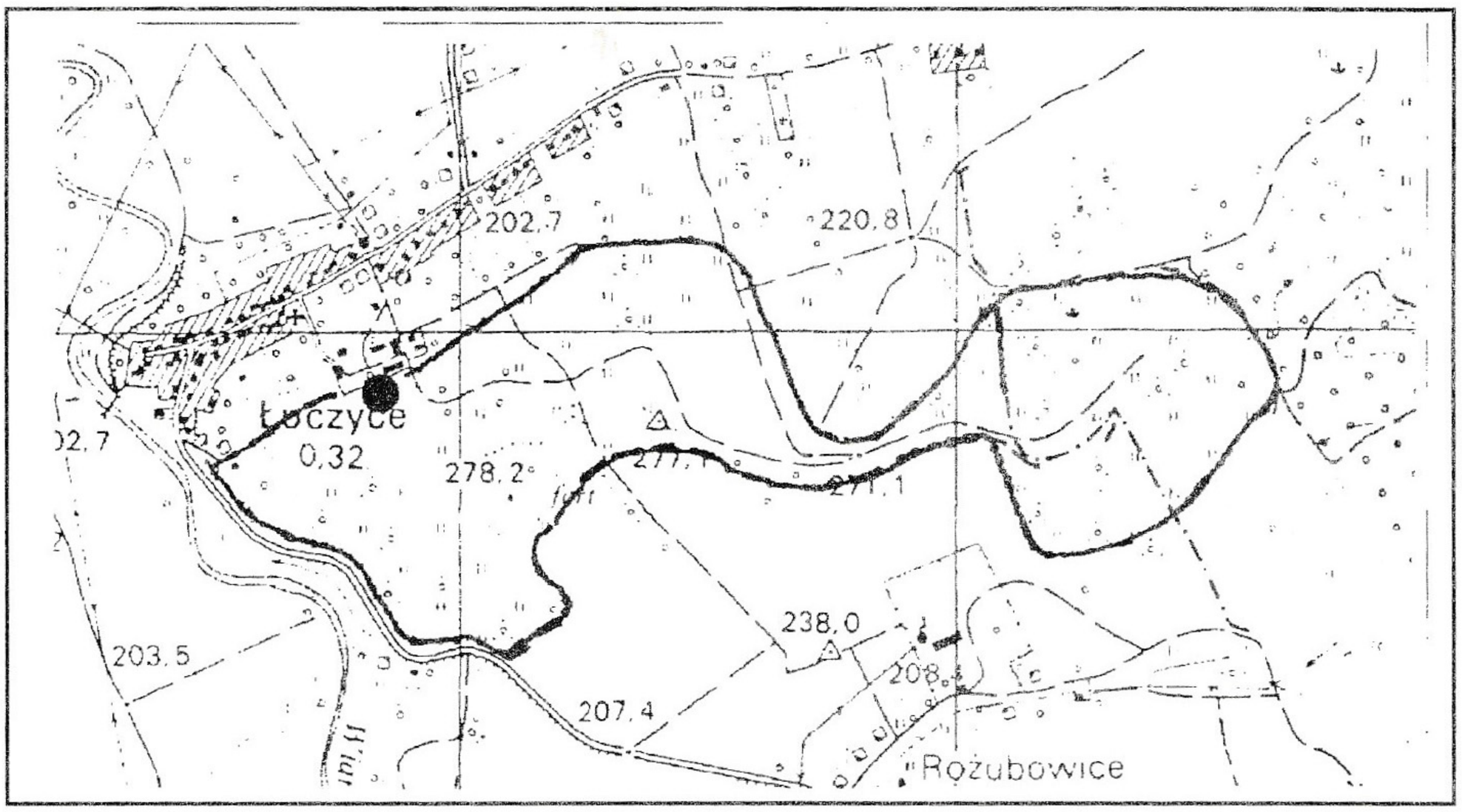
2. Powierzchnia B - Siedliska, wielkość 250 ha. Wykonano 5 liczeń w maju i czerwcu. Powierrzchnia badań obejmowała swoim zasięgiem pola uprawne przylegające w części zachodniej do wsi Siedliska, przysiółek Karczmary (ryc. 2).

Ryc. 1. Powierzchnia A. Kosienice. Stanowiska kląskawki

Ryc. 2. Powierzchnia B. Siedliska. Stanowiska kląskawki w 1995

Ryc. 3. Powierzchnia C. Wzórza Łuczyckie. Stanowiska kląskawki w 1995 roku

Fizjografia terenu słabo urozmaicona, teren większości płaski, jedynie w części południowo-zachodniej występują niewielkie pagórki. W uprawie dominowały zboża oraz w części północnej monokultura rzepaku, występowały też nielicznie rośliny okopowe. Teren poprzecinany był głębokimi rowami melioracyjnymi, które w części wschodniej porośnięte były wzdłuż dość zwartymi krzewami i pojedynczymi drzewami wierzby, tarniny, bzu czarnego i głogu. W części południowo-wschodniej znajdują się osadniki ścieków, tzw. pola lagunowe o powierzchni około 25 ha, porośnięte zbiorowiskami roślinności wodno-bagiennej. Gleby ciężkie w większości iły i mady. Od strony południowo-zachodniej powierzchnia styka się z asfaltową drogą wzdłuż, której rosną wysokie topole balsamiczne.

3. Powierzchnia C - Wzgórza Łuczyckie, wielkość 100 ha. Obejmowała swoim zasięgiem najwyższe partie (do 288 m npm.) Wzgórz Łuczyckich (ryc. 3). Występowały tu głównie zbiorowiska roślinności stepowej należącej do klasy *Festuco-Brometea* rzędu *Festucetalia valesiacae*, związku *Cirsio-Brachypodion pinnati* i *Festuco-Stipion* oraz w mniejszym stopniu klasy *Molinio-Arrhenatheretea*. Gleby brunatne właściwe lub brunatne wyługowane - wykształcone na lessach lub iłach pylastych (Skrzyp 1993). Fizjografia terenu powierzchni badań bardzo urozmaicona, "szczyty" opadają bardzo gwałtownie w dół, występują jary, uskoki, zagłębienia terenu. Cała powierzchnia porośnięta była niskimi (z reguły do 1 m) i bardzo luźno rosnącymi krzewami głogu, tarniny, dzikiej róży. W centrum znajdowała się niewielka enklawa wysokich drzew porastających dawny fort pancerny "Łuczyce".

Kląskawka jest gatunkiem łatwym do obserwacji w terenie. Samce (rzadziej samice) w okresie lęgowym regularnie przesiadują na stałych punktach, a ponadto te same stanowiska zajmowane są przez wiele lata z rzędu. W przypadku prezentowanych badań na każdym stanowisku obserwowano parę ptaków, co najmniej dwukrotnie w ciągu sezonu lęgowego. Liczenia prowadzono głównie rano i do południa. Niektóre cenzusy

(w maju) na powierzchni A prowadzono także pod wieczór, kiedy następuje ponowny wzrost aktywności. Kląskawki w okolice Przemyśla przylatują najczęściej pod koniec drugiej połowy marca. Do lęgów przystępują z reguły w drugiej połowie kwietnia. W obecnym roku z powodu bardzo niskiej temperatury w kwietniu, gatunek ten przystąpił do lęgów około 2 tygodnie później niż zwykle, dlatego pierwsze liczenia wykonano dopiero w pierwszej dekadzie maja.

Badania ilościowe na małych powierzchniach wykonywane były przede wszystkim metodą transektową, a wyniki częściowo opublikowane (Hordowski 1993, 1994, Hordowski i Kunysz 1991, Hordowski i Czernicki 1994).

Wyniki

Na powierzchni A - Kosienice stwierdzono 19 par lęgowych, w zagęszczeniu 1.5 p/km^2 (tab. 1). Jak wynika z ryc. 1 ptaki koncentrowały się przede wszystkim wzdłuż dróg asfaltowych: Przemyśl-Łańcut i Kosienice-Orły (jedno stanowisko). Pozostałe znajdowały się wzdłuż polnych dróg lub w ich najbliższym sąsiedztwie. Zagęszczenie na wydzielonej powierzchni 130 ha wynosiło w latach 1981-1995 od 2.3 do 10 p/km^2.

Powierzchnia B - Siedliska. Stwierdzono 5 par w zagęszczeniu 2.0 p/km^2 (ryc. 2, tab. 1) Trzy pary lęgły się w pobliżu drogi asfaltowej i zabudowań wsi Siedliska, natomiast dwie w sąsiedztwie osadników ścieków. Gatunek nie obserwowano wśród upraw zbóż i rzepaku

Powierzchnia C - Wzgórza Łuczyckie. Zanotowano tylko jedną parę w sąsiedztwie zabudowań wsi Łuczyce (ryc. 3, tab. 1) w zagęszczeniu 1 p/km^2. Pozostały teren równomiernie zasiedlony był przez pokrewny gatunek pokląskwę (*Saxicola rubetra*). Stwierdzono wyraźne wykluczanie się stanowisk.

W czasie liczeń gniazd bociana białego w dniach 5-12 VII 1995, prowadzonych na obszarze 9 gmin wokół Przemyśla (ok. 800 km^2), dodatkowo liczono z samochodu wszystkie napotkane kląskawki, uznając obserwacje samca, samicy lub rodzinę za jedno stanowisko. Poruszano się przede wszystkim wzdłuż dróg, tak więc obserwacje są dość przypadkowe i należy je traktować jako bardzo przybliżone. Łącznie na całym obszarze naliczono 120-125 stanowisk. Zakładając za Domaszewiczem i Lewartowskim (1985), którzy liczyli kląskawki w podobny sposób, że wykryto 10-40% stanowisk, to zagęszczenie wynosiło około 0.9 p/km^2 terenów nieleśnych.

TABELA 1. Zagęszczenie kląskawki na dużych powierzchniach próbnych (powyżej 1 km^2) w Polsce

Teren	Liczba par	p/km^2	Powierzchnia w km^2	Autor
Gliwice	32	0.2	136	Dyrcz *et al.* 1991
Rybnik	66	0.5	135	Dyrcz *et al.* 1991
Przemyśl	16	0.5	33	H. Kurek
Kosienice woj. przemyskie	50	3	24	Hordowski 1994
Łąki pod Gliwicami	10	3	3.4	Dyrcz *et al.* 1991
Dolina rzeki Wiar	7	3.2	2.2	Kunysz 1995
Dolina potoku Jamnianka	2	1.3	1.6	Kunysz 1995
Pow. A	19	1.5	12.5	niniejsza praca
Pow. B	5	2	2.5	niniejsza praca
Pow. C	1	1	1	niniejsza praca

Dyskusja

Średnie zagęszczenie z 3 wielkoobszarowych powierzchni położonych na nizinach wynosiło około 1.5 p/km^2 (niniejsza praca), natomiast na terenie podgórskim w siedliskach odpowiadających gniazdowaniu było jeszcze wyższe 2.2 km^2 (Kunysz 1995). W porównaniu z innymi regionami południowej Polski zagęszczenie w okolicach Przemyśla, było podobne (tab. 1). Domaszewicz i Lewartowski (1985) na Pogórzu Środkowobeskidzkim stwierdzili 0.15-0.6 p/km^2, Dyrcz *et al.* (1991) na łąkach pod Gliwicami 3 p/km^2, Hordowski (1994) na obszarze Progu Lessowego w okolicach Przemyśla w latach 1988-1992 także 3 p/km^2.

Na małych powierzchniach próbnych w okolicach Przemyśla, stwierdzone zagęszczenie, jak sugerują wyniki, jest zależne od zasiedlanego środowiska (tab. 2). Najwyższe zanotowano wzdłuż torowisk i dróg asfaltowych porośniętych drzewami i krzewami śred. 2.6 p/10 ha (1.2 1.5), następnie na zakrzewionych łąkach śred. 1.1 p/10 ha (0.6-2.0), starorzeczach śred. 0.9 p/10 ha (0.4-1.8). Najniższe stwierdzono wśród pól uprawnych 0.6 p/10 ha (0.2-0.9), co potwierdza wcześniejsze (Hordowski 1991) opinie, iż gatunek ten bardzo nielicznie występuje wśród rozległych pól.

Wyniki liczeń przeprowadzonych w granicach administracyjnych trzech polskich miast sugerują, iż licznie zasiedla ten gatunek obrzeża miast: Gliwice 0.2 p/km^2, Rybnik 0.5 p/km^2, Przemyśl 0.5 p/km^2, (H. Kurek, Dyrcz *et al.* 1991).

TABELA 2. Zagęszczenie kląskawki na wybranych powierzchniach próbnych w Polsce (poniżej km^2)

Teren	p/10 ha	Autor
Kraków - Krzemionki	0.7	Walasz 1992
Dolina Jasiołki i Wisłoki	0.7	Walasz 1992
Zrąb świeży - skraj lasu - Tuligłowy	1.7	Hordowski 1991
3-4 letni młodnik liściasty - Węgierka	0.6	"
Młodnik sosnowy - Bory Dolnośląskie	0.9	Grabiński, Stawarczyk 1987
Łąki i pola uprawne - Żurawica	2.0	Hordowski, Kunysz 1991
Podmokłe łąki - Surmaczówka	1.0	dane niepublikowane
Łąki kośne - Łapajówka	0.6	Hordowski, Kunysz 1991
Łąki kośne z drzewami i krzewami - Hurko	1.1	"
Łąki z krzewami - Kosienice	1.2	"
Łąki z drzewami - Kosienice	1.1	"
Monokultura pszenicy - Kosienice	0.8	"
Pola uprawne - Maćkowice	0.9	"
Pola uprawne - na W od Wacławic	0.2	"
Pola - Cisowa	0.7	dane niepubublikowane
Pola uprawne - Rokietnica	0.7	”
Pola uprawne - Rokietnica	0.5	”
Drogi asfaltowa koło Stubna (2 km)	1.5	Hordowski 1994
Droga Kosienice-Rokietnica (2.6 km)	1.2	”
Droga Kosienice-Batycze (4.6 km)	2.5	”
Droga Chorzów-Tuligłowy (900 m)	3.3	”
Tory i nasyp Buszkowice-Hurko	4.5	dane niepublikowane
starorzecze Hurko	1.0	Hordowski, Czernicki 1994
starorzecze Buszkowice	0.8	"
starorzecze Wisznia	1.0	"
starorzecze Nienowice PGR	0.4	"
starorzecze Wietlin	0.4	"
wyschnięte starorzecze Bolestraszyce	1.8	Hordowski, Kunysz 1991
Dolina Wisłoka Frysztak - Strzyżów	1.2 p/km rzeki	Domaszewicz, Lewartowski 1985
Dolina Wiaru Nowosiółki-Sierakośce	1.5 p/km rzeki	Hordowski 1993
Dol. Sanu Bachórz-Bachórzec	0.2 p/km rzeki	"
Dol. Sanu Wyszatyce-Bolestraszyce	0.1 p/km rzeki	"

Lokalnie może kląskawka osiągać znaczne zagęszczenie, np. w pasie o 250 x 3000 m przy rezerwacie Łężczak stwierdzono 14 par (1.9 p/10 ha), w okolicach Przemyśla 200 x 900 m 6 par (3.3 p/10 ha) (Krotoski 1987, Hordowski, Kunysz 1991). W Europie Zachodniej lokalne zagęszczenia były także bardzo wysokie, np. 6 par na obszarze 40 x 350 m; 4 pary na 1 ha; 18-20 par na 45 ha, na nieużytkach w Holandii o powierzchni 14 ha aż 179 p/km^2, w optymalnym środowisku u afrykańskiego podgatunku *S. t. nebularum* 75-100 p/km^2 (tab. 3) (Cramp 1988, Suter 1988).

TABELA 3. Zagęszczenie kląskawki na wybranych powierzchniach w Europie Zachodniej

Teren	p/ km^2	Autor
Asturia/Hiszpania	33	Cramp 1988
Bretania/Francja	7-12	Suter 1988
Cornwalia/Anglia	31.5	Cramp 1988
Dorset/Anglia	7.3	Cramp1988
Dorset/Anglia	7	Johnson 1971
Drenthe/Holandia	4	Suter 1988
Mastricht/Holandia	179	Cramp 1988
Nordrhein-Westfalia; pow. 10-40 km^2	0.8-2.5	Suter 1988
Rheinland/Niemcy	6-12	Mildenberger 1950
SE-Anglia	3-10	Suter 1988
Sussex/Anglia	2.8-9.6	Cramp 1988
Wehner Heide/Westfalia/Niemcy	9	Stumpf 1994
Westfalia/Niemcy	3-9	Suter 1988

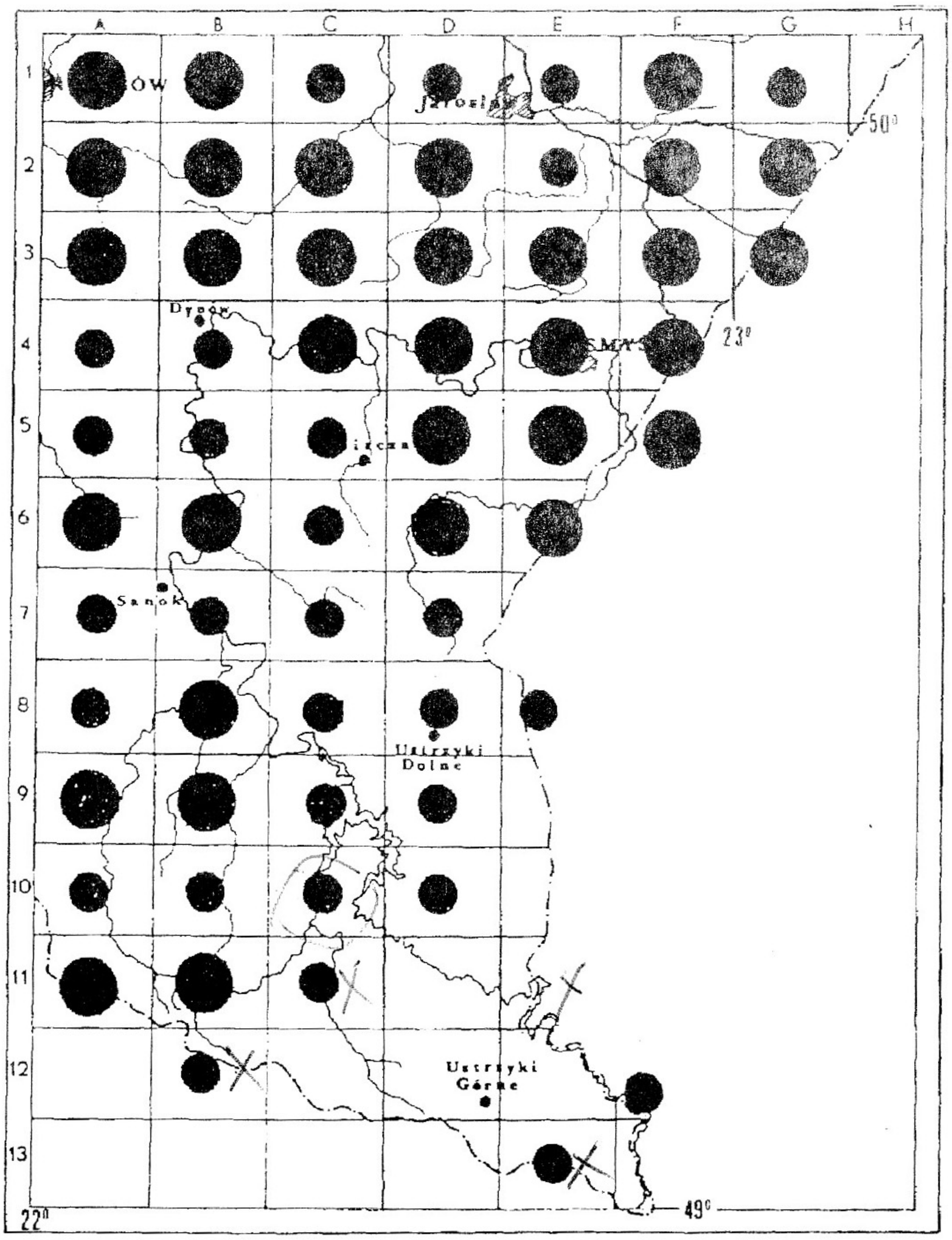
W dolinach mniejszych rzek zagęszczenia również są zbliżone, np. w dolinie Wisłoka między Frysztakiem a Strzyżowem na długości 20 km było co najmniej 25 par (1.2 p/km rzeki) (Domaszewicz, Lewartowski 1985), w dolinie Wiaru między Sierakościami a Nowosiółkami 1.5 p/km rzeki. W dolinie Sanu pod Przemyślem występuje mniej licznie około 0.1-0.2 p/km rzeki (Hordowski 1994).

Rok badań 1995 - był rokiem niskiej liczebności tego gatunku. Na powierzchni A - Kosienice w latach 1988-1992 stwierdzono około 30 par, tj. prawie 50% więcej niż obecnie. Na wydzielonym obszarze 130 ha w latach 1981-95 liczebność kląskawki była następująca: w 1981 ok. 10 par, w 1983 - 8 par, 1984 - 7 par, 1985 - 6 par, 1987 i 1988 - 5 par, 1989 - 4 pary, 1990 - 9 par, 1991 - 13 par, 1993 - 5 par, 1994 - 3 pary (Hordowski 1994), 1995 - 3 pary. Skokowe zmiany liczebności są spotykane często u tego gatunku, np. w Westfalii na powierzchni 10 km^2 gnieździło się w latach 1976-1986 od 5 do 21 par (Flink, Pfeifer 1987).

Na kilku dużych powierzchniach próbnych zagęszczenia w Niemczech według danych Sutera (1988) były podobne do uzyskanych w niniejszych badaniach 0.6-2.5 p/km^2, ale niższe od wyników przedstawionych dla całej Europy przez Crampa (1988) i Bezzela (1991) 2.8-12 p/km^2. Na mniejszych powierzchniach próbnych zagęszczenia wynosiły do 6-8 p/10 ha (Cramp 1988, Suter 1988).

TABELA 4. Liczebność kląskawki na dużych obszarach Polski

Teren	Liczba par	p/km^2	Pow. (w km^2	Autor
Polska	3 000-6 000	-	312 000	Tucker, Heath 1994
Małopolska	15 000-2 0000	ok. 0.5	40 000	Walasz 1992
Śląsk	500	0.01	60 000	Dyrcz *et al.*1991
woj. przemyskie	3 000-5 000	ok. 1	4 400	Hordowski 1991
Ziemia Przemyska	1 200-1 400	ok. 1	1 300	Hordowski Kunysz 1991

Ryc. 4. Występowanie kląskawki w Karpatach Wschodnich (Hordowski, Kunysz przyg.)

Próby szacowania liczebności kląskawki na dużych obszarach dokonano dla Śląska, Małopolski, woj. przemyskiego (Dyrcz *et al.* 1991, Hordowski 1991, Walasz 1992), a także dla całej Polski (Tucker, Heath 1994) (tab. 4). W przypadku jednak tego gatunku należy zachować szczególną ostrożność, bowiem kląskawka jest gatunkiem występującym w Polsce wybitnie pla-

mowo. Mimo bardzo zbliżonych biotopów może nie zasiedlać obszarów ościennych. Np. w okolicach Przemyśla występuje powszechnie, natomiast na terenach przygranicznych Ukrainy i w okolicach Lwowa jest rzadkością (Hordowski, Kunysz 1991). Podobne zjawisko występuje na terenie podgórskim; na Pogórzu Przemyskim i Środkowobeskidzkim jest powszechna, ale im bardziej na południowy-wschód od Przemyśla i Rzeszowa staje się coraz rzadsza i bardziej rozproszna. W Bieszczadach Zachodnich stwierdzono tylko pojedyncze stanowiska lub brak ich zupełnie (Domaszewicz, Lewartowski 1985, Hordowski, Kunysz w przygot., ryc. 4). Wobec tego właściwa ocena występowania i liczebności może być dokonywana tylko dla poszczególnych, niewielkich rejonów. Wydaje się także, że standardowe badania atlasowe, które prowadzone są z reguły na wielkich obszarach, nie pozwalają na jakąś poważniejszą ocenę liczebności, a dają tylko przybliżony obraz rozmieszczenia gatunku. Muszą być poparte rzetelnymi badaniami na powierzchniach wielkoobszarowych rzędu kilku-kilkunastu km^2.

Literatura

Bezzel E. 1991. *Kompedium der Vogel Mitteleuropas - Passeriformes.* Aula-Verlag, Wiesbaden.

Cramp S. 1988. *Handbuch of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa.* V. Oxford University.

Domaszewicz A., Lewartowski Z. 1985. *Przyczynek do znajomości awifauny okolic Krosna i Strzyżowa (woj. krośnieńskie i rzeszowskie).* Acta Zool. Cracov., 29, 10: 219-228.

Dyrcz A., Grabiński W., Stawarczyk T., Witkowski J. 1991. *Ptaki Śląska. Monografia faunistyczna.* Zakł. Ekol. Ptaków. Wrocław.

Flinks H., Pfeifer F. 1984. *Zur Verbreitung und Populationsentwicklung des Schwarzkehlchens (Saxicola torquata) in Nordrhein-Westfalen.* Vogelwelt, 105: 41-51.

Flinks H., Pfeifer F. 1987. *Brutzeit, Gelegegroße und Bruterfolg beim Schwarzkehlchen (Saxicola torquata).* Charadrius, 23, 2: 128-140.

Hordowski J. *Rozmieszczenie i liczebność ptaków lęgowych w województwie przemyskim.* Wyd. Zakł. Fizjogr. Arbor. 1-80. Bolestraszyce

Hordowski J. 1993. *Zespoły lęgowe ptaków gniazdujących w zbiorowiskach leśnych i zaroślowych w okolicach Przemyśla.* Bad. orn. Ziem. Przem. 1: 73-120.

Hordowski J., Czernicki M. 1994. *Ptaki lęgowe starorzeczy w dolinie środkowego Sanu.* Bad. orn. Ziem. Przem., 2: 75-89.

Hordowski J., Kunysz P. 1991. *Ptaki Ziemi Przemyskiej.* Not. Orn., 32, 1-2: 5-90.

Hordowski J., Kunysz P. *Ptaki Karpat Wschodnich* (w przygot.)

Johnson E.D.H. 1971. *Observations on a resident population of Stonechats in Jersey.* Brit. Birds, 64: 201-213

Krotoski T. 1987. *Ptaki rezerwatu Łężczak k/Raciborza.* Ptaki Śląska, 5: 29-48.

Kunysz P. 1995. *Zagęszczenie kląskawki (Saxicola torquata) na obszarze Pogórza Przemyskiego (1995).* Bad. orn. Ziem. Przem. 3.

Mildenberger H. 1950. *Beitrage zur Okologie und Brutbiologie des Schwarzkehlchens.* Bonn. Zool. Beitr., 1: 11-12.

Skrzyp A. 1993. *Krajobraz i roślinność stepowa Opola zachodniego (w aspekcie ochronnym*). SGGW, Warszawa (praca magisterska).

Stumpf T. 1994. *Die Bestandssituation der Schwarzkehlchens (Saxicola torquata) in Nordrhein-Westfalen.* Charadrius, 30, 3: 157-165.

Suter W. 1988. *Saxicola torquata rubicola (Linnaeus, 1766).* (w:) Glutz v. Blotzheim U.N., Bauer M. *Handbuch der Vogel Mitteleuropas*. 11/1. Aula-Verlag, Wiesbaden.

Szafer W., Zarzycki K. 1972. *Szata roślinna Polski*. PWN, Warszawa.

Tomiałojć L. 1990. *Ptaki Polski, rozmieszczenie i liczebność*. PWN, Warszawa.

Tucker G.M., Heath M.F. 1994. *Birds in Europe: their conservation status*. Cambridge, UK BirdLife International.

Walasz K. 1992. *Kląskawka Saxicola torquata.* (w:) *Atlas ptaków lęgowych Małopolski 1985-1991*. Biologia Silesiae. Wrocław.

Badania nad ornitofauną
Ziemi Przemyskiej. 1995 (3); 81-83.

Przemysław Kunysz

Zagęszczenie kląskawki *(Saxicola torquata)* na obszarze Pogórza Przemyskiego (1995)

Wstęp

Okolice Przemyśla są jednym z głównych obszarów występowania kląskawki w Polsce (Tomiałojć 1990). Materiały odnośnie zagęszczenia tego gatunku na powierzchniach próbnych terenów nizinnych okolic Przemyśla zostały zebrane przez Hordowskiego (1995).

Niniejsza praca ma za cel przedstawienie zagęszczenia par kląskawki w terenie Pogórza Przemyskiego .

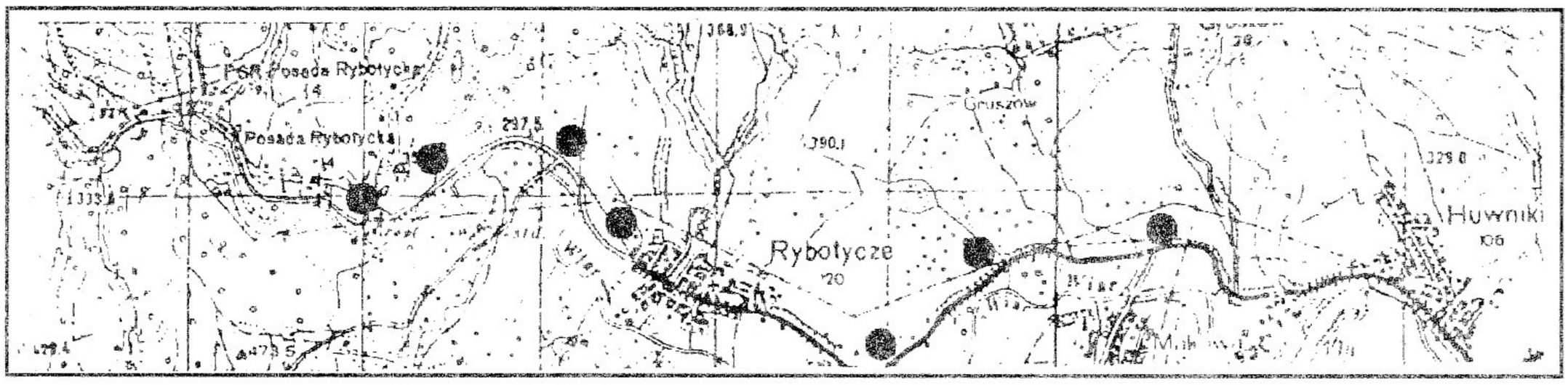
Teren badań i metody

Obserwacje prowadzono na dwóch powierzchniach próbnych zlokalizowanych we wschodniej części Pogórza Przemyskiego, położonych na wysokości od około 300 do 400 m npm.

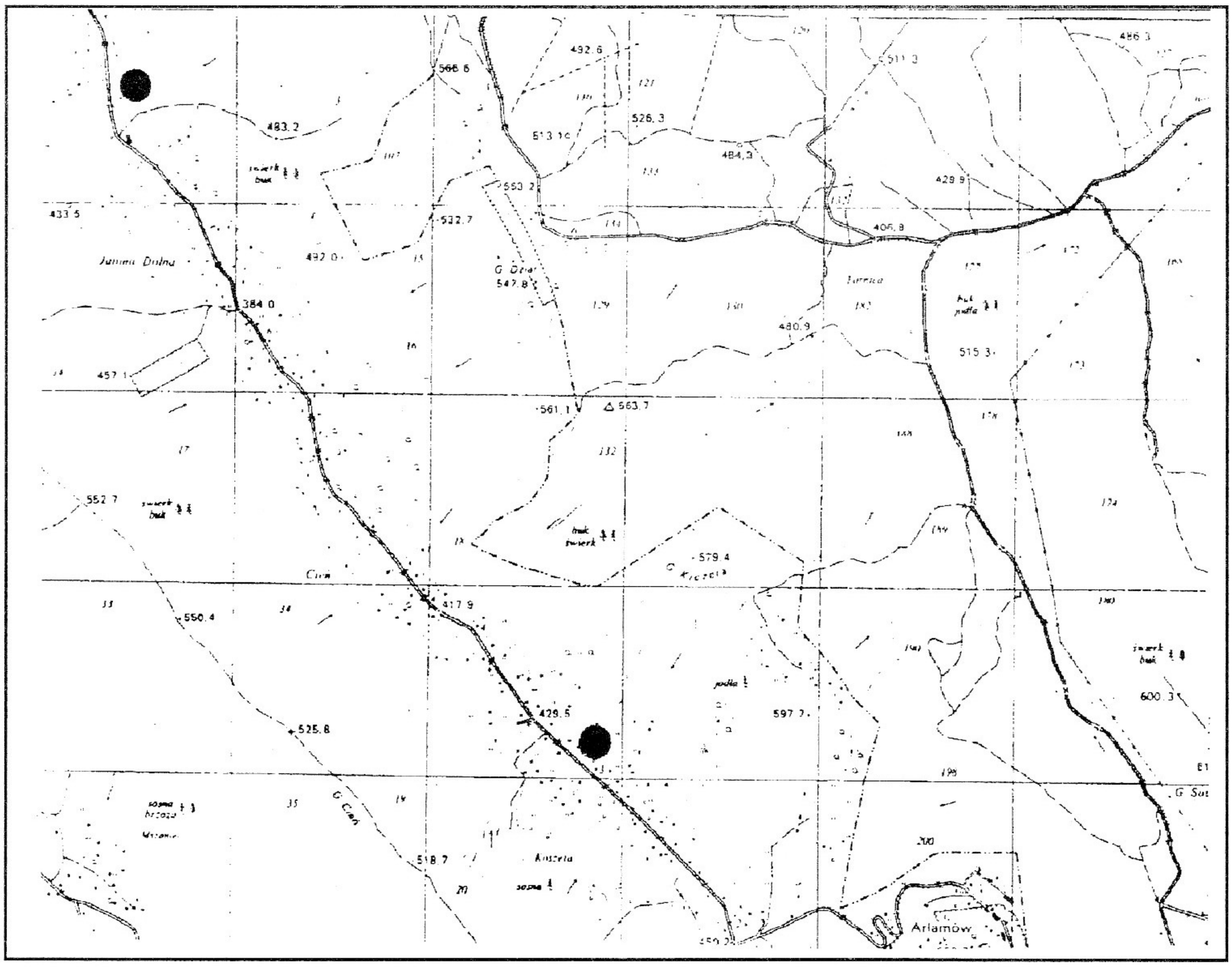
1. Powierzchnia I. Rybotycze (2.2 km^2). Wyznaczona została wzdłuż drogi w środkowym biegu Wiaru. Cały obszar poprzecinany jest szachownicą pól i łąk z licznymi miedzami i nieużytkami. Teren jest suchy, miejscami nasłoneczniony, z fragmentami roślinności stepowej. Rowy przy drodze zarośnięte były chwastami, krzewami głogu i tarniny. Na niektórych polach i łąkach rosną stare drzewa owocowe - pozostałość po dawnych gospodarstwach. W skład powierzchni wchodzi teren wsi: Posada Rybotycka, Rybotycze, Makowa, Huwniki (rys. 1).

2. Powierzchnia II. Jamna, woj. krośnieńskie (1.6 km^2). Zlokalizowana po obu stronach rzeczki Jamnianki, przy drodze z Trójcy do Arłamowa. Krajobrazowo teren ten jest szeroką podłużną doliną o długości około 12 km porośniętą wysokimi nie koszonymi trawami w otoczeniu masywów podgórskich, gęsto porośniętych lasami bukowo-jodłowymi. Łąki miejscami podmokłe. Szerokość doliny w najwęższym miejscu (od granicy lasu do

granicy lasu na przeciwnym brzegu) wynosiła około 150 m. Przy drodze nad rowami wysoka roślinność zielna. Na stokach porośniętych roślinnością trawiastą występują liczne drzewa owocowe i okazałe lipy (rys. 2).

Ryc. 1. Powierzchnia I. Rybotycze z zaznaczonymi stanowiskami kląskawki

Ryc. 2. Powierzchnia II. Jamna z zaznaczonymi stanowiskami kląskawki

Ogółem wykonano sześć liczeń na każdej powierzchni w okresie od kwietnia do lipca, w czasie około 10 godzin na każde liczenia. Nie prowadzono wyszukiwania gniazd. Szczególny nacisk kładziono na prowadzenie obserwacji na powierzchniach w okresie wylotu młodych z gniazd. Ptaki liczono w pasie 100 m po obu stronach drogi.

Wyniki

Wyniki liczeń na powierzchniach przedstawia tabela 1. Na powierzchni I Rybotycze stwierdzono 7 par lęgowych o zagęszczeniu 3,2 p/km^2, a na powierzchni II Jamna 2 pary w zagęszczeniu 1,3 p/km^2.

Wyraźnie zauważa się większe zagęszczenie par kląskawki na powierzchni silnie zurbanizowanej i przekształconej przez człowieka o urozmaiconym krajobrazie kulturowym (powierzchnia Rybotycze) niż na powierzchni Jamna różniącej się typem siedliskowym i krajobrazowym.

Na obu powierzchniach zauważono skupianie się par ptaków przy drogach nad stromymi rowami odwadniającymi z dużą ilością wysokiej roślinności zielnej, niekiedy z pojedynczymi niskimi krzewami tarniny i głogu.

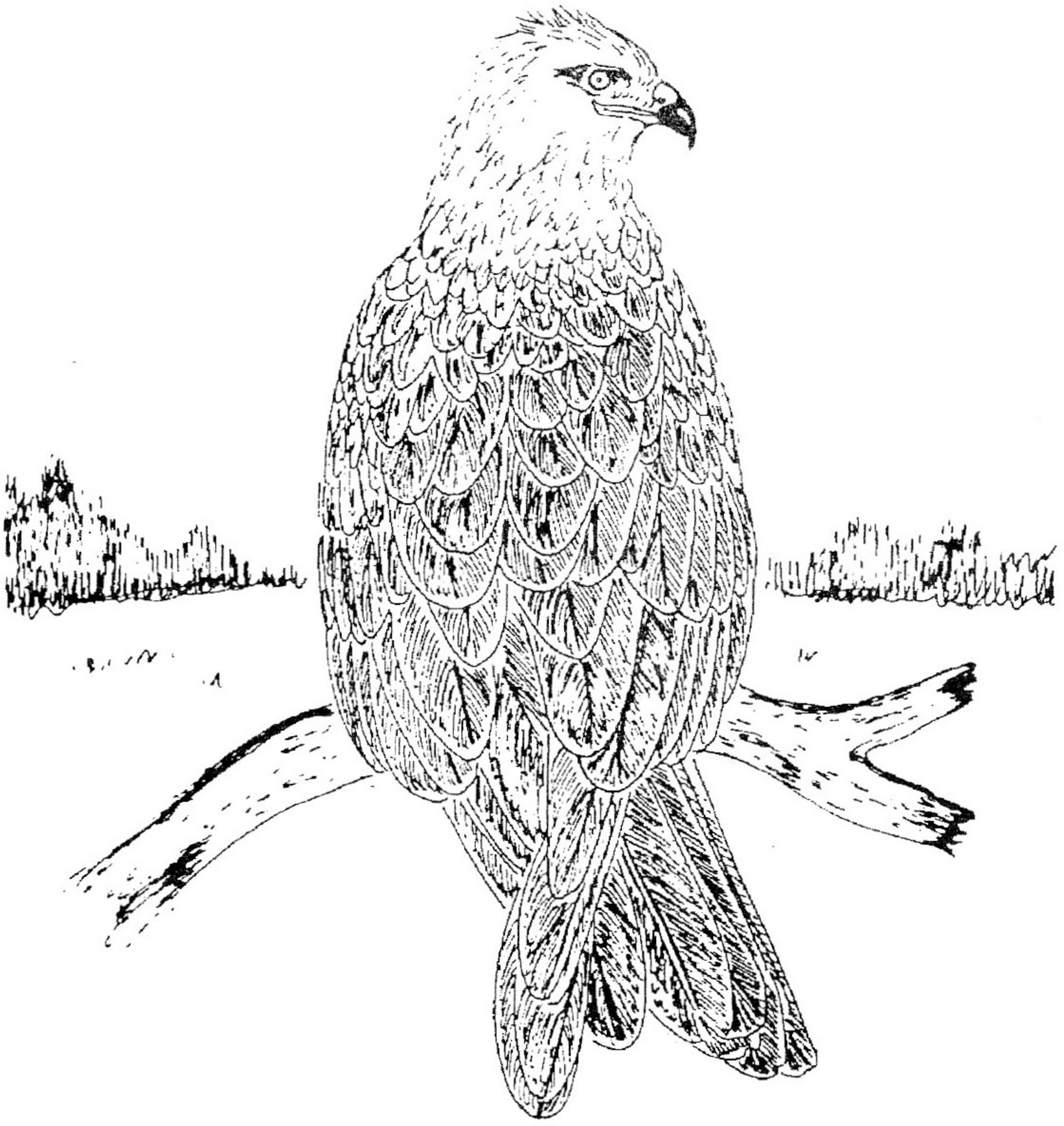
TABELA 1. Zagęszczenie kląskawki na wybranych powierzchniach Pogórza Przemyskiego w 1995

Powierzchnia	liczba par	p/1 km^2
I. Rybotycze	7	3,2
II. Jamna	2	1,3

Literatura

Hordowski J. 1995. *Występowanie kląskawki (Saxicola torquata) w krajobrazie kulturowym nizinnej części Ziemi Przemyskiej*. Bad. orn. Ziem. Przem. 3. WZPK, Przemyśl.

Tomiałojć L. 1990. *Ptaki Polski, rozmieszczenie i liczebność.* PWN, Warszawa.

Badania nad ornitofauną
Ziemi Przemyskiej. 1995 (3); 85-88.

Przemysław Kunysz

Awifauna lęgowa projektowanego rezerwatu "Turnica"

Wstęp

Celem opracowania jest przedstawienie składu gatunkowego ptaków lęgowych projektowanego rezerwatu leśnego "Turnica".

Wzmiankowe informacje o awifaunie tego terenu znajdują się w opracowaniu dokumentacji rezerwatu (Bęben 1989).

Teren badań i metody

Projektowany rezerwat leśny "Turnica" położony jest na terenie Parku Krajobrazowego Pogórza Przemyskiego, nadleśnictwo Bircza, leśnictwo Turnica. Zajmuje powierzchnię 151,85 ha, w tym 149,84 ha to zbiorowiska leśne. Obszar rezerwatu położony jest na wysokości 485-610 m npm (Bęben 1989), a według podziału geobotanicznego zlokalizowany jest w Prowincji Górskiej, podokręgu Pogórze Przemyskie (Szafer, Zarzycki 1977).

Średnia roczna suma opadów atmosferycznych wynosi 700-850 mm, średnia roczna temperatura powietrza + 7,0 do +7,5 ^{o}C. Teren rezerwatu leży w zlewni dwóch potoków: Turnica, Jamnianka.

Zbiorowiskiem roślinnym dominującym na terenie rezerwatu jest buczyna karpacka (*Dentario glandulosae-Fagetum*) w swojej typowej reglowej formie i występuje jedynie w paśmie Turnicy. Rosną tu między innymi: czosnek niedźwiedzi *(Allium ursinum)*, żywiec gruczołowaty *(Dentaria glandu-*

losa), miesięcznica trwała *(Lunaria rediviva)*, paprotnik Brauna *(Polystichum Braunii)* i inne (Bęben 1989).

Powierzchnia badawcza (10 ha) zlokalizowana była w południowo-zachodniej części rezerwatu (oddz. 186) porośnięte około 80 (miejscami 100-120) letnią buczyną karpacką (VI klasa wieku - jodła) ze słabym podszyciem. Od północnej strony przylegała do potoku tworzącego głęboki wąwóz. Na całej powierzchni znajdują się liczne spróchniałe pnie po ściętych wiekowych jodłach oraz stojące okazałe butwiejące drzewa z fragmentami odpadającej kory.

Badania prowadzono od marca do końca czerwca 1995. Ogółem przeprowadzono 7 liczeń według metody kartograficznej (Tomiałojć 1980). Obserwacj dokonywano w godzinach od 5^{oo}-6^{oo} do 12^{oo}. Jednorazowo wykonano kontrolę nocną. Za gatunek lęgowy uznano taki, którego zachowanie było charakterystyczne dla okresu lęgowego (Tomiałojć 1980a). Wyrywkowo prowadzono również obserwacje na terenie rezerwatu poza powierzchnią próbną.

Za Palmgrenem strukturę dominacji podzielono w następujący sposób: powyżej 5% - gatunki dominujące, 2-4,9% - gatunki towarzyszące, - poniżej 2% gatunki przypadkowe.

Omówienie wyników badań

Ogółem na terenie rezerwatu stwierdzono 39 gatunków ptaków. Z tego 22 (tab.1) + dzięcioł zielonosiwy, dzięcioł czarny, grzywacz, siniak, szczygieł, czyż, kruk uznano za lęgowe (znaleziono gniazda, widziano podloty), a 17 (tab. 1) + krogulec, dzięcioł białogrzbiety, piecuszek, cierniówka, zaganiacz za prawdopodobnie lęgowe (obserwacja toków, śpiewających samców).

Ogólne zagęszczenie na powierzchni badawczej wynosiło 58.0 p/10 ha. Zdecydowanym dominantem była zięba 10.0 p/10 ha. Do gatunków dominujących ponadto należały (5 gatunków): rudzik, sosnówka, mysikrólik, pokrzywnica, czarnogłówka (3.0 p/10 ha), które stanowiły 26,0% ugrupowania. Gatunki towarzyszące (12 gatunków) stanowiły 40,8% ugrupowania. Pozostała część ugrupowania (9 gatunków) to gatunki przypadkowe - 15,3% (tab. 1).

TABELA 1. Zagęszczenie oraz udział procentowy lęgowych gatunków ptaków w projektowanym rezerwacie "Turnica" w 1995. Objaśnienia: x - znaleziono gniazda, obserwowano podloty, + - obserwowano śpiewające samce i toki

Gatunek	Obserwacja	p/10 ha	%
1. *Fringilla coelebs*	x	10,0	17,2
2. *Erithacus rubecula*	x	3,0	5,2
3. *Parus ater*	+	3,0	5,2
4. *Regulus regulus*	+	3,0	5,2
5. *Prunella modularis*	x	3,0	5,2
6. *Parus montanus*	x	3,0	5,2
7. *Phylloscopus collybita*	x	2,0	3,4
8. *Sylvia atricapilla*	x	2,0	3,4
9. *Turdus merula*	x	2,0	3,4
10. *T. philomelos*	x	2,0	3,4
11. *Parus major*	x	2,0	3,4
12. *Troglodytes troglodytes*	x	2,0	3,4
13. *Certhia familiaris*	x	2,0	3,4
14. *Sitta europaea*	x	2,0	3,4
15. *Turdus viscivorus*	+	2,0	3,4
16. *Dendrocopos major*	x	2,0	3,4
17. *Garrulus glandarius*	+	2,0	3,4
18. *Parus caeruleus*	+	2,0	3,4
19. *Phylloscopus sibilatrix*	+	1,0	1,7
20. *Regulus ignicapillus*	+	1,0	1,7
21. *Ficedula albicollis*	+	1,0	1,7
22. *Buteo buteo*	x	1,0	1,7
23. *C. coccothraustes*	+	1,0	1,7
24. *Pyrhulla pyrhulla*	+	1,0	1,7
25. *Sylvia curruca*	+	1,0	1,7
26. *Motacilla cinerea*	x	1,0	1,7
27. *Strix aluco*	+	1,0	1,7
Razem	-	58,0	100

Gatunki obserwowane poza powierzchnią: *Accipiter nisus, Picus canus, Dryobates martius, Dendrocopos leucotos, Columba palumbus, C. oenas, Phylloscopus trochilus, Carduelis carduelis, C. spinus, Sylvia communis, Hippolais icterina, Corvus corax.*

Na szersze omówienie zasługują następujące gatunki:

Orlik krzykliwy *(Aquila pomarina)* - przez cały sezon obserwowano parę ptaków prawdopodobnie lęgowych w okolicy rezerwatu.

Trzmielojad *(Pernis apivorus)* - 21VI 1995 roku obserwowano 1 ptaka tokującego w okolicy rezerwatu.

Puszczyk uralski *(Strix uralensis)* - 9 V 1995 przy drodze Arłamów - Kwaszenina (ok: 1,5 km od rezerwatu) podczas wabienia magnetofonem zlokalizowano dwa aktywnie reagujące osobniki (obs. J. Hordowski).

Puszczyk *(Strix aluco)* - 09 V 1995 podczas wabienia magnetofonem stwierdzono parę ptaków w zachodniej części rezerwatu. Ponadto równocześnie słyszano odzywającego się ptaka w dolinie potoku Jamnianka ok: 0,5 km od rezerwatu (obs. J. Hordowski).

Dzięcioł białogrzbiety *(Dendrocopus leucotos)* - 24 IV 1995 obserwowano intensywnie żerującą samicę we wschodniej części rezerwatu.

Cierniówka (*Sylvia communis*) i piegża (*Sylvia curruca*) - oba te gatunki obserwowane były na skraju rezerwatu - porośniętego dziką różą i tarniną.

Literatura

Bęben H. 1989. *Dokumentacja projektowanego rezerwatu "Turnica".* BULiGL. Przemyśl.

Szafer W., Zarzycki B. 1977. *Szata roślinna Polski* T. I i II, PWN, Warszawa.

Tomiałojć L. 1980. *Kombinowana odmiana metody kartograficznej do liczenia ptaków lęgowych.* Not. Orn., 21, 1-4: 33-54.

Tomiałojć L. 1980a. *Podstawowe informacje o sposobie prowadzenia cenzusów z zastosowaniem kombinowanej metody kartograficznej.* Not. Orn., 21, 1-4: 55-62.

Badania nad ornitofauną
Ziemi Przemyskiej. 1995 (3); 89-93.

Drobne doniesienia awifaunistyczne[1]

Kolejna obserwacja kalandry białoskrzydłej (*Melanocorypha leucptera*) w Polsce

12 V 1993 w Będziemyślu (woj. rzeszowskie) obserwowałem dwa samce kalandry białoskrzydłej. Ptaki przesiadywały w rzadkiej uprawie zboża.

Wygląd ptaków.

- wielkość: nieco mniejszy od szpaka (*Sturnus vulgaris*), sylwetka zbliżona do innych skowronków, zwłaszcza do ptaków z rodzaju kalandra (*Melanocorypha*)

- głowa: na policzkach rdzawoszary "półksiężyc" zaczynający się górną częścią od oka i kierujący się w dół, od mocno brązowego (kasztanowego) wierzchu głowy odgraniczony wyraźną białą brewką, a od boków głowy przybrudzonym szarobiałym rozjaśnieniem. Podgardle białawe, u obu ptaków delikatne kreskowanie w górnej części piersi. Kark szarawy bez zbytniego kontrastu z brązową potylicą. Dziób żółtoszary,

- wierzch ciała: najintensywniej rdzawe były pokrywy małe i średnie I i II rzędu, duże pokrywy I rzędu szarobrązowe, rdzawe pokrywy wyraźnie odcinały się od brązowoszarych barkówek. Płaszcz szarawy z ciemniejszym strychowaniem;

- spód ciała: brzuch i pokrywy podogonowe białawe, ale u jednego ptaka widoczne było wyraźne, ciemnobrunatne kreskowanie na bokach ciała tuż przy skrzydłach. Nogi piaskowe.

- u siedzących ptaków widoczna była jedna z najważniejszych cech tego gatunku, tj. czystobiałe lusterko, które obejmowało lotki II i III rzędu, natomiast lotki I rzędu były czarniawe.

Wygląd ptaków w locie. W pierwszym momencie uwagę zwracało białe lusterko na skrzydłach zaczynające się od końca lotek I rzędu (od 4-6), poprzez lotki II rzędu (tu były najszersze), aż do lotek III rzędu. Koniec luster-

[1] Wszystkie przedstawione obserwacje posiadają akceptację Komisji Faunistycznej Polskiego Towarzystwa Zoologicznego.

ka nie był dobrze widoczny. Uwagę także zwracało kontrastowe ubarwienie pokryw skrzydłowych. Małe i średnie pokrywy były intensywnie rdzawe, tworząc jakby pierwszy pas wzdłuż rozłożonego skrzydła, drugi pas szaroczarny, utworzony był przez duże pokrywy lotek I i II rzędu, trzecim pasem było wspomniane białe lusterko. Ogon brunatny z białymi skrajnymi sterówkami. Lot chybotliwy, tuż nad ziemią zbliżony do lotu kuropatwy (*Perdix perdix*). Głos nieco ostry, podobny do głosu młodych osobników mazurka (*Passer montanus*), choć nieco dłuższy. Ten wschodnioazjatycki gatunek występje na stosunkowo niewielkim obszarze od zachodnich wybrzeży Morza Kaspijskiego po wschodnią część Kazachstanu. Jak podaje Jonsson (1993) stepy Kazachstanu są głównym terenem lęgowym tego gatunku. Jest ptakiem częściowo wędrownym, zimuje na obszarach między Morzem Czarnym a Morzem Kaspijskim. W Europie obserwowana rzadko, zarówno wiosną jak i jesienią. Natomiast w Polsce kalandra białoskrzydła notowana była dotąd cztery razy, ostatnio w 1988 w Jastarnii (Komisja Faunistyczna 1990). Kolejna obserwacja świadczyć może o częstszym zalatywaniu kalandry na teren naszego kraju, jednak niezbyt częste odwiedzanie przez ornitologów terenu pól uprawnych i nieużytków może być jedną z przyczyn przeoczenia tego gatunku.

Grzegorz Filipek

Obserwacja sępa płowego *(Gyps fulvus)* w Bieszczadach

W środkowej części masywu Połoniny Caryńskiej (gm. Cisna, woj. krośnieńskie) 21 VII 1991 obserwowano przez 30 minut 1 *ad*. sępa płowego *(Gyps fulvus)*. Ptaka zauważono krążącego nad połoniną, przy słonecznej, bezchmurnej pogodzie i bardzo dobrej widoczności. Najmniejsza odległość obserwacji wynosiła 80 m. Podczas obserwacji posługiwano się lornetką 12x40.

Podczas krążenia u obserwowanego ptaka skrzydła były uniesione do góry z zadartymi końcami, w czasie szybowania zaś silnie ugięte do dołu z nieznacznie zadartymi końcami do góry.

W pierwszej chwili wzięto obserwowanego ptaka za bociana białego *(Ciconia ciconia)*, złudzenie to spowodowane było dwubarwnością skrzydeł. Widziany ptak odznaczał się masywną sylwetką o deskowatych skrzydłach z silnie rozszerzonymi na końcach lotkami. Skrzydła szerokie, ogon krótki, zaokrąglony miejscami wydawał się prosty. Ubarwienie skontrastowane - od spodu tułów, kuper i pokrywy podskrzydłowe szarordzawe. Na pokrywach

podskrzydłowych nieliczne rozjaśniające pasy jasno szarobiałe. Lotki i ogon ciemne, czarne lub brunatno czarne. Rozjaśnienie na pokrywach skrzydłowych widoczne było z daleka. Z wierzchu ptak posiadał podobne ubarwienie, jednak barwa szarobiała była lepiej widoczna, kuper taki jak pokrywy nadskrzydłowe. Lotki i ogon czarne. Po bokach dolnej części grzbietu dwie ciemne plamy, złożone z ciemnych piór. Głowa od spodu i z wierzchu jasna, białoszara, widoczny charakterystyczny jasny kołnierz. Sęp płowy jest gatunkiem w Polsce zalatującym sporadycznie (Tomiałojć 1990), obserwowanym dotychczas do 1993 32 razy (Komisja Faunistyczna 1993).

Przemysław Kunysz

Rzadkie gatunki ptaków obserwowane w dolinie Sanu w okolicach Sanoka i Jeziora Myczkowskiego

Perkoz dwuczuby (*Podiceps cristatus*). 26 V 1995 ptak na zbiorniku zaporowym w Myczkowcach (być może lęgowy?).

Czapla biała (*Egretta alba*). 23 X 1994 - 7 ptaków w towarzystwie 5 czapli siwych (*Ardea cinerea*) w dolinie Sanu poniżej Sanoka, pomiędzy Dobrą Szlachecką a Uluczem; 27 XII 1994 i 15 I 1995 3 ptaki na Sanie 1 km powyżej dopływu rzeki Osławy, w pobliżu ujęcia wody.

Łabędź krzykliwy (*Cygnus cygnus*). 27 XII 1993, 8 i 9 I 1994 - 5 *ad.* i 1 *imm.*, 4 i 16 XII 1984 - 1 *ad.*, 27 XII 1994 - 5 *ad.*, 15 I i 2 II 1995 - 3 *ad.* na Sanie 1 km powyżej dopływu rzeki Osławy, 25 II 1995 - 6 *ad.* i 2 *imm.* na zbiorniku zaporowym w Myczkowcach.

Łabędź niemy (*Cygnus olor*). 27 XII 1994 - 41 ptaków na Sanie 1 km powyżej dopływu rzeki Osławy.

Rybołów (*Pandion haliaetus*). 16 i 28 IX 1994 obserwowano polującego osobnika na zbiorniku zaporowym w Myczkowcach.

Bielik (*Haliaeetus albicilla*). 11 II 1995 - 1 ptak w dolinie Sanu w Bykowcach w towarzystwie 5 myszołowów (*Buteo buteo*); XI 1993 - 1 ptak, 6 i 12 XII 1993, cztery razy w I 1994 (po 1, 2, 2, 2 ptaki), 14 II 1994 - 2 ptaki, 11, 21, 22, 24, 26 XI, 8 XII 1994 - 1 ptak, 2 I 1995 -2 ptaki, 3-6, 8 i 10 I 1995 - 1 ptak na zbiorniku zaporowym w Myczkowcach.

Drozd obrożny (*Turdus torquatus*). 12 IV 1995 obserwowano samca i samicę, żerujące w towarzystwie śpiewaków (*Turdus philomelos*) i kwiczołów (*T. pilaris*) na łąkach w dolinie Sanu w Średniej Wsi.

Maciej Skowroński

Druga obserwacja pustułeczki *(Falco naumanni)* w okolicach Przemyśla

W dniu 2 IV 1995 na polach w Medyce (gm. Medyka) obserwowano samca pustułeczki *(Falco naumanni)*. Obserwacja przeprowadzana była z najmniejszej odległości 30 m, przez około 10 minut. Oglądanego ptaka widziano przez lornetkę 10x50 i 20x70. Panowały bardzo dobre warunki pogodowe.

Ptaka spostrzeżono siedzącego na słupie elektrycznym. W pierwszej chwili sądzono, że jest to pustułka, ale ptak wydał się mniejszy i delikatniejszy.

Przy bliższej obserwacji zauważono następujące cechy: wyraźnie krótszy ogon nieco tylko wystający poza końce skrzydeł, nogi cytrynowożółte, wierzch głowy jasny, siwo-niebieski, boki głowy jaśniejsze brudno-białe ze słabo wyraźnym wąsem lekko kropkowane, ogon z czarną szeroką pręgą, podgardle jasne beżowe, przód ciała (brzuch, pierś) beżowy jasnoceglasty z nielicznymi, słabo wyraźnymi czarnymi kropkami (wydawało się, iż kropki po bokach ciała były większe), końce skrzydeł - lotki ciemne czarne, grzbiet ceglastobrązowy bez kropkowania, podogonie brudno jasno-beżowe.

Po spłoszeniu ze słupa elektrycznego ptak przeleciał zwinnym, lekkim lotem. Wydawało się, iż uderza z większą częstotliwością skrzydłami niż pustułka. W locie zauważono:

- od spodu skrzydła bardzo jasne białe bez kropkowania (nieliczne kropki na pokrywach) kontrastujące z czarnymi końcami lotek, ogon jasny z czarną pręgą;
- z wierzchu wszystkie lotki I i II rzędu ciemne czarne lub brudno-brązowe, odcinające się od jasno ceglasto-brązowego grzbietu i pokryw skrzydłowych które nie posiadały kropkowania, ogon jasny siwo niebieski z szeroką czarną pręgą. Pustułeczka po raz pierwszy obserwowana była w okolicach Przemyśla w roku 1988 (Hordowski, Kunysz 1991). W Polsce gatunek ten jest stwierdzany wyjątkowo (Tomiałojć 1990) obserwowany był dotychczas około 10 razy (Komisja Faunistyczna 1991).

Przemysław Kunysz, Henryk Kurek

Drugie stwierdzenie warzęchy *(Platalea leucorodia)* w województwie przemyskim

Podczas obserwacji ornitologicznych na stawach w Starzawie (gm. Stubno) 3 IV 1993 stwierdzono 1 *ad.* warzęchy *(Platalea leucorodia)*. Ptak intensywnie żerował w towarzystwie 2 czapli białych *(Egretta alba)* i 15 czapli siwych *(Ardea cinerea)*. Najmniejsza odległość obserwacji wynosiła 40 m, czas obserwacji 1 godzina. Posługiwano się lornetką 12x40 i 20x60.

Podczas obserwacji zanotowano następujące cechy charakterystyczne dla tego gatunku: ptak wyraźnie mniejszy od czapli siwej. Ubarwienie całego ptaka białe, z tyłu na głowie widoczny czub ze zwisających białych, gęstych piór. Nogi ciemne. Dziób ciemny, płaski, na końcu łyżkowato rozszerzony. Podczas lotu szyja wyciągnięta do przodu z lekkim zagięciem pośrodku. Uderzenia skrzydeł dość płytkie. Na piersi lekka żółtawa barwa. Ptak żerował w płytkim zagłębieniu dna stawu wypełnionego wodą.

Pierwsza obserwacja tego gatunku (2 dorosłe ptaki) na stawach w Starzawie miała miejsce w 1982 (Kurek, Kunysz 1984). Warzęcha w Polsce jest ptakiem sporadycznie zalatującym (Tomiałojć 1991) obserwowanym około 42 razy (Komisja Faunistyczna 1994).

Przemysław Kunysz, Henryk Kurek

Literatura

Hordowski J., Kunysz P. 1991. *Ptaki Ziemi Przemyskiej.* Not. Orn. 32, 1-2: 5-90.

Jonsson L. 1993. *Birds of Europe*. London.

Komisja Faunistyczna 1990. *Raport Komisji Faunistycznej o stwierdzeniach w roku 1988.* Not. Orn., 31, 1-4: 80.

Komisja Faunistyczna 1991. *Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1989. Raport Nr 6.* Not. Orn. 32 : 125-142.

Komisja Faunistyczna 1993. *Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1991. Raport Nr 8.* Not. Orn. 34 :347-358.

Komisja Faunistyczna 1994. *Rzadkie ptaki obserwowane w Polsce w roku 1993. Raport Nr 10.* Not. Orn. 35 : 331-346.

Kurek H., Kunysz P. 1984. *Drobne obserwacje faunistyczne - czapla nadobna (Egretta garzetta) i warzęcha (Platalea leucorodia)*. Not. Orn. 25, 4: 71.

Tomiałojć L. 1990. *Ptaki Polski - liczebność i rozmieszczenie.* PWN Warszawa.

Dnia 11 VI 1995 w salach dworu w Arboretum Bolestraszyce otwarta została wystawa przyrodnicza pt. „Chrońmy ptaki". Jest to pierwsza tego rodzaju ekspozycja na terenie województwa przemyskiego. Nawiązuje ona do tradycji wystawienniczych Muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie.

Organizatorem wystawy była Polska Fundacja Ochrony Przyrody PRO NATURA i Zakład Fizjografii i Arboretum w Bolestraszycach. Głównymi pomysłodawcami wystawy byli prof. Wiesław Krzemiński oraz prof. Jerzy Piórecki. Scenariusz wystawy przygotowany został przez dr Teresę Tomek z Instytutu Systematyki i Ewolucji Zwierząt w Krakowie. Opracowanie projektowe, aranżacyjne i plastyczne wystawy wykonali artyści z Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie: Danuta Urbanowicz, Janusz Seweryn i Czesława Frejlich. Od strony organizacyjnej nad całością czuwała Ewa Koteja.

Na ekspozycję składa się ponad 110 gatunków ptaków, w tym 100 taksonów to gatunki rodzime gniazdujące na terenie naszego kraju. Szczególną wartość nadaje wystawie zbiór gatunków ptaków drapieżnych, pochodzący głównie z dawnych zbiorów Kazimierza Wodzickiego, m.in. orzeł przedni, bielik, raróg, kobczyk, orlik krzykliwy. Równie cenna jest kolekcja gatunków zagrożonych i ginących w awifaunie Polski: żołna, kraska, czapla purpurowa, dzięcioł białogrzbiety i trójpalczasty. Niewątpliwie najcenniejszym, a zarazem największym eksponatem jest drop - gatunek wymarły obecnie na obszarze Polski.

Wystawa składa się z kilku działów. Najbogatszy uwzględnia podział ze względu na zasiedlane biotopy: ptaki lasów iglastych, liściastych, pól i zagajników, ptaki wód śródlądowych, mórz i obszarów synantropijnych. Oddzielną grupę stanowią ptaki Arboretum Bolestraszyce oraz ptaki łowne. Kolejny podział uwzględnia stopień zagrożenia poszczególnych gatunków w skali Polski. Ekspozycja zawiera również gablotę poglądową (budowa anatomiczna). Przedstawiono też sposoby praktycznej ochrony ptaków, jak budki lęgowe, karmniki oraz poidła.

Na wystawę oprócz eksponatów ornitofauny składają się oryginalne rysunki jednego z najwybitniejszych polskich rysowników Władysława Siwka. Interesujące dopełnienie wystawy stanowią fotografie.

Wystawa wzbudziła duże zainteresowanie wśród społeczeństwa, czego dowodem jest fakt, iż w przeciągu 3 miesięcy zwiedziło ponad 3000 osób.